

บทที่ 5

การจัดการเงินกู้ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน

บทนี้จะศึกษาความสัมพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างกลุ่มเจ้าหนี้ และชวานากลุ่มต่างๆ ในฐานะลูกหนี้ ผ่านกระบวนการจัดการเงินกู้รวมทั้งการปรับตัวของชวานากลุ่มต่างๆ เมื่อได้รับเงินกู้จากนายทุนกลุ่มต่างๆ ที่มีลักษณะแตกต่างกัน ทั้งจากนายทุนในระบบและนายทุนเงินกู้นอกระบบมาแล้ว โดยจะวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้ คือ ประเด็นที่หนึ่ง ศึกษาว่าชวานากลุ่มต่างๆ มีรูปแบบของการจัดการเงินกู้แตกต่างกันอย่างไร และใช้เงื่อนไขใดซึ่งมีส่วนทำให้สำเร็จและล้มเหลว สำหรับปรากฏการณ์ที่แสดงถึงความสำเร็จในการจัดการเงินกู้คือการสร้างมูลค่าส่วนเกินจากการจัดการเงินกู้ว่ามีมากน้อยแค่ไหน ตลอดจนสามารถนำมูลค่าส่วนเกินที่สะสมได้ไปขยายลงทุนในการผลิตช่วงต่อไป และสามารถนำเงินต้นและดอกเบี้ยคืนเจ้าหนี้ตามกำหนดระยะเวลา สำหรับความล้มเหลวของการจัดการเงินกู้จะศึกษาว่าเกิดขึ้นจากเงื่อนไขใดบ้าง ที่ทำให้ไม่สามารถส่งคืนเงินต้นและดอกเบี้ยคืนได้ซึ่งหมายถึงเกิดสถานการณ์หนี้ค้างชำระ นอกจากนี้ยังทำให้เข้าสู่วงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินที่ลูกหนี้เสียเปรียบเพิ่มขึ้นอีกทั้งปริมาณเงินกู้และสัญญา หรือเป็นการศึกษาสาเหตุโดยตรงของการไม่สามารถหลุดพ้นจากวงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินในเบื้องต้นคือการขาดทุนจากการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ ซึ่งทำให้ไม่สามารถชำระหนี้ได้และไม่สามารถสะสมทุนได้ โดยพิจารณาผ่านเงื่อนไขที่กระทำให้ชวานาขาดทุนนั้นประกอบด้วยเงื่อนไขใดบ้าง และประเด็นที่สอง ศึกษาว่ารูปแบบของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างชวานากลุ่มต่างๆ ในฐานะลูกหนี้ และเจ้าหนี้มีกี่รูปแบบแต่ละรูปแบบมีโครงสร้างอย่างไร ประเด็นที่สาม ศึกษาว่าเมื่อเกิดภาวะการขาดทุนแล้วผลกระทบต่อครัวเรือนชวานาที่ตามมาจะเป็นเช่นใด ชวานากลุ่มต่างๆ และนายทุนมีการจัดการความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งระหว่างกันอย่างไร

5.1 รูปแบบ และเงื่อนไขการจัดการเงินกู้ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน

เมื่อชวานาได้รับเงินกู้จากนายทุนทั้งนอกระบบและในระบบมาแล้วปรากฏว่าลักษณะความต้องการก่อนกู้ยืมและลักษณะของเงินกู้ที่ได้รับมานั้นจะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการกำหนดรูปแบบการจัดการเงินกู้ของชวานาซึ่งทำให้รูปแบบการจัดการเงินกู้หรือเงินทุนจะมีลักษณะที่แตกต่างกันในชวานาแต่ละกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการจัดการ ระยะเวลาในการจัดการ อัตราความเสี่ยงของการจัดการ และความเข้มข้นของการใช้ทุนที่แตกต่างกัน ท้ายสุดคือผลตอบแทนจาก

การจัดการเงินทุน แต่อย่างไรก็ตามปรากฏว่าครัวเรือนชาวนาส่วนใหญ่จะมีการนำเงินกู้ไปใช้จ่ายในหลายๆ ทาง โดยมีรายละเอียดคือ

5.1.1 รูปแบบการจัดการเงินกู้

จากการศึกษาครัวเรือนชาวนากลุ่มตัวอย่างทำให้จำแนกรูปแบบการจัดการเงินกู้หรือเงินทุนของชาวนาได้เป็น 6 รูปแบบด้วยกัน

ตารางที่ 5.1 แสดงลักษณะการจัดการเงินกู้ของกลุ่มครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ

กลุ่มครัวเรือน	การผลิตใน ภาคเกษตร	การตลาดในภาค เกษตร หรือการลงทุนใน การผลิตเกี่ยวเนื่อง กับการเกษตร	การลงทุนหรือ การประกอบ อาชีพนอกภาค เกษตร	การรับจ้าง ทั้งในภาค เกษตรและ นอกภาค เกษตร	การชำระ หนี้สินเดิม พร้อมดอกเบี้ย ¹⁴	การบริโภค ภายในครัว เรือน
ครัวเรือนชาวนาราย (9)	3 ¹⁵	8	3	0	2	3
ครัวเรือนชาวนาฐานะ ปานกลาง (24)	16	16	5	4	13	17
ครัวเรือนชาวนาฐานะ ยากจน (43)	39	7	4	22	34	33
รวม (76 ครัวเรือน)	58	31	12	26	49	53

หมายเหตุ : บางครัวเรือนอาจจะประกอบอาชีพมากกว่า 1 รูปแบบ

การจัดการเงินทุนหรือเงินกู้รูปแบบที่ 1 เป็นการลงทุนในการผลิตภาคเกษตร หรือการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ ซึ่งถือเป็นรูปแบบการจัดการเงินกู้หลักของกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนและฐานะปานกลาง โดยเฉพาะในการใช้เพื่อการลงทุนนั้น ชาวนาจะนำเงินที่กู้มาได้ไปลงทุน 2

¹⁴ การลงทุนในภาคการเกษตรของชาวนารายหมายถึงการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ที่ได้แก่การปลูกข้าวนาปีและข้าวนาปรัง ให้ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเป็นผู้ผลิตในฐานะผู้เช่า โดยชาวนารายใช้รูปแบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าแบบแบ่งกึ่ง ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ชาวนารายจะลงทุนในปัจจัยการผลิตส่วนหนึ่ง

¹⁵ สำหรับการชำระหนี้สินเดิมหมายถึงการนำเงินกู้ส่วนหนึ่งไปเพื่อการชำระหนี้สินเดิมซึ่งในหมู่ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางและครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนจะเกิดขึ้นในกรณีการหมุนเงินจากแหล่งอื่น หรือสัญญาอื่นไปชำระหนี้ สำหรับกรณีของครัวเรือนชาวนารายนั้นส่วนใหญ่จะนำเงินสะสมหรือผลกำไรจากการประกอบ การไปชำระหนี้

ทางคือ การนำเงินทุนที่กู้ยืมมาไปซื้อเครื่องใช้ วัสดุเช่นพันธุ์ข้าว พันธุ์พืช ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ค่าจ้างแรงงาน การขนถ่ายผลผลิต ตลอดจนค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ และสำหรับชาวนาฐานะยากจนที่ผลิตภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่านั้นจะนำเงินส่วนหนึ่งไปชำระเป็นค่าเช่าให้กับนายทุน หรือชาวนารวยผู้ให้เช่า โดยรูปแบบการผลิตหรือการลงทุนที่สำคัญคือการปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง และการทำสวนลิ้นจี่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกรณีของชาวนาฐานะปานกลาง และชาวนาฐานะร่ำรวยบางครัวเรือน ข้อพิจารณาเพิ่มเติมของการจัดการเงินกู้ในการผลิตในภาคเกษตรในส่วน of ชาวนาฐานะร่ำรวยนั้นจะแตกต่างจากชาวนาฐานะยากจน กล่าวคือมีครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยหลายครัวเรือนที่ไม่ได้ลงทุนในไร่นาของตนเอง แต่เป็นการลงทุนในฐานะของผู้ให้เช่า เช่นการลงทุนในการปลูกข้าวแบบแบ่งครึ่งผลผลิต โดยชาวนาจะลงทุนในปัจจัยการผลิตบางส่วน แต่อาศัยความเป็นเจ้าของที่สามารถกำหนดผลตอบแทนจากผู้เช่าได้ ซึ่งจะกล่าวไว้ในประเด็นการเช่าใช้อีกครั้งหนึ่ง

การจัดการเงินทุนรูปแบบที่ 2 เป็นการลงทุนในการตลาดภาคเกษตรหรือการลงทุนในอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเกษตรซึ่งไม่ใช่การผลิตพืชเชิงพาณิชย์โดยตรง เช่นอาชีพพ่อค้ารายเล็กรายน้อยที่ขายผลผลิตการเกษตร อาชีพคนกลางขายข้าว สำหรับอาชีพที่การผลิตที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเกษตรจะประกอบไปด้วยครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวย และชาวนาฐานะปานกลางเป็นส่วนใหญ่ เช่นการตั้งโรงสี ซึ่งเป็นการลงทุนที่สามารถสร้างกำไรซึ่งเกิดจากความแตกต่างระหว่างราคาซื้อและราคาขาย เป็นการลงทุนที่ต้องการเงื่อนไขประกอบหลายประการเป็นต้นว่าความสามารถในการสร้างเครือข่ายหรือความสัมพันธ์กับกลุ่มทุนต่างท้องถิ่น และมีเงินลงทุนหรือมีปัจจัยทุนที่พอเพียง ฯ กล่าวคือการแสวงหาผลแตกต่างระหว่างราคาซื้อและราคาขายเป็นอีกทางหนึ่งเป็นการนำเงินทุนที่กู้ยืมมาลงทุนในระบบตลาดที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเกษตร โดยเฉพาะกลุ่มชาวนาฐานะปานกลางที่จะนำเงินทุนที่ได้จากการกู้ยืมไปลงทุนในการรับซื้อผลผลิตที่สำคัญคือข้าวแล้วนำไปขายให้โรงสีในพื้นที่ตำบล แม่สาวเพื่อหวังผลต่างระหว่างราคาซื้อและราคาขาย เช่นครัวเรือนของนายบุญเล็ง ครัวเรือนของนายทา นายพรหมอินทร์ เป็นต้น สำหรับครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน 7 ครัวเรือนเป็นการลงทุนนำของป่า พืชผักเล็กๆ น้อยๆ ไปขายในตลาดซึ่งไม่ได้ทำกำไรเหมือนกลุ่มชาวนารวย

การจัดการเงินทุนรูปแบบที่ 3 เป็นการลงทุนหรือการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร เป็นรูปแบบการลงทุนของชาวนาฐานะร่ำรวยเป็นส่วนใหญ่ และมีครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางอีกส่วนหนึ่งลงทุนเงินกู้ในรูปแบบนี้ เช่นการลงทุนเปิดร้านค้าขายวัสดุอุปกรณ์การเกษตรเพื่อหากำไรจากส่วนต่างระหว่างต้นทุนและราคาขาย หรือการให้กู้ยืมของชาวนารวยบางครัวเรือน เป็นต้น เช่นครัวเรือนของสุพิน ครัวเรือนของนายมี ครัวเรือนของนายนิกร ครัวเรือนเหล่านี้นอกจากจะดำรงการผลิตในภาคการเกษตรในฐานะผู้ให้เช่าลงทุนร่วมกับผู้เช่าในรูปแบบการเช่าแบบ

แบ่งถึงผลผลิต แล้วยังเป็นประกอบอาชีพค้าขายไปขณะเดียวกันด้วย และบางครัวเรือนพบว่ารายได้หลักไม่ได้มาจากการเกษตรหากแต่มาจากการค้าขาย เช่นครัวเรือนของสุพิน สามารถสะสมทุนได้จากการลงทุนในด้านการค้าขายสินค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตร และฟอร์นิเจอร์ ครัวเรือนของมนูญ ซึ่งบริหารร้านให้กับนายดี นั้นค้าขายวัสดุอุปกรณ์การเกษตร เป็นหลัก สำหรับที่นาให้ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเป็นผู้เช่าและที่สำคัญมีครัวเรือนชาวนารวยบางครัวเรือนเช่นครัวเรือนของสุพิน ครัวเรือนของนายอ้วน ดวงมณี ครัวเรือนของนายมี ที่นำเงินทุนที่ได้รับจากการกู้ยืมไปให้ญาติพี่น้อง หรือบุตรหลานลงทุน ในลักษณะของการขยายทุนนอกภาคเกษตรที่ดำเนินกิจการอยู่แล้ว เช่น โรงสี ร้านค้า หรือค้าข้าว และพร้อมกันนี้ก็มีเมื่อนำเงินทุนบางส่วนไปให้กลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน และครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางกู้ยืมในระยะสั้น ๆ อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5-10 ต่อเดือน โดยเฉพาะการให้กู้ยืมเพื่อการหมุนเงินใช้หนี้กับกลุ่มครัวเรือนที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับครัวเรือนของตนเอง สำหรับชาวนาฐานะยากจนอีกจำนวน 4 รายที่ประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรคือครัวเรือนของบุญทา ครัวเรือนของทองคำ ครัวเรือนของสมศักดิ์ และครัวเรือนของปราณี ซึ่งอาชีพค้าขายเล็กๆ น้อยๆ เพื่อเสริมอาชีพการผลิตในภาคเกษตร

การลงทุนรูปแบบที่ 4 คือการที่ครัวเรือนส่วนหนึ่งสร้างรายได้จากการขายแรงงานและนำรายได้นั้นมาชำระหนี้กู้ยืม กรณีนี้แม้จะไม่เป็นการนำเงินกู้ไปลงทุนโดยตรงเพื่อให้เกิดผลตอบแทนก็ตามแต่ถือว่าเป็นอีกรูปแบบการใช้แรงงานหนึ่งที่เป็นผลมาจากการเป็นหนี้ของครัวเรือนชาวนา ดังนั้นจึงถือว่าเป็นการลงทุนประการหนึ่งโดยเฉพาะในหมู่ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นแหล่งรายได้หลักที่สำคัญส่วนหนึ่งมาจากการรับจ้าง ไม่ว่าจะเป็นการรับจ้างในไร่นาของเพื่อนบ้านของชาวนารวย หรือการรับจ้างในโรงสี การรับจ้างเป็นกรรมกรก่อสร้าง หรือการรับจ้างนอกพื้นที่โดยนำเงินส่วนหนึ่งมาสมทบลงทุนในการผลิตเชิงพาณิชย์ของตนเอง และอีกส่วนหนึ่งสำหรับการบริโภคเพื่อสร้างแรงงานขึ้นใหม่ และอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญสำหรับการชำระหนี้สิน เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวนาฐานะร่ำรวยและชาวนาฐานะปานกลางแทบจะไม่มีการจัดการหนี้สินในรูปแบบนี้เลยโดยมีเพียง 4 ครัวเรือนเท่านั้นกรณีชาวนาฐานะปานกลางที่ออกไปรับจ้างเป็นครั้งคราวเพื่อเสริมอาชีพหลักคือการผลิตเชิงพาณิชย์ในไร่นาของตนเอง

สำหรับการลงทุนรูปแบบที่ 5 เป็นจัดการเงินเพื่อการชำระหนี้สินเดิม เป็นรูปแบบนี้เป็นการใช้เงินสำหรับชำระหนี้ซึ่งเงินส่วนนี้ถือเป็นรายจ่ายสำคัญของเงินกู้ทั้งหมดแต่อย่างไรก็ตามมีข้อมูลที่แสดงอัตราส่วนการใช้เงินกู้ในการชำระหนี้ที่แตกต่างกันในด้านปริมาณ ระหว่างชาวนาทั้งสามกลุ่ม โดยครัวเรือนชาวนารวยจะมีอัตราส่วนในการใช้เงินเพื่อชำระหนี้ต่ำกว่าครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง และครัวเรือนฐานะยากจนซึ่งมีอัตราการใช้จ่ายเงินเพื่อชำระหนี้มากกว่าครัวเรือนกลุ่มอื่นๆ เพราะมีบางส่วนกู้ยืมเงินไปใช้หนี้กับแหล่งเงินกู้อื่นๆ ซึ่งจากการสำรวจครัว

เรือนชานาฐานะปานกลาง และครัวเรือนชานายากจน ตัวอย่างมีถึง 17 ครัวเรือนที่ยอมรับว่าได้ นำเงินกู้ยืมทั้งจากในระบบ และนอกระบบไปใช้หนี้กับเจ้าหนี้คนอื่นในลักษณะของการ “หมุนเงิน” หรือชำระหนี้สินจากแหล่งสินเชื่อเครื่องใช้เพื่ออุปโภคบริโภคที่กำลังขยายตัวในชุมชน นอกจากนี้ ยังรวมทั้งการนำเงินไปชำระหนี้ร้านค้าของนายทุนค้าวัสดุการเกษตรในชุมชนและร้านค้าในตำบล ซึ่งมีอยู่จำนวนหลายร้าน

การจัดการเงินทุนหรือเงินกู้รูปแบบที่ 5 เป็นการจัดการเงินสำหรับการบริโภคใน ครัวเรือนทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็น รูปแบบนี้เป็นการใช้เงินเพื่อการอุปโภคบริโภค และเก็บออม ส่วนหนึ่งโดยในส่วนของ การอุปโภคบริโภคนั้นครัวเรือนบางครัวเรือนในกลุ่มตัวอย่างจะเก็บเงิน ไว้เพื่อซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า รถจักรยานยนต์ รถยนต์ หรือสิ่งของเครื่องใช้อื่นๆ ที่เป็นเงินก้อนใหญ่คือ เรื่องค่าใช้จ่ายสำหรับส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในโรงเรียน ในทั้ง 3 กลุ่มครัวเรือนจะมี 23 ครัวเรือนที่ จะนำเงินไปเก็บออมบางส่วนเพื่อเป็นรายจ่ายสำหรับเหตุจำเป็นยามฉุกเฉิน เช่นเจ็บไข้ได้ป่วย มี งานประเพณี ซึ่งประเพณีที่สำคัญมีทุกปีในช่วงเดือน กันยายน ถึงเดือนตุลาคม คือ “การตานก้วย สลาก” หรือที่เรียกกันว่า “สลากภัต” ที่จะต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากในการจัดงานประจำปีนี้

อย่างไรก็ตามรูปแบบการจัดการเงินกู้ ในกลุ่มชานาที่เลือกมาเป็นกลุ่มตัวอย่างมี ลักษณะอย่างน้อยร่วมกัน คือความหลากหลาย (complexity) ในการจัดการเงินกู้ โดยไม่นำเงินกู้ไป จัดการหรือใช้จ่ายในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยเฉพาะ และที่สำคัญการจัดการเงินกู้ของชานาจะ อยู่ภายใต้เหตุผลความจำเป็นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม รวมทั้งด้านสุขภาพอนามัย ซึ่ง การจัดการเงินกู้ดังกล่าวถูกควบคุมโดยเงื่อนไขบริบทที่แตกต่างกัน การจัดการเงินกู้ทางด้านเศรษฐกิจ จะถูกควบคุมด้วยตรรกะระบบการผลิต และระบบตลาดแบบทุนนิยมค่อนข้างมาก สำหรับการ จัดการเงินกู้ทางด้านสังคมนั้นชานาถูกบีบรัดด้วยเหตุผลวัตถุนิยมบางส่วน อีกบางส่วนเป็นผลมา กจากระบบประเพณี และวัฒนธรรม โดยเฉพาะประเพณีที่มีประจำทุกปี เช่น การตานก้วยสลาก หรือ สลากภัต ซึ่งเป็นประเพณีที่ลงทุนค่อนข้างสูง บางครัวเรือนใช้เงินสำหรับการจัดประเพณีดังกล่าว เรือนหมื่น แต่อย่างไรก็ตามการจัดการเงินกู้ของชานามีเหตุผลในการผลิตซ้ำเพื่อการดำรงอยู่ของ ครัวเรือนยังค่อนข้างมาก โดยเฉพาะครัวเรือนชานายากจน การจัดการเงินกู้เป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ ของครัวเรือนในลักษณะดังรับมากกว่าการจัดการเงินกู้ในลักษณะเชิงรุกต่อระบบความสัมพันธ์ แบบทุนนิยมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว เช่นครัวเรือนชานาฐานะปานกลางและครัวเรือนชานารวย ซึ่งการศึกษาประเด็นต่อไปเกี่ยวกับการจัดการเงินกู้ของชานากลุ่มต่างๆ จะสะท้อนให้เห็นตรรกะ ของการจัดการเงินกู้ของกลุ่มชานากลุ่มต่างๆ ภายใต้เงื่อนไขที่หลากหลายและประสพผลหรือ ความรุนแรงของปัญหาที่แตกต่างกัน

5.1.2 เงื่อนไขการจัดการเงินกู้ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน

ภายใต้บริบททุนนิยมโดยเฉพาะการขยายตัวของการผลิตพืชเชิงพาณิชย์นั้น มีเงื่อนไขที่ผลสำคัญต่อความสามารถในการจัดการเงินกู้ หรือเงินทุน และการปรับตัวของชาวนาอยู่หลายประการ ซึ่งปัจจัยหรือเงื่อนไขเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับผลของการจัดการว่าจะประสบความสำเร็จมากน้อยแค่ไหน ซึ่งรูปธรรมที่ปรากฏภายหลังการบริหารจัดการเงินกู้ หรือเงินทุนคือความสามารถในการชำระหนี้ความสามารถในการลงทุนแบบขยายหรือขยายการลงทุนใหม่ๆ ได้ดีมากขึ้นแค่ไหน แม้รูปแบบในการจัดการเงินทุน หรือเงินกู้ของชาวนา กลุ่มต่างๆ นั้นจะมีลักษณะแตกต่างกันแต่สำหรับปัจจัยหรือเงื่อนไขกำหนดความสำเร็จหรือล้มเหลวของการจัดการเงินทุนของชาวนานั้นจะมีลักษณะร่วมกัน ซึ่งจะนำเงื่อนไขที่มีลักษณะร่วมเหล่านี้มาพิจารณาความสามารถในการจัดการเงินกู้หรือเงินทุนของชาวนากลุ่มต่างๆ คือ

ประการแรก แบบแผนการลงทุน หรือรูปแบบการจัดการเงินกู้ ซึ่งประกอบด้วย 5 รูปแบบ ดังได้กล่าวไว้แล้ว แบบแผนการลงทุน หรือรูปแบบการจัดการเงินกู้ที่นับถือเป็นปรากฏการณ์ของการจัดการเงินกู้ที่สามารถพิจารณาเห็นได้แต่แบบแผนการลงทุน หรือรูปแบบการจัดการเงินกู้ที่ปรากฏให้เห็นนั้นมีองค์ประกอบหลายประการที่เกี่ยวข้องอาทิเช่น ระดับการเข้าถึงหรือการครอบงำปัจจัยการผลิตหรือภาวะพึ่งพิงในปัจจัยการผลิตและตลาดมีมากน้อยแค่ไหน (ซึ่งจะได้แยกอธิบายต่างหากอีกเงื่อนไขหนึ่ง) อย่างไรก็ตามการเลือกรูปแบบการจัดการเงินกู้ที่นับเป็นผลมาจากเงื่อนไขที่ผลักดันหรือส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกรูปแบบในการจัดการเงินกู้ เป็นต้นว่า ลักษณะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนโอกาสในการเข้าถึงอาชีพที่หลากหลายลักษณะของสินเชื่อที่ได้รับมาเป็นต้น

ประการที่สอง สัดส่วนของการจัดการเงินที่ชาวนาตัดสินใจระหว่างส่วนทุนที่ลง ในกิจกรรมที่สามารถสร้างรายได้และสัดส่วนที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้โดยตรงมีมากน้อยแตกต่างกันแค่ไหน เมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายที่ไม่ก่อให้เกิดการลงทุน เช่นการนำเงินไปใช้ในการบริโภคในครัวเรือน หรือการนำเงินไปใช้เพื่อการชำระหนี้สินเดิมพร้อมดอกเบี้ย เป็นต้น

ประการที่สาม ลักษณะหนี้สินที่ชาวนานำมาลงทุนว่าเป็นหนี้สินในลักษณะเช่นใด เป็นต้นว่าเป็นหนี้สินระยะยาวหรือระยะสั้นเป็นหนี้สินในระบบหรือนอกระบบ หรือเงินกู้ที่ได้มาใช้อัตราดอกเบี้ยมากน้อยแตกต่างกันแค่ไหน ลักษณะของหนี้สินมีกลไกบีบรัดหรือเร่งรัดในการควบคุมและติดตามหนี้สินในระดับมากน้อยแค่ไหน

ประการที่สี่ คือลักษณะทางเศรษฐกิจของกลุ่มครัวเรือนลูกหนี้ หรือสถานะของลูกหนี้ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมการผลิต (social relation of production) ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการจัดการเงินกู้เป็นอย่างมาก คือความสามารถในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร

(access and the control of resources) เช่นที่ดิน เงินทุน แรงงาน และการเข้าถึงระบบตลาด เป็นต้น ซึ่งครัวเรือนลูกหนี้ที่ลงทุนในกิจกรรมต่างๆ นั้น ปัจจัยด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อการจัดการเงินทุนว่าจะประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวได้ ดังเช่นกรณีของชาวนารวยสามารถนำเงื่อนไขความเหนือกว่าในการครอบครองที่ดินแล้วนำมาให้ชาวนาฐานะปานกลางและฐานะยากจนเช่า โดยไม่จำเป็นต้องลงไปผลิตในไร่นาของตนเองแต่ได้รับผลตอบแทนค่อนข้างแน่นอนหรือหากสามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้ก็จะนำทุนดังกล่าวไปลงทุนในกิจกรรมที่ต้องใช้ทุนสูงที่สร้างผลตอบแทนได้ดี หรือครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้มีความสามารถในการระดมทุนหลายๆ ทาง ทำให้สามารถลงทุนในอาชีพที่มีความเสี่ยงต่อการเพิ่มต้นทุนและความเสี่ยงในระบบตลาดได้ และที่สำคัญมีครัวเรือนชาวนารวยที่อาศัยความเหนือกว่าในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อแล้วนำเงินกู้ที่ได้รับมาให้ชาวนาฐานะยากจน หรือฐานะปานกลางในชุมชนกู้ยืมต่อทั้งที่กู้ยืมเป็นเงินสด หรือกู้ยืมเป็นปัจจัยการผลิต เป็นต้น

ประการที่ห้า คือลักษณะของจัดสรรผลผลิตส่วนเกิน หรือการสะสมทุนที่เป็นเงื่อนไขมีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขอื่นๆ โดยเฉพาะเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดการเงินกู้ ลักษณะเศรษฐกิจของครัวเรือน เงื่อนไขนี้มีความสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อจัดการการเงินกู้ของกลุ่มชาวนากลุ่มต่างๆ คือชาวนาเมื่อดำเนินการผลิตในไร่นาของตนเองหรือการผลิตนอกไร่นาของตนเองแล้วผลผลิตที่ได้ จะถูกแบ่งสรรมูลค่าส่วนเกินน้อยทางหรือมากทาง เช่นชาวนายากจนจนไม่สามารถดำเนินการสะสมทุนและขยายการผลิตด้วยตนเองได้นั้น มีผู้วิเคราะห์ว่าเกิดขึ้นจากการที่ชาวนาเหล่านี้อยู่ในตำแหน่งภายในโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางการผลิต และแลกเปลี่ยนสินค้าแบบทุนนิยมส่วนรอบข้าง ที่เสียเปรียบ ทำให้ถูกขูดรีดในหลายๆ ทาง โดยกลุ่มทุนที่หลากหลาย รัฐ และทุนโดยรัฐ จากการศึกษาของเดย์รี (2533) ได้จำแนกรูปแบบที่กลุ่มทุนและรัฐได้ดำเนินการดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากชาวนาได้ถึง 5 ทางด้วยกันคือ การดูดซับมูลค่าส่วนเกินโดยผ่านความสัมพันธ์เชิงค่าจ้าง ประการที่สองการดูดซับมูลค่าส่วนเกินทางเศรษฐกิจโดยผ่านความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า โดยเฉพาะการเช่าที่ดินภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลแบบสมบูรณ์ (absolute private property) ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ตามสัญญา (contractual relationship) ซึ่งชาวนาจำเป็นต้องเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าเพื่อหลีกเลี่ยงการอดตาย ประการที่สามคือการถูกดูดซับมูลค่าส่วนเกินทางเศรษฐกิจโดยผ่านอัตราดอกเบี้ย ประการที่สี่คือการดูดซับมูลค่าส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากการขายพืชผลผลิตได้ในราคาต่ำ โดยเฉพาะการผลิตโดยใช้แรงงานภายในครอบครัว และการผลิตซ้ำพลังแรงงานกระทำโดยการผลิตมูลค่าการใช้เองเป็นบางส่วน ทำให้มูลค่าของสินค้าที่ชาวนาผลิตต่ำลง และเมื่อนำผลผลิตที่มีปริมาณต่ำไปขายก็ถูกกดราคาด้วยกลไกทางตลาดของระบบทุนนิยมอีกรอบหนึ่งทำให้ประสบภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่อง ประการสุดท้ายคือการถูกดูดซับมูลค่าส่วนเกินโดย

ผ่านระบบภาษี (ในสมศักดิ์, 2533 : 159-161) ดังนั้นเมื่อครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ กู้เงินได้แล้วการจัดการเงินทุนดังกล่าวจะสำเร็จหรือล้มเหลวนั้นเงื่อนไขและบริบทที่ห้อมล้อมกระบวนการจัดการเงินกู้เหล่านี้จะมีอิทธิพลเป็นอย่างมากซึ่งการศึกษาประเด็นต่อไปเกี่ยวกับการจัดการเงินกู้จะแสดงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านคง โดยเฉพาะในกรณีของชาวนาจนการสะสมทุนเป็นไปไม่ได้เลย เนื่องจากเสียเปรียบต่อกลุ่มทุนทุกประการ

ประการที่หก คือลักษณะทางสังคมของกลุ่มลูกหนี้ โดยเฉพาะตำแหน่งทางสังคมของชาวนานั้นถูกจัดวางไว้ในตำแหน่งใดเช่นผู้อุปถัมภ์หรือเป็นผู้ได้อุปถัมภ์ความสามารถสร้างสายสัมพันธ์กับข้าราชการนายทุนพ่อค้านายทุนธนาคารได้มากน้อยแค่ไหน หรือมีระบบเครือข่ายที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการลงทุนได้ดีแค่ไหน

ประการที่เจ็ด โอกาสในการเข้าถึงอาชีพที่หลากหลาย ถือว่าเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขอื่นๆ หรือเป็นผลจากเงื่อนไขอื่นๆ ที่กล่าวมา หากชาวนามีโอกาสในการเข้าถึงอาชีพที่หลากหลายได้แล้วย่อมส่งผลต่อรายได้ของครัวเรือน และที่สำคัญความสามารถสร้างอาชีพที่หลากหลายนั้นเป็นเครื่องมือสำคัญในการระดมทุนเพิ่มเติมได้ โอกาสในการเข้าถึงอาชีพที่หลากหลายนั้นคือความมีอิสระในการตัดสินใจในการเข้าถึงอาชีพนั่นเอง กลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยนั้นมีโอกาส และความอิสระในการเลือกรูปแบบการจัดการเงินกู้ได้ดีกว่ากลุ่มครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่น เพราะสามารถหยิบยืมเงินที่สำคัญสำหรับการเข้าถึงอาชีพที่หลากหลาย เช่นมีเงินทุนสะสมเพียงพอ มีเครือข่ายหรือสายสัมพันธ์กับกลุ่มทุนนอกชุมชนเป็นต้น

ประการที่แปด ลักษณะอื่นๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการเงินทุน เช่นลักษณะเครดิตของครัวเรือน ลักษณะสวัสดิการภายในครัวเรือนเช่นบางครัวเรือนมีบุคคลรับอาชีพราชการสามารถเบิกจ่ายค่าใช้จ่ายบางอย่างในครัวเรือนได้ หรือบริบทภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อจัดการเงินทุน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ไม่อาจจะควบคุมได้โดยง่าย เช่นการแทรกแซงของระบบทุนนิยมโครงการพัฒนาของรัฐ หรือเหตุสุดวิสัยทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตในไร่นาของชาวนา ที่ส่งผลกระทบต่อจัดการเงินทุนของกลุ่มชาวนากลุ่มต่างๆ โดยมีความแตกต่างกัน

เงื่อนไขที่กล่าวมาทั้ง 8 ประการข้างต้นนี้จะส่งผลกระทบต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการจัดการเงินกู้ในหมู่ชาวนากลุ่มต่างๆ ซึ่งจะได้นำเสนอผลการศึกษาในชุมชนในประเด็นต่อไปนี้

5.2 ความสามารถในการจัดการเงินกู้ของชาวนารวย

เมื่อครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยได้รับเงินกู้จากนายทุนเงินกู้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนายทุนเงินกู้ในระบบมาแล้ว กระบวนการสร้างมูลค่าส่วนเกินให้เกิดขึ้นจากเงินกู้ที่กลายมาเป็นเงินทุนเริ่มเกิดขึ้น โดยชาวนารวยนั้นมีความสามารถในการใช้เงินกู้ต่างๆ ในการจัดการเงินกู้จนได้รับ

ผลตอบแทนค่อนข้างดี และรักษาความสัมพันธ์กับเจ้าหนี้ได้อย่างราบรื่นไว้ต่อไปได้ ซึ่งประกอบด้วยเงื่อนไขที่หลากหลาย ดังนี้

5.2.1 รูปแบบหรือแบบแผนการจัดการเงินกู้

จากข้อมูลภาคสนาม ชวนารวยในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา พบว่ารูปแบบของการจัดการเงินกู้นั้นมีรูปแบบที่แตกต่างไปจากการจัดการเงินกู้ของชวานากลุ่มอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือเงินกู้ของครัวเรือนชวนารวยนั้น จะเน้นการนำเงินกู้ไปลงทุนที่ก่อให้เกิดรายได้มากกว่าการนำไปใช้เพื่อการบริโภค หรือการชำระหนี้สินเดิม หากลงทุนในไร่นา หรือการผลิตก็จะเน้นลงทุนในการผลิตไม้ผลเช่นลิ้นจี่ และลำไย มากกว่าการปลูกข้าว และการปลูกพืชล้มลุกเหมือนการลงทุนของชวานาฐานะยากจนหรือปานกลาง เพราะพืชไร่ดังกล่าวมีความเสี่ยงต่อภาวะขาดทุนในระบบตลาดค่อนข้างน้อยกว่าการปลูกข้าวนาปี และปลูกข้าวนาปรัง การเลือกประกอบอาชีพไม้ผล โดยเฉพาะการใช้แรงงานรับจ้างในสวนลิ้นจี่ของชวานาฐานะร่ำรวยเกิดขึ้นเนื่องจากความเหนือกว่าในการควบคุมที่ดินสำหรับปลูกพืชเหล่านั้น หรือมีที่ดินเพียงพอในการปลูกพืชเหล่านั้น และมีเงินทุนพอเพียง ดังเช่นกรณีครัวเรือนของนายรีน มีที่ดินถึง 2 แปลงรวมกว่า 21 ไร่ และสามารถแบ่งที่บ้านส่วนหนึ่งปลูกลิ้นจี่เพียงอย่างเดียว ซึ่งหากลิ้นจี่ผลิตออกผลดี และราคาในท้องตลาดสูง จะส่งผลให้นายรีน มีรายได้จากการปลูกลิ้นจี่ เกือบ 2 แสนบาท โดยเขาลงทุนประมาณ 5 หมื่นบาทเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม 2-3 ปีที่ผ่านมาราคาลิ้นจี่ตกต่ำอย่างต่อเนื่อง

อีกรูปแบบหนึ่งของการจัดการเงินกู้ของครัวเรือนชวนารวย คือการค้ำขายทั้งเป็นการค้ำขายแบบพ่อค้าคนกลางโดยเฉพาะการค้ำข้าวสารเนื่องจากในชุมชนตำบลแม่สาวเป็นศูนย์กลางของโรงสี นอกจากนี้ยังมีการค้ำขายแบบตั้งร้านค้ำเพื่อจำหน่ายวัสดุอุปกรณ์การเกษตร และเครื่องใช้ครัวเรือน ตลอดจนขายของชำทั่วไป ซึ่งการจะตั้งร้านค้ำเหล่านี้สำเร็จได้เงื่อนไขที่สำคัญหลายประการเป็นต้นว่ามีทุนเพียงพอ มีที่ดินตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม และที่สำคัญมีเครือข่ายกับแหล่งสินค้า โดยเฉพาะความสัมพันธ์แบบการให้สินค้ามาขายก่อนเก็บเงินภายหลัง เช่นกรณีของสุพิน ที่ใช้วิธีการนำฟอรม์เจอร์จากกลุ่มผู้ผลิตที่ลำพูนมาขายและชำระเงินเป็นงวดเป็นต้น นอกจากนี้ครัวเรือนของสุพิน มีรายได้หลักมาจากการค้ำขายสินค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตร โดยเฉพาะการขายเชื้อ และขณะเดียวกันก็ประกอบอาชีพในภาคเกษตรแต่เน้นด้านตลาด คือการประกอบอาชีพอุตสาหกรรมแปรรูปผลิตซึ่งที่สำคัญคือการตั้งโรงสี โดยเป็นอาชีพที่ต้องลงทุนสูง แต่ผลตอบแทนค่อนข้างดี กรณีของนายสมคิด นั้นรายได้หลักไม่ได้เกิดจากการเกษตร หากแต่รายได้หลักเกิดจากการรับจ้างสีข้าวให้กับพ่อค้ากรณีของนายมี ได้ตั้งโรงสีใหญ่ที่บ้านแม่ฮ่าง ชื่อโรงสีมีรุ่งเรือง และให้บุตรชายของตนเองคือเกษตรตั้งโรงสีอีกแห่งหนึ่งอยู่ในบริเวณที่เดียวกันคือโรงสีทรัพย์เกษร ซึ่งโรงสีทั้งสองแห่งถือเป็นโรงสีที่ค่อนข้างใหญ่ และมีพ่อค้าข้าวสารมาติดต่อมากกว่าโรงสีอื่นๆ

รูปแบบหนึ่งของการจัดการเงินกู้ของชาวนารวยคือนำเงินที่สะสมและกู้เงินจากแหล่งเงินเชื่อในระบบที่อัตราดอกเบี้ยถูกมาให้กู้ต่อกับชาวนาฐานะยากจน หรือฐานะปานกลางที่มาร้องขอกู้ในระยะสั้น โดยกำหนดอัตราดอกเบี้ยที่มีอัตราสูงไว้ประมาณร้อยละ 5-10 ต่อเดือนซึ่งเป็นการให้กู้กับกลุ่มชาวนาผู้เช่านาของตนเองเป็นส่วนใหญ่ เช่นกรณีครัวเรือนของนายอ้วนดวงมณี ได้ให้เงินกู้เงินแก่นายนิศย์ จำนวน 5 พันบาทเพื่อที่นายนิศย์จะได้นำเงินดังกล่าวไปใช้หนี้กับ ธ.ก.ส. เนื่องจากผลผลิตในนาเช่าของนายนิศย์ ยังไม่ได้รับการเก็บเกี่ยวหรือขาย โดยนายอ้วนคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5 เมื่อสิ้นเดือนพฤศจิกายน ผลผลิตข้าวในนาเช่าของนายนิศย์ ซึ่งเช่าจากนายอ้วนรวม 9 ไร่ ได้รับการเก็บเกี่ยว นอกจากนายนิศย์จะต้องจ่ายค่าเช่าแบบแบ่งกิ่งคนละ 185 ตังให้กับนายอ้วนแล้ว ยังต้องจ่ายค่าเช่าเป็นข้าวให้กับนายอ้วนอีก 61 ตังเป็นค่ายืมเงินและค่าดอกเบี้ยร้อยละ 5 จำนวน 2 เดือน ซึ่งสรุปแล้วทำให้นายอ้วนได้รับข้าวทั้งสิ้นถึง 245 ตังจากการให้นายนิศย์ เช่านาของตนเอง โดยข้าว 61 ตังนั้นนายอ้วนยังไม่ขายทันทีหากราคาดีนายอ้วนจะนำข้าว 61 ตังไปขายตังหนึ่งมี 15 กิโลกรัม กิโลกรัมละ ประมาณ 6-7 บาท จะได้รับเงินประมาณ 6,400 บาท

การให้กู้กับกลุ่มผู้เช่าเป็นลักษณะการให้กู้ที่มีหลักประกันค่อนข้างน้อยก็สามารถยืมเอาข้าวในไร่ในที่เก็บเกี่ยวเพื่อชำระหนี้ได้ และที่สำคัญเนื่องจากสามารถล่วงรู้พฤติกรรมของผู้กู้ได้ ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าจะผูกมัดให้ผู้เช่าที่มีฐานะเป็นผู้กู้หาทางหลีกเลี่ยงการชำระหนี้ได้ยากดังที่นายอ้วนจึง ให้กู้เงินแก่ผู้เช่านาของตนเองอีก 2 ครัวเรือนหากมีความต้องการเงินกรณีเร่งด่วนคือครัวเรือนของนายมนูญ ครัวเรือนของนายจันทร์ดวง

ชาวนารวยอาศัยความเหนือกว่าในการเข้าถึงแหล่งทุน และความสามารถในการสะสมทุนแล้วนำเงินทุนเหล่านั้นมาสร้างมูลค่าส่วนเกินจากการเก็บอัตราดอกเบี้ยสูงในรูปแบบการให้กู้ ซึ่งทำให้นายมี ปินยา นางสุพิน นิยมให้กู้กับกลุ่มผู้เช่านาของตนเองเพราะนอกจากจะได้รับเงินกู้แน่นอนแล้วยังเป็นข้ออ้างถึงการมีบุญคุณกับผู้เช่า ซึ่งเป็นการพยายามใช้เงินกู้เป็นเครื่องมือทางสังคมในการรักษาความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าที่ขาดความยุติธรรมในเรื่องค่าเช่าและการแบ่งปันผลผลิตระหว่างผู้ให้เช่ากับผู้เช่าได้อีกประการหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนมักจะจับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์ถึงภาวะที่ตนเองถูกขูดรีดจากชาวนารวยอย่างเสมอ เพียงแต่หาทางออกไม่ได้เท่านั้นเพราะปัจจุบันคนต้องการเช่านามีมากขึ้น โดยเฉพาะคนที่มาจากตำบลหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งไม่มีเงื่อนไขต่อรองกับผู้ให้เช่ามากนักการเกรงกลัวว่าผู้เช่าจะเปลี่ยนการให้เช่าจากตนเองเป็นบุคคลอื่นๆ จึงเป็นพลังสำคัญที่ไม่ให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในหมู่ผู้เช่า

5.2.2 สัดส่วนของการลงทุน

ดังที่กล่าวแล้วว่าสัดส่วนของการจัดการเงินกู้ของชาวนารวยที่ได้รับจากแหล่งเงินกู้ในระบบ มักจะนำไปลงทุนที่ก่อให้เกิดรายได้เป็นส่วนใหญ่ สำหรับการบริโภคในครัวเรือนนั้นจะนำรายได้เสริมมาซื้อหาของกินของใช้ ครัวเรือนของนายมี แม้จะเป็นครัวเรือนที่มีฐานะดีเกือบที่สุดในชุมชนบ้านคง ยังให้ภรรยาของตนเองตำน้ำพริก “ตาแดง” ขายที่ตลาดแม่สาวทุกวัน ได้รับรายได้วันละประมาณ 200 บาท ขณะที่ต้นทุนเพียง 70 บาทเท่านั้น รายได้ส่วนนี้นายมีจะมอบให้ภรรยาเป็นคนจัดซื้อหาอาหารมาใช้ในการบ้าน สำหรับเงินกู้นั้นนายมี จะนำไปเป็นเงินหมุนเวียนในกิจการโรงสีของตนเอง และที่สำคัญนำไปลงทุนในการผลิตในไร่นาที่ตนเองมอบให้ผู้อื่นเช่า เช่นเป็นค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ในรูปแบบการให้เช่าแบบค่าเก็ง หรือแบ่งครึ่งผลผลิต ซึ่งเป็นการลงทุนน้อยแต่ได้รับผลตอบแทนแน่นอน ซึ่งครัวเรือนชาวนารวยเหล่านี้จะประเมินถึงรายได้ที่จะได้รับแน่นอนได้ และที่สำคัญรายได้เหล่านี้จะเป็นหลักประกันว่าจะสามารถนำเงินไปใช้หนี้ได้ และยังมีเงินเหลือสำหรับสะสมทุนอีกบางส่วน ครัวเรือนของสมคิด ชาวนารวย เมื่อได้รับเงินกู้มาจำนวน 1.5 แสนบาทแล้วไม่นำเงินดังกล่าวไปใช้เพื่อการบริโภคในครัวเรือนเลยแต่จะนำไปซื้อสินค้าเข้าร้านค้าเกือบหมดสิ้นเหลือเงินสดเพื่อไว้สำรองหรือหมุนเวียนเพียง 1-2 หมื่นบาท ครัวเรือนของสมคิด กู้เงินตามโครงการปรับโครงสร้างการเกษตร จำนวน 5 หมื่นกว่าบาทก็นำเงินดังกล่าวลงทุนในไร่นาสวนผสมของตนเองจนหมดสิ้น ในขณะที่ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นได้รับเงินมาแล้วต้องจัดสรรเป็นค่าใช้จ่ายมากทาง โดยเฉพาะการนำเงินไปชำระหนี้สิน ซึ่งไม่ก่อให้เกิดการลงทุน

โดยสรุปแล้วการจัดการเงินกู้ของชาวนารวยนั้นเป็นไปในลักษณะของการจัดการในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนได้ดีกว่า โดยไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้นี้สินเดิมซึ่งแม้ว่าครัวเรือนเหล่านี้เฉลี่ยแล้วจะมีหนี้สินเดิมมากกว่าของชาวนาฐานะอื่นๆ ก็ตาม แต่หนี้สินเหล่านี้มีระยะเวลาชำระจำนวนหลายงวด ทำให้ไม่ต้องรับภาระหนัก¹⁶ หรือไม่ได้นำเงินไปใช้เพื่อบริโภคครัวเรือนและไม่ได้นำไปลงทุนในกิจกรรมในการผลิตเชิงพาณิชย์เป็นหลัก เช่นครัวเรือนของสุพิน ได้กู้เงินระยะยาวผ่อนชำระ 10 ปี จาก ธ.ก.ส. จำนวน 2.5 แสนบาทเพื่อซื้อที่ดินไว้ และใช้ที่ดินแปลงนั้นให้ นิกร ใจแบน คนในเครือญาติเดียวกัน เปิดเดินสับขายรถยนต์มือสอง ในขณะที่นายอ้วน กู้เงินให้กับบุตรชายของตนเองเพื่อนำไปลงทุนในการรับซื้อข้าวเปลือกสำหรับสีไว้ขาย โดยกู้เงินในระยะสั้นสำหรับรอขายผลผลิต หรือจำนำข้าวจำนวน 1 แสนบาท โดยอัตราดอกเบี้ยคิดเพียงร้อยละ 3 เท่านั้น เงินกูดังกล่าวนายอ้วนแบ่งให้บุตรชาย 5 หมื่นบาทสำหรับการลงทุน ส่วนที่เหลือตนเองนำไป

¹⁶

พิจารณาตารางแสดงลักษณะหนี้สินของชาวนากลุ่มต่างๆ ในบทที่ 4 ประกอบด้วย

ลงทุนเอง ซึ่งหากเปรียบเทียบรายได้กับต้นทุนและอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 3 นั้นสำหรับนายอ้วน ถือว่าเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าเมื่อเทียบกับผลกำไรที่จะได้รับ

อย่างไรก็ตามกรณีของไพโรจน์ ซึ่งสังกัดครัวเรือนชาวนารวยเป็นกรณียกเว้นของการจัดการเงินกู้ของครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวย เนื่องจากไพโรจน์ไม่ได้ดำเนินการผลิตทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร แต่ใช้จ่ายเงินที่ได้รับจากการนำที่ดินซึ่งได้รับจากตระกูลไปจ้างองกับทั้ง ธ.ก.ส. และธนาคารพาณิชย์ แล้วค้าขายข้าว ตลอดจนผลผลิตการเกษตรแบบขาดการคาดการณ์ภาวะตลาด รวมทั้งขาดการบริหารจัดการที่ดี ประกอบกับตัวของไพโรจน์มีลักษณะส่วนตัวเป็นผู้ชอบเล่น ชอบเที่ยว ชอบเลี้ยงดูคนงาน หรือเป็นหนุ่มเพลบอยประจำตำบล ซึ่งต่อมาไม่สามารถสร้างรายได้ ที่ดินต้องถูกธนาคารพาณิชย์ฟ้องยึด และเมื่อตนเองเสียชีวิตลงเมื่อต้นปี 2543 ธ.ก.ส. ต้องบังคับให้กลุ่มใช้หนี้ให้ แต่มีการนำที่ดินที่จำนองออกขายใช้หนี้ได้ก่อน กรณีนี้เป็นกรณียกเว้นกรณีล้มเหลวไม่ได้มาจากระบบตลาดที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ หรือระบบการผลิตที่พึ่งพา มีที่ดินมากแต่เกิดจากระบบบริโภคส่วนตัว ไม่ทำการผลิต ใช้เงินกู้ไม่ก่อให้เกิดการลงทุน

5.2.3 ลักษณะของหนี้สินเดิม

เงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับผลสำเร็จของการจัดการเงินทุนของชาวนารวย คือลักษณะของหนี้สินเดิม ที่ครัวเรือนชาวนารวยมีความสัมพันธ์ด้วย กล่าวคือครัวเรือนชาวนารวยมีความสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ระยะยาว และเป็นเงินกู้ในระบบเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะที่ดีของเงินกู้ระยะยาวคือเป็นเงินกู้ที่มีระยะเวลาผ่อนชำระเงินต้นที่ยาวนาน กรณีของนายมี นายรินทร์ หรือนางสุพิน นั้นสัญญาเงินกู้แต่ละสัญญาจะมีระยะเวลาผ่อนชำระไม่น้อยกว่า 5 ปี ถึง 10 ปี ซึ่งสัญญาระยะยาวนั้นทำให้ผู้เป็นหนี้ไม่ต้องแบกรับภาระการชำระหนี้ในปีแรกๆ สูง และขณะเดียวกันสามารถนำเงินกู้ไปลงทุนในสินทรัพย์ถาวร เช่นที่ดิน หรือสินทรัพย์ที่มีอายุการใช้งานยาวนาน เช่น รถไถนา และสามารถสร้างมูลค่าส่วนเกินจากสินทรัพย์เหล่านั้นได้ดี เช่นกรณีของนายอ้วน นั้นนำรถไถนาของตนเองให้กับชาวนาฐานะยากจนที่มาเช่านาของตนเองไปไถนาในนาเช่าและคิดเป็นต้นทุนการผลิตด้วย ในขณะที่สุพิน ซื้อที่ดินแปลงหนึ่งสำหรับร่วมทุนกับนิกร ตั้งต้นสัขาयरลมือสองทำรายได้ให้กับครัวเรือนอย่างดี หรือในกรณีของนายมี นำเงินมาขยายกิจการโรงสี เป็นการเพิ่มทุนรองรับกลุ่มพ่อค้าข้าวเปลือกที่ขยายตัวมากขึ้นได้อีกทางหนึ่ง

การที่หนี้สินเดิมของชาวนารวยแม้จะมีจำนวนมาก แต่มีระยะเวลาผ่อนชำระยาวนาน ทำให้มีภาระน้อยสำหรับการจ่ายเพื่อชำระหนี้สินเดิม การชำระหนี้สินเดิมจึงไม่เป็นการจัดการการเงินทุนของชาวนารวยส่วนใหญ่ ซึ่งแตกต่างไปจากชาวนากลุ่มอื่นๆ ที่มีหนี้สินเดิมจำนวนมากทั้งปริมาณ และสัญญา จะต้องรับภาระหนี้บางครัวเรือนกู้แล้วเกือบจะไม่มีเงินเหลือสำหรับนำไปลงทุนเพราะต้องนำเงินไปชำระหนี้สินเดิมพร้อมกับดอกเบี้ยเกือบหมดจำเป็นต้องไปกู้

เงินจากแหล่งเงินทุนนอกระบบ หรือไม่บางกรณีก็ต้องปรับตัวเข้าสู่อาชีพที่หลากหลาย เช่นกรณีของนายนิศัย นายเชษฐ นายบุญเป็ง ครัวเรือนชานาฐานะยากจนที่ต้องไปรับจ้างเพื่อนำเงินมาลงทุนในการปลูกข้าวนาปีและข้าวนาปรัง หรือกรณีครัวเรือนของนายบุญทิตย์ นายจริน นายบุญเรือน ที่จำเป็นต้องเข้าสู่ระบบการผลิตแบบพันธสัญญา ในการปลูกมันฝรั่งให้กับบริษัทโพรคักซิง เพื่อลดความเสี่ยงในด้านการตลาดและสินเชื่อในรูปของปัจจัยการผลิตจากบริษัทผู้ว่าจ้าง เป็นต้น

นอกจากนี้สัญญาเงินกู้ของชาวนารวยส่วนใหญ่จะมีระยะเวลาการชำระคืนยาวนานแล้วปรากฏว่าสัญญาเหล่านี้ยังไม่สร้างภาวะบีบรัดการติดตามหนี้จากเจ้าหนี้แก่ผู้กู้สูงเหมือนสัญญาระยะสั้น หรือสัญญาจากเจ้าหนี้นอกระบบ ทำให้ความอิสระในการบริหารจัดการหนี้ของกลุ่มครัวเรือนชานาค่อนข้างเป็นอิสระ และสามารถนำเงินที่ได้รับจากสัญญาระยะยาวเหล่านี้ไปลงทุนระยะยาวได้ดี โดยไม่ต้องรีบเร่งเหมือนกลุ่มครัวเรือน ชานาฐานะยากจนที่จะต้องนำเงินไปลงทุนในการผลิตระยะสั้น และผลิตภายใต้ภาวะบีบรัดจากเจ้าหนี้ค่อนข้างมาก ลักษณะของหนี้สินเดิมเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ครัวเรือนชาวนารวยมีอิสระในการนำเงินกู้อำนาจในการจัดการในรูปแบบที่ก่อให้เกิดผลตอบแทนได้เต็มที่ คือชาวนารวยนั้นมีหนี้สินเดิมที่ไม่มากสัญญานักเมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนชานาฐานะปานกลาง และฐานะยากจน โดยเฉพาะครัวเรือนที่เข้าสู่ภาวะการ หมุนเงิน จะมีสัญญาเงินกู้หลายสัญญาทำให้มีภาวะบีบรัดจากเจ้าหนี้เป็นอย่างมาก เงินกู้ที่ได้รับมาส่วนใหญ่จึงถูกจัดสรรสำหรับการชำระหนี้สินเดิม

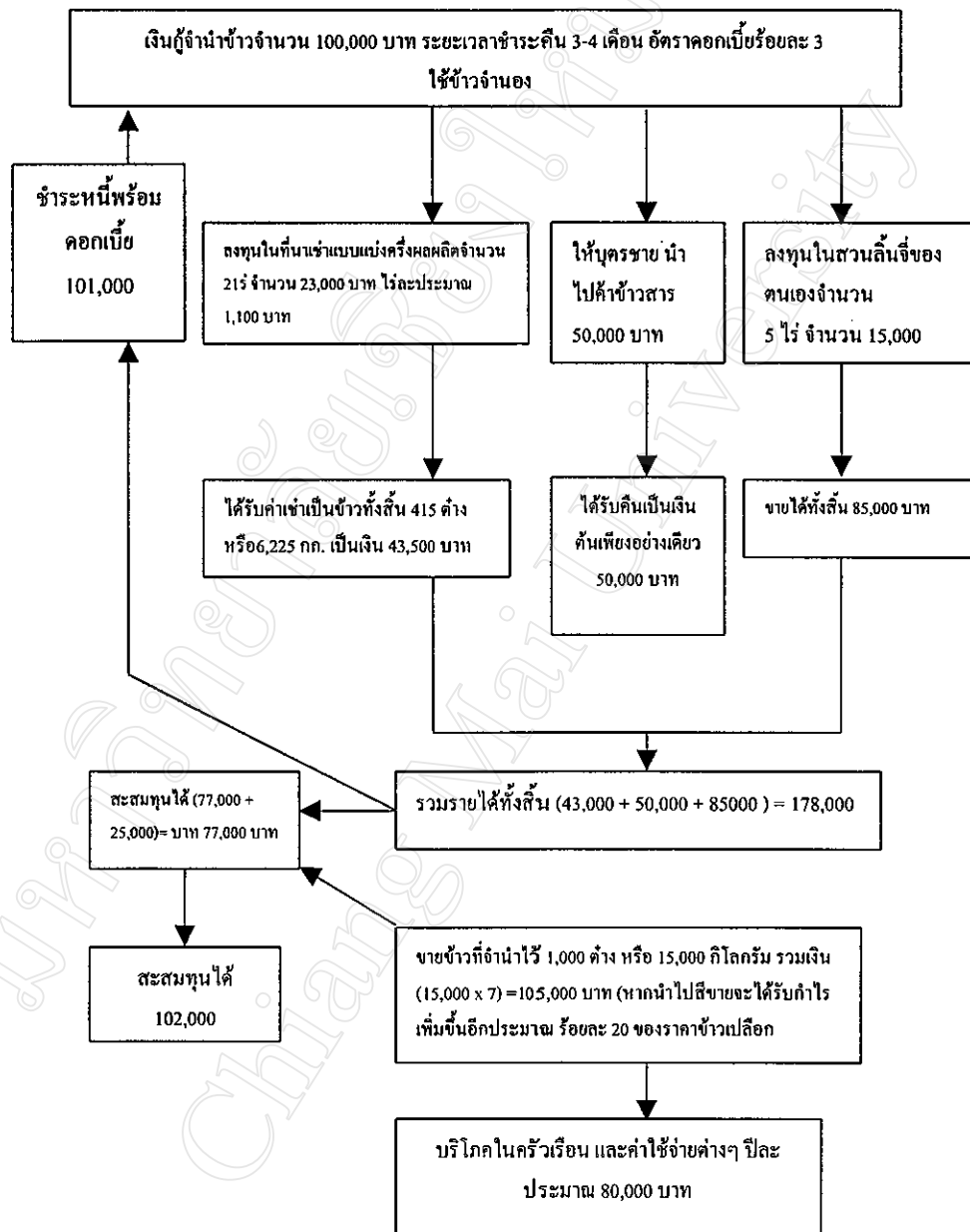
5.2.4 ลักษณะเศรษฐกิจของครัวเรือน

ลักษณะเศรษฐกิจครัวเรือนของชาวนารวย เป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดที่ทำให้การจัดการเงินกู้ของครัวเรือนชานาฐานะร่ำรวยประสบความสำเร็จและสามารถนำเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยไปชำระคืนนายทุนเงินกู้ในระบบ ไม่ว่าจะเป็น ธ.ก.ส. หรือธนาคารพาณิชย์ และมีอิสระค่อนข้างมากภายใต้วงจรความสัมพันธ์หนี้สิน หรือไม่ต้องถูกบีบรัดให้เข้าสู่ภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้น คือความสามารถในการเข้าถึง และการควบคุมปัจจัยการผลิตและสามารถเข้าถึงระบบตลาด ซึ่งทำให้กลุ่มครัวเรือนชาวนารวยประสบผลสำเร็จจากกระบวนการจัดการเงินกู้ หรือเงินทุนทุน โดยเฉพาะการครอบครองที่ดิน ครัวเรือนชาวนารวยเกือบทุกครัวเรือนมีที่ดินเป็นของตนเองเฉลี่ยครัวเรือนละ 37.8 ไร่ ในขณะที่ครัวเรือนชานาฐานะปานกลางมีที่ดินเฉลี่ยครัวเรือนละ 8.7 ไร่ และในหมู่ครัวเรือนชานาฐานะยากจนมีที่ดินเฉลี่ยเพียงครัวเรือนละ 3.7 ไร่ น้อยกว่าครัวเรือนชาวนารวยถึง 10 เท่า การที่ครัวเรือนชาวนารวยสามารถครอบครองที่ดินจำนวนมากดังกล่าวเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อแล้วดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 4 แล้ว ครัวเรือนเหล่านี้ยังอาศัยเงื่อนไขการถือครองที่ดินที่มีความเหลื่อมล้ำกันนี้ ในการสะสมทุนให้กับตนเองได้ โดยเฉพาะการใช้ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าซึ่งค่าเช่าในยุคปัจจุบันได้ถูกกำหนดโดยกลุ่มครัวเรือนชาวนารวยเป็นหลักเนื่อง

จากมีผู้ต้องการที่ดินสำหรับทำกินเป็นจำนวนมาก ผลประการหนึ่งเกิดจากภาวะสูญเสียที่ดินในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 และนำทุนดังกล่าวไปสนับสนุนการลงทุนในรูปแบบอื่นที่สร้างผลกำไรให้ตนเองมากกว่า ดังกรณีของนายฮวัน และนายมี

ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งทุนเงินกู้ และเงินสะสม หรือเงินทุนของครัวเรือน มาใช้ในการจัดการเงินกู้ เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชาวนาฐานะร่ำรวยสามารถเข้าถึงอาชีพที่หลากหลายได้กรณีนายฮวัน เป็นประเด็นที่น่าสนใจถึงการระดมปัจจัยทุนที่หลากหลายที่ตนเองสามารถควบคุมได้ และนำปัจจัยทุนเหล่านั้นมาเป็นเงื่อนไขสร้างความสามารถในการจัดการเงินทุนให้กับตนเองได้อย่างดีโดยเฉพาะการจัดการเงินทุนภายใต้เงื่อนไขที่เอื้อประโยชน์หลากหลายนั้น เพียงระยะเวลาประมาณ 4 เดือนเท่านั้นนายฮวัน สามารถสร้างมูลค่าส่วนเกิน หรือผลกำไรได้ถึง 1 เท่าตัว หรือเป็นเงินสูงถึง 1 แสนกว่าบาท จากเงินทุนเพียง 1 แสน เท่านั้น

จากแผนภาพ ที่ 5.1 แสดงการจัดการเงินทุนของนายฮวัน ซึ่งทำให้นายฮวันสามารถสะสมทุนได้ถึง 7.7 หมื่นบาท เพียงระยะเวลา ไม่ถึง 4 เดือน จากการนำข้าวเปลือกที่ตนเองได้รับจากการให้เช่าในปี จำนวน 1,500 ตังไปจำหน่ายกับ ธ.ก.ส. แล้วนำเงินมาลงทุนในลักษณะที่หลากหลาย ซึ่งหากนำข้าวเปลือกที่ได้รับได้ถอนจากจำนวน โดยเป็นส่วนของการกำไรทั้งหมดไปขาย จะทำให้รอบการผลิตต่อไปนายฮวันมีเงินสะสมพร้อมจะนำไปลงทุนแบบขยายในการผลิตภาคเกษตร (extended reproduction) ได้อีกถึง 1 แสนบาท และแน่นอนนายฮวันสามารถนำเงินจำนวนดังกล่าวไปลงทุนได้ทั้งระยะสั้นและระยะยาว หรือบางทีอาจเลือกการสะสมปัจจัยการผลิตคือที่ดิน แทนการสะสมเงินก็ได้ ซึ่งในอดีตนายฮวันใช้วิธีการดังกล่าวจนทำให้มีที่ดินถึง 50 ไร่ และนำเงื่อนไขความเหนือกว่าในการควบคุมที่ดินเป็นกลไกสร้างความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า และความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน โดยความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า (rent relation) พร้อมกับผลิตซ้ำความสัมพันธ์ดังกล่าวให้ดำเนินต่อไป ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างความได้เปรียบในการจัดการเงินกู้ โดยเฉพาะการจัดการเงินกู้ระยะสั้น ๆ ชาวนารวยมักจะเลือกกู้เงินมาหมุนเวียนหรือลงทุน มากกว่าการนำเงินสะสมมาลงทุน สำหรับเงินสะสมนั้นชาวนาฐานะร่ำรวยจะนำไปผลิตซ้ำแบบขยายในลักษณะของการลงทุนระยะยาวเป็นต้นว่า การซื้อที่ดิน การลงทุนในโรงสี ซึ่งกรณีของนายมี ปินยา จะนำไปซื้อที่ดิน ลงทุนในโรงสี ทั้ง 2 แห่ง ของตนเอง และใช้เงินส่วนที่เหลือลงทุนในร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตร เพื่อได้กำไรจากอัตราขายส่งสินค้า และราคาขายปลีกในทางหนึ่ง กับอัตราดอกเบี้ยอีกทางหนึ่งกรณีขายเชื้อวัสดุอุปกรณ์การเกษตรให้กับครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนหรือครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง

ภาพที่ 5.1 แสดงการจัดการเงินกู้ของชาวนารายหนึ่ง¹⁷

กรณีการจัดการเงินกู้ของชาวนารายในชุมชนบ้านดงนั้นจะไม่เน้นการนำเงินกู้ไปชำระหนี้สินเดิม เนื่องจากความสามารถในการสะสมทุนได้ทำให้ในการขายทุนในแต่ละรอบการ

17

เงินส่วนที่นายอ้วนนำไปบุตรชายไปลงทุนในการซื้อข้าวเปลือกเพื่อนำไปสีแปรรูปเป็นข้าวสารแล้วนำไปขายนั้น ส่วนของกำไรรวมทั้งดอกเบี้ยนายอ้วนไม่เรียกเอากลับบุตรชาย แต่บุตรชายจะส่งเงินมาให้ เป็นค่าใช้จ่ายประจำครอบครัวของนายอ้วนเป็นประจำทุกเดือน

ผลิตชานาไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงนายทุนเงินกู้มากนัก นอกจากจะมีการลงทุนใหม่ที่ต้องใช้ต้นทุนสูง เช่นกรณีของนายสมคิด ที่ต้องซื้อโรงสีต่อจากบิดาที่ไม่ประกอบอาชีพ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องการขยายแปลงไร่นาสวนผสมของตนเองทำให้ต้องเข้ากู้กับนายทุนในระบบสองแหล่งพร้อมๆ กันคือ ธนาคารพาณิชย์ และโครงการพัฒนาของรัฐภายใต้ชื่อ โครงการปรับปรุงโครงสร้างภาคเกษตร หรือ คปร. หรือกรณีของสุพินที่ต้องการกู้เงินมาลงทุนในการขยายกิจการร้านค้าของตนเองเป็นต้น คราวเรือนชานารวยที่สามารถสะสมทุนได้ทำให้มีเงินเพียงพอจำนวนหนึ่งจะฉวยโอกาสในการกู้เงินที่เป็นโครงการพัฒนาเร่งด่วนเพื่อช่วยเหลือชานาฐานะยากจนที่ประสบกับภาวะตลาดไม่ปกติ เช่น โครงการรับจำนำข้าว ซึ่งเป็นโครงการที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ ชานาก็จะกู้เงินในรูปแบบนี้เพราะถึงเห็นผลประโยชน์ที่จะมีต่อตนเองอย่างเต็มที่ เงินกู้ตามโครงการรัฐหรือเงินกู้เพื่อขยายผลผลิตซึ่งมีกำหนดระยะเวลาชำระคืนเพียง 3 เดือนแม้จะเป็นเงินกู้ที่อ้างว่าเพื่อช่วยเหลือประชาชน แต่ความเป็นจริงแล้วคราวเรือนชานาฐานะยากจนเข้าถึงแหล่งเงินกู้ดังกล่าวได้ค่อนข้างยากเนื่องจาก ไม่มีผู้ฉวยเป็นของตนเอง เพราะเงื่อนไขการให้กู้ของ ธ.ก.ส. ชานาจะต้องเก็บข้าวไว้ที่ยังฉางของตนเอง และที่สำคัญการให้กู้ของ ธ.ก.ส. ให้กู้เงินเพียงร้อยละ 80 ของราคาประเมินข้าวที่เหลือขณะนั้น ซึ่งคราวเรือนชานาฐานะยากจนที่มีแรงบีบบังคับให้มีความต้องการเงินสดเพื่อชำระหนี้ ดังนั้นจึงต้องการเงินสดในปริมาณที่เพียงพอที่จะได้รับจากการขายผลผลิต ดังนั้นการขายผลผลิตทั้งหมดจะทำให้ได้เงินมากกว่าการกู้ยืมตามโครงการจำนำข้าว อีกประการหนึ่งคือระยะเวลาการออกมารับจำนำข้าวมักจะไม่สอดคล้องกับการเก็บเกี่ยวผลผลิตของคราวเรือนชานา คือชานาเก็บเกี่ยวผลผลิตได้อย่างน้อย 1-2 เดือนถึงจะมีโครงการนี้เข้าสู่ชุมชน ซึ่งในช่วงนั้นผลผลิตได้ถูกเปลี่ยนย้ายไปอยู่ในความครอบครองของคราวเรือนชานารวยในชุมชนเกือบทั้งหมดแล้ว ดังนั้นชานารวยจึงเข้าถึงเงินกู้ในโครงการดังกล่าวได้เป็นส่วนใหญ่ และนำเงินกู้ยืมไปให้กู้ต่อเพื่อสร้างมูลค่าส่วนเกินขึ้นได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ

เงื่อนไขความสามารถในการเข้าถึงระบบตลาดกับพ่อค้าภายนอกชุมชนของคราวเรือนชานารวยทำให้คราวเรือนเหล่านี้สามารถเข้าไปสังกัดกลุ่มพ่อค้าคนกลางได้และทำให้ล่วงรู้ถึงราคาผลผลิตการเกษตร โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านตลาดราคาสินค้า ซึ่งคราวเรือนชานารวยจะไม่ผลิตในภาคเกษตรเป็นหลักเพราะทราบว่าการผลิตในภาคเกษตรนั้นมีภาวะเสี่ยงต่อการขาดทุนค่อนข้างสูง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของราคาผลผลิตภาคเกษตรจะส่งผลกระทบต่อคราวเรือนชานาฐานะร่ำรวยน้อยมาก การเข้าถึงระบบตลาดและมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับนายทุนนอกชุมชนทำให้เข้าสู่รูปแบบการผลิตที่ลดความเสี่ยงในการเปลี่ยนแปลงของระบบตลาดได้ กรณีของนายมี นั้นแสดงให้เห็นชัดเจนว่าการลงทุนในโรงสีนั้นไม่มีวันที่จะขาดทุนและเป็นการจัดการรูปแบบการลงทุนที่ได้รับผลกระทบจากตลาดหรือระบบเศรษฐกิจการเมืองที่เปลี่ยนแปลงน้อยมาก โดยหากราคา

ราคาข้าวสารมีราคาตกต่ำ นายมี ครวเรือนขานาวราย ก็เลือกที่จะรับจ้างสีข้าว ซึ่งพ่อค้าคนกลางซึ่งเป็นชาวนาที่ประกอบอาชีพพ่อค้าคนกลางมาจ้างสีโดยตลอดอยู่แล้วแทนการรับซื้อข้าวเปลือกมาสีขายเองซึ่งจะเสี่ยงต่อภาวะการขาดทุน ในขณะที่ราคาข้าวเปลือกมีราคาต่ำ นายมีก็จะออกมารับซื้อข้าวเปลือกเองหรือตั้งโต๊ะรับซื้อข้าวเปลือกจากบรรดาครัวเรือนชาวนาหรือพ่อค้าคนกลางที่นำข้าวเปลือกมาขายให้ ทั้งนี้เนื่องจากเล็งเห็นผลตอบแทนเพราะสามารถได้กำไรในการขายข้าวสาร ซึ่งการที่ชาวนาสามารถที่จะเลือกลงทุนในกิจการที่มีความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงของระบบภายนอกได้นั้นก็ด้วยเหตุผลหลายประการดังที่ได้กล่าวไปแล้ว เป็นต้นว่ามีเงินทุนสูง มีเครือข่ายรับซื้อผลผลิตที่รู้จักกัน มีความสามารถในการสร้าง และใช้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์กับครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางในการกำหนดโควตาข้าวเปลือกมาป้อนโรงสีของตนเอง เป็นต้น ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้ยากนักที่ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางและครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนจะหยิบมาใช้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง

ตารางที่ 5.2 แสดงต้นทุนการสีข้าวสารของโรงสีขนาด 30 แอมป์ ต่อ 1 เดือน

รายการ	รายจ่าย	รายรับ
ค่าสีคิดเป็นข้าวสาร 45 กิโลกรัมหรือ 1 กระสอบ ละ 20 บาท โดยข้าวสาร 1 กระสอบต้อง ใช้ข้าวเปลือก 80 กิโลกรัม วันหนึ่งจะสีได้ประมาณ 60 กระสอบ หรือวันละ 1,200 บาท		36,000
ค่าไฟฟ้าเดือนละ 12,000 บาท	11,000	
ค่าลูกยางกระเทาะข้าวเปลือก เดือนละ 4 ลูก @ ละ 750 บาท	3,000	
ค่าเส้นแผ่นยางขัดข้าวขาว เดือนละ 8 เส้น เส้นละ 160 บาท	1,440	
ค่าจ้างคนงานสีข้าวสาร (จ้างยกข้าวเปลือก ขนข้าวสาร) ข้าวสาร 1 กระสอบค่าจ้าง 4 บาท วันละ 60 กระสอบคิดเป็นค่าจ้างวันละ 240 บาท เดือนละ 240x30	7,200	
รวม	22,640	36,000
กำไร	13,360	

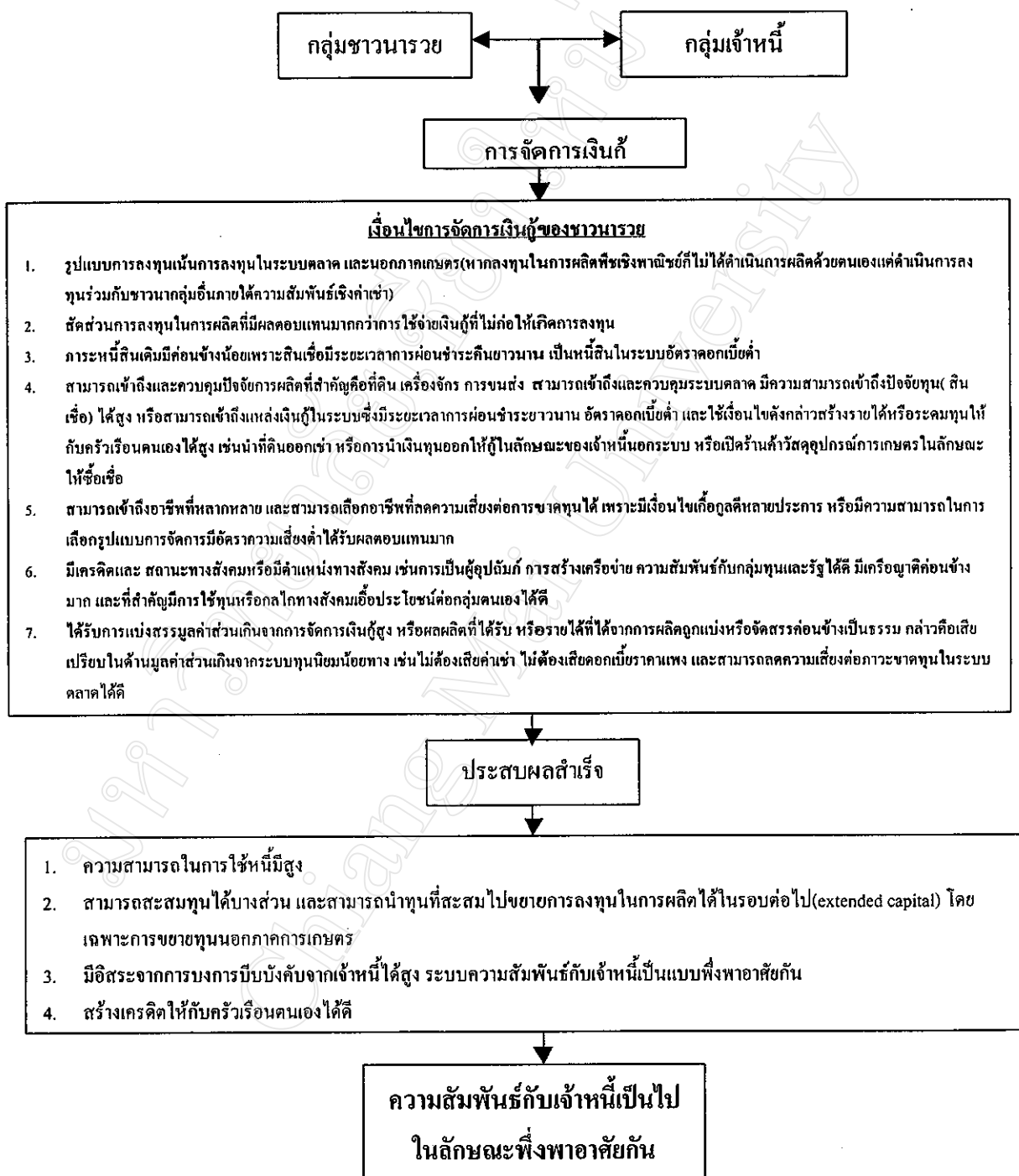
ผลการศึกษารูปแบบการจัดการเงินทุนหรือเงินกู้ของครัวเรือนขานาวรายสามารถสร้างเป็นแผนภาพ ดังที่ปรากฏในภาพที่ 5.2 จะเห็นได้ว่าการที่ครัวเรือนชาวนาประสบผลสำเร็จในการจัดการเงินทุนนั้นมาจากเงื่อนไขที่หลากหลายประการที่ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนำมาใช้ในการจัดการเงินทุนจนประสบผลสำเร็จ เป็นต้นว่า ลักษณะของเงินกู้ของครัวเรือนขานาวรายนั้นเกือบทั้งหมดจะเป็นเงินกู้ในระบบ โดยเฉพาะจาก ธ.ก.ส. และธนาคารพาณิชย์ และสัญญาจะเป็นสัญญาที่มีระยะเวลาการชำระคืนยาวนาน หรือหากจะนำสัญญาเงินกู้ระยะสั้นมาใช้ก็ต้องมีข้อได้เปรียบในด้านอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ เช่นกรณีของนายอ้ายใช้สัญญาเงินกู้ระยะสั้นๆ เพียง 4 เดือน และมี

ดอกเบี้ยยต่ำเพียงร้อยละ 3 ต่อปี เพื่อนำมาสร้างผลกำไรให้กับครัวเรือนตนเอง นอกจากนี้ครัวเรือนชาวนารวมมักจะใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้มากกว่าใช้บุคคลค้ำประกันเพราะไม่ต้องการไปค้ำประกันเงินกู้ทดแทนให้กับครัวเรือนใด ที่สำคัญการที่เลือกกู้เงินจากในระบบนั้นเงื่อนไขที่บีบรัดมีค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะการกู้เงินโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อลงทุนเป็นหลักนั้น ลักษณะบีบบังคับในการลงทุนจะมีน้อยกว่าการกู้เงินไปเพื่อการใช้หนี้สินเดิมที่มีอยู่¹⁸

นอกจากเงื่อนไขข้อได้เปรียบในด้านลักษณะของหนี้สินแล้วเงื่อนไขประสบความสำเร็จในการจัดการเงินกู้ที่สำคัญของครัวเรือนชาวนารวม คือการจัดการเงินกู้ที่ดี เช่นลงทุนในกิจกรรมที่สามารถสร้างมูลค่าส่วนเกินได้ดี และมีอัตราความเสี่ยงต่ำ เช่นการดำเนินกิจกรรมในฐานะพ่อค้าคนกลางเช่นการลงทุนในโรงสีรับซื้อข้าวเปลือกเพื่อสีเป็นข้าวสารและขายเอากำไร หรือนำเงินกู้เพื่อให้ชาวนาฐานะต่ำกว่าทางด้านเศรษฐกิจ หรือแม้กระทั่งการตั้งร้านค้าหรือการลงทุนในสินทรัพย์ที่สามารถสร้างเครดิตได้เช่นที่ดิน และเปลี่ยนเป็นเงินทุนได้ ตลอดจนมีความสามารถในการบริหารจัดการการประกอบอาชีพและธุรกิจของตนเองเป็นต้น ในด้านสัดส่วนการลงทุนนั้นจะเห็นได้ชัดว่าครัวเรือนชาวนารายจะลงทุนในสัดส่วนการใช้จ่ายที่เน้นการลงทุนที่ให้ผลตอบแทนสูงในการผลิตและตลาดมากกว่าการใช้จ่ายบริโภคในครัวเรือนและการชำระหนี้สินเดิม ทั้งจำนวนครัวเรือนและปริมาณค่าใช้จ่าย ดังที่กล่าวไว้แล้วในกรณีของสุพิน และกรณีของสมคิด และที่สำคัญในการสร้างความสำเร็จให้กับครัวเรือนชาวนาฐานะราย คือความสามารถในการเข้าถึง และควบคุมปัจจัยทุนและหารายได้จากปัจจัยการผลิตเหล่านั้นสูง เป็นต้นว่าการให้เช่าที่ดิน การให้เช่ารถไถเดินตาม (ที่ดิน, แรงงาน, เงินทุนตนเอง ฯ)เพื่อนำรายได้ส่วนนั้นมาเป็นทุนสมทบได้ และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือเมื่อชาวนา กลุ่มนี้มีผลผลิตจากการผลิตแล้วยังมีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งตลาดได้ดีกว่า เช่นเข้าถึงตลาดค้าข้าวสาร เป็นต้น

¹⁸ การกู้เงินเพื่อชำระหนี้สินเดิม ของ ธ.ก.ส. เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการกู้ที่มีเงื่อนไขประกอบการกู้ค่อนข้างมากทั้งๆ ที่ไม่ว่ารูปแบบการกู้รูปแบบใดของชาวนาฐานะยากจน และชาวนาฐานะปานกลางจะเป็นการกู้เพื่อใช้หนี้สินเดิมเป็นส่วนใหญ่

ภาพที่ 5.2 แสดงรูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ผ่านกระบวนการจัดการเงินกู้ของชาวนาฐานะร่ำรวย

จากการศึกษารูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินของครัวเรือนชาวนารวยผ่านระบบการจัดการเงินทุนนั้น ผลการศึกษาความสามารถในการปรับตัวของชาวนารวยดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ เคโซ (2539) ที่ว่าภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์นั้นชาวนารวยมีความสามารถ

ในการปรับตัวเข้าสู่อาชีพต่างๆ ทั้งการผลิตในไร่นาและการประกอบอาชีพนอกไร่นาได้ดีกว่าครัวเรือนชาวนากลางและชาวนาจน และรายได้หลักของครัวเรือนชาวนารวยสามารถประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพได้นอกจากความเหนือกว่าในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่สำคัญทั้งการผลิตในไร่นาและนอกไร่นา เช่น ที่ดิน ทุน เทคโนโลยี และการยกระดับฝีมือแรงงาน แล้ว ยังปรากฏว่าครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ยังสามารถสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบอุปถัมภ์เพื่อนำมาซึ่งประโยชน์ในการปรับตัวของครัวเรือนตนเองได้ดีกว่าครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ โดยสามารถสร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้การอุปถัมภ์จากภายนอก เช่น เจ้าของโรงงาน เจ้าของรถไถ นายทุนเงินกู้ พ่อค้านักเก็งกำไรที่ดิน ข้าราชการ นักการเมือง ได้ และในขณะเดียวกันก็สามารถสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนด้วยเช่นกันเพื่อเป็นกลไกในการควบคุมแรงงานให้สอดคล้องกับระบบการประกอบผลิตการประกอบอาชีพของครัวเรือนตนเอง (เดโช, 2539)

ความสำเร็จของครัวเรือนชาวนารวยนั้นประการสำคัญที่สุดที่ได้จากการศึกษาการจัดการเงินกู้ที่สามารถสร้างมูลค่าส่วนเกินขึ้นก็โดยอาศัยเงื่อนไขความได้เปรียบในการถือครองปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดิน โดยเฉพาะนาที่ดินมาเป็นเครื่องมือสร้างสมมูลค่าส่วนเกินภายใต้รูปแบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า (rent relationship) ดังที่อานันท์ (2538) ได้เสนอว่า ภายใต้ระบบการผลิตแบบทุนนิยม ที่มีวัตถุประสงค์การผลิตเพื่อพาณิชย์นั้น ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าจะเป็นระบบความสัมพันธ์หนึ่งที่จะทำให้กลุ่มชาวนาสามารถเข้าถึงทรัพยากรการผลิตและปัจจัยการผลิตได้ และเป็นระบบความสัมพันธ์อีกแบบหนึ่งที่ปรากฏขึ้นในบริบทการเปลี่ยนผ่าน ของสังคมชนบทซึ่งเรียกว่าเป็นสังคมทุนนิยมค่าเช่า (rent capital) ซึ่งปรากฏรูปลักษณะพื้นฐานปัญหาการเหลื่อมล้ำทางสังคมโดยเฉพาะปัญหาความไม่เป็นธรรมของระบบกรรมสิทธิ์ และการถือครองทรัพย์สิน โดยเฉพาะที่ดิน และภายใต้ระบบทุนนิยมค่าเช่าเจ้าของทุนจะไม่ดำเนินการลงทุนในการผลิตเองโดยตรง แต่จะปฏิบัติตนเหมือนทุนนิยมการค้า ที่พยายามหลีกเลี่ยงความเสี่ยงต่างๆ โดยไม่ใช้ทุนจ้างแรงงาน และจ่ายค่าวัตถุดิบด้วยตนเอง หากแต่จะใช้วิธีการปล่อยทุนให้ผู้ผลิตรายย่อย ซึ่งใช้แรงงานของตน และรับภาระความเสี่ยงในกระบวนการผลิตทั้งหมดโดยฝ่ายเจ้าของทุนจะได้รับกำไรจากค่าเช่าไม่ว่าจะในสถานการณ์ใด ตลอดจนได้รับกำไรจากกระบวนการซื้อขายผลผลิตด้วยลักษณะของทุนนิยมค่าเช่า หรือความสัมพันธ์แบบค่าเช่า (rent relation) ปรากฏให้เห็นอย่างแพร่หลาย เช่นการให้ชาวนาเช่าที่ดินเพื่อการเกษตร การให้เช่าเครื่องจักร ค่าขายสินค้าเงินผ่อน หรือรูปแบบการเกษตรแบบใหม่ ที่กลุ่มทุนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตบางอย่าง ตลอดจนใช้เงื่อนไขการครอบครองปัจจัยการผลิตนั้นบงการการผลิตของชาวนาคือรูปแบบเกษตรพันธสัญญา(contract farming) (อานันท์ 2538 ,อ้างแล้ว : 153-156) ซึ่งการวิเคราะห์ดังกล่าวของอานันท์ สำหรับกรณีครัว

เรือนขานรวรายนั้นอาศัยความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า โดยเฉพาะการให้เช่าที่ดินเป็นเงื่อนไขสำคัญหลักในการสร้างความได้เปรียบในการจัดการเงินกู้ หรือเงินทุนของตนเอง (กรณีนำเงินสะสมมาลงทุนสมบัติ)

อย่างไรก็ตามผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับการเหมารวมว่าการเข้าถึงปัจจัยการผลิตทุกชนิดของชาวนาฐานะยากจนต้องกระทำภายใต้ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าดังที่อานันท์ กล่าวไว้ข้างต้น เพราะโดยข้อเท็จจริงแล้วความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า รูปแบบการดูดซับมูลค่าส่วนเกินที่ชาวขานรวรกระทำต่อครัวเรือนชาวนาผู้เช่าคือ เรียกเก็บ "ค่าเช่า" แต่ภายใต้ระบบการผลิตพืชพาณิชย์ของครัวเรือนชาวนาฐานะต่างๆ ที่สลับซับซ้อนยิ่งขึ้นในปัจจุบัน กระบวนการดูดซับมูลค่าส่วนเกินได้พัฒนาไปไกลกว่าการกระทำผ่านค่าเช่า และในข้อเท็จจริงชาวนาดึงดูดกับรูปแบบการดูดซับมูลค่าส่วนเกินที่หลากหลาย โดยเฉพาะภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินนั้นชาวนาดึงดูดกับภาระที่หนักหน่วงในการจ่ายมูลค่าส่วนเกินในรูปของ "ดอกเบี้ย" ที่เป็นตัวเงินให้กับนายทุนกลุ่มต่างๆ ซึ่งไม่ใช่เป็นการจ่าย "ค่าเช่า" แบบเหมารวมอย่างที่เคยเข้าใจ สาเหตุที่นักวิชาการเหมารวมการดูดซับมูลค่าส่วนเกินนั้นจะเป็นเพราะต้องการยกระดับนามธรรมของรูปแบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าให้อธิบายปัญหาของสังคมชาวนาได้แบบครอบคลุม ซึ่งเป็นการละเลยการพิจารณาเงื่อนไขเกี่ยวกับรูปแบบความสัมพันธ์ที่ชาวนามีความสัมพันธ์ที่หลากหลายกับกลุ่มทุน

โดยสรุปเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยกับเจ้าหนี้แล้วปรากฏว่ารูปแบบความสัมพันธ์จะแสดงออกมาในลักษณะ ฟังพาอาศัยกัน โดยกลุ่มเจ้าหนี้ได้รับดอกเบี้ยจากความสามารถในการบริหารจัดการเงินทุนของชาวขานรวร เนื่องจากไม่ต้องการพะวงกับภาวะขาดทุนของลูกหนี้ที่มีความสามารถในการใช้เงื่อนไขต่างๆ ในการจัดการเงินกู้ เจ้าหนี้จึงพยายามรักษาความสัมพันธ์กับลูกหนี้ชาวขานรวรอย่างต่อเนื่อง เช่นการไปมาหาสู่ การมอบสิ่งของรางวัล หรือจัดอันดับความน่าเชื่อถือ หรือ จัดอันดับเครดิตของลูกหนี้ในกลุ่มลูกหนี้ชั้นดี เป็นต้นในการที่ลูกหนี้ก็ได้ประโยชน์จากต้นทุน "เงิน" ในอัตราที่ต่ำ และสามารถสร้างกำไรจากต้นทุนดังกล่าวได้ดี ทั้งลูกหนี้และเจ้าหนี้นี้ต่างพึ่งพาแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน

5.3 การจัดการเงินกู้ของชาวนาฐานะปานกลาง

จากการศึกษาการจัดการเงินกู้ของกลุ่มตัวอย่างชาวนาฐานะปานกลางนั้นปรากฏว่ามีรูปแบบการจัดการเงินกู้ที่ค่อนข้างหลากหลายทั้งการจัดการเงินกู้หรือเงินทุนในภาคเกษตรเป็นต้นว่าการปลูกข้าวในไร่นา การทำสวนผลไม้ หรือการจัดการเงินกู้นอกภาคเกษตรเช่นการประกอบอาชีพค้าขายในลักษณะของพ่อค้าคนกลาง จากตารางที่ 5.1 จะปรากฏลักษณะการจัดการเงินกู้ของกลุ่มครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ว่ามีการกระจายตัวของรูปแบบการจัดการที่หลากหลายกว่าชาวนา

อื่นๆ โดยเฉพาะการผลิตในภาคเกษตร ซึ่งมีจำนวนครัวเรือนที่ลงทุนในประเภทนี้ถึง 16 ครัวเรือน และการลงทุนหรือการประกอบอาชีพในภาคตลาดการเกษตร หรือการลงทุนในการผลิตเกี่ยวเนื่องกับการเกษตรจำนวน 16 ครัวเรือน โดยประกอบอาชีพในฐานะพ่อค้าคนกลางเช่นอาชีพค้าข้าวเปลือกถึง 9 ครัวเรือน อีก 3 ครัวเรือนค้าขายพืชผัก ในตลาดแม่สาว และตลาดโชคธานี และอีก 4 ครัวเรือนจะค้าขายต่างๆ เช่นค้าสิ่งจี้ ค่ากระเทียม สำหรับกลุ่มขายข้าวเปลือกในฐานะพ่อค้าคนกลาง เช่นกลุ่มของ นายบุญเล็ง , นายทา , นายมิตร , นายอินทร , นายจันทร์ดา นอกจากนี้ยังมีการรับจ้างอีก 4 ครัวเรือน และมีจำนวนครัวเรือนที่นำเงินไปชำระหนี้สินเดิมค่อนข้างมากถึง 13 กรณีศึกษาในจำนวน 24 กรณีศึกษา ในขณะที่สัดส่วนของการนำเงินกู้ไปใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในครัวเรือนก็มีจำนวนมากถึง 17 กรณีศึกษา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการจัดการเงินทุนของกลุ่มชาวนาฐานะปานกลางนั้นไม่ได้เน้นไปในทางใดหรือทางหนึ่งโดยตรง

จากการศึกษารูปแบบการจัดการเงินทุนหรือเงินกู้ของครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางทั้ง 24 ครัวเรือนนั้นทำให้วิเคราะห์ศักยภาพของครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ในการจัดการเงินกู้ได้ โดยมีลักษณะแตกต่างกัน 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่สามารถสร้างผลสำเร็จในการจัดการเงินกู้ และกลุ่มที่ล้มเหลวในการจัดการเงินกู้ โดยเงื่อนไขที่ทำให้สำเร็จหรือล้มเหลวนั้นเกิดขึ้นจากสาเหตุต่างๆ ดังนี้

5.3.1 ลักษณะของหนี้สินที่ชาวนานำมาลงทุน หรือหนี้สินเดิม

โดยในภาพรวมแล้วจากการพิจารณาในตารางลักษณะหนี้สินของกลุ่มชาวนาฐานะยากจนในบทที่ 4 จะเห็นว่าลักษณะหนี้สินของชาวนากลุ่มนี้เป็นหนี้สินในระบบเป็นส่วนใหญ่โดยเฉพาะหนี้จาก ธ.ก.ส. โดยเป็นหนี้ที่เกิดขึ้นจากการนำหลักทรัพย์ไปจำนองเนื่องจากมีหลักทรัพย์ในการครอบครองที่จะนำไปจำนองค้ำประกันเงินกู้ได้ในส่วนหนึ่ง แม้จะมีจำนวนหลักทรัพย์เพื่อจำนองค้ำประกันเงินกู้ต่ำกว่ากรณีการกู้เงินของชาวนาฐานะร่ำรวยก็ตาม แต่ก็ถือว่ามีความสามารถให้หลักทรัพย์คือที่ดินค้ำประกันเงินกู้ได้ดีกว่าครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน ทำให้หนี้สินที่ได้มาเป็นหนี้สินที่มีระยะเวลาการชำระคืนยาว และอัตราดอกเบี้ยต่ำ

สำหรับลักษณะของหนี้สินของชาวนาฐานะปานกลางจากข้อมูลลักษณะหนี้สินในบทที่ 4 จะพิจารณาได้ว่ามีจำนวน 3 ครัวเรือนที่เป็นหนี้กับธนาคารพาณิชย์ และมีถึง 21 ครัวเรือนเป็นลูกหนี้ของ ธ.ก.ส. โดยลักษณะของสัญญาที่ผูกพันกับ ธ.ก.ส. นั้น จะมีลักษณะทั้งสัญญาระยะสั้น และสัญญาระยะปานกลางในอัตราส่วนที่ใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าการเป็นหนี้ของ ธ.ก.ส. ในกลุ่มชาวนาฐานะปานกลางกลุ่มตัวอย่างนั้นจะแตกต่างไปจากการเป็นหนี้ของชาวนารวย และชาวนาฐานะยากจนคือลักษณะการกระจายตัวของรูปแบบสินเชื่อคือชาวนาฐานะปานกลางจะไม่เน้นเป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. ในลักษณะรูปแบบสินเชื่อรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเช่นชาวนารวยไม่เน้นเป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. ในลักษณะสินเชื่อเงินกู้ระยะสั้นกำหนดเวลาชำระคืน

ภายใน 1 ปี หรือกรณีของชาวนาฐานะยากจนที่เน้นเป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. ในรูปแบบสินเชื่อระยะสั้นเป็นหลัก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการใช้เงินไขต่างๆ เข้าถึงสินเชื่อได้ค่อนข้างดีกว่าครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน ซึ่งแตกต่างจากครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยที่มีโอกาสในการใช้เงินไขสำหรับการเข้าถึงสินเชื่อที่หลากหลายรูปแบบ แต่ไม่เลือกใช้เงินไขเหล่านั้นเพราะสาเหตุหลักคือไม่ต้องการมีพันธสัญญาเชิงสังคมกับลูกค้าคนอื่นๆ ในกลุ่มซึ่งการชดใช้พันธสัญญาดังกล่าวคือการยินยอมค้ำประกันให้กับลูกค้าผู้ที่ค้ำประกันตน ซึ่งชาวนาฐานะร่ำรวยเล็งเห็นแล้วว่าน่าจะมีผลกระทบเสียในเชิงเปรียบเทียบมากกว่า

เงินไขที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การที่ชาวนากลุ่มนี้ใช้เข้าถึงสินเชื่อคือการใช้กลุ่มค้ำประกัน โดยเฉพาะการประกันหนี้ที่ตนเองก่อขึ้นกับ ธ.ก.ส. ในลักษณะการรับรองรับผิดชอบลูกหนี้ร่วมเพื่อประกันสัญญาระยะสั้น ซึ่งมีถึง 33 สัญญา และในขณะเดียวกันมีสัญญาระยะปานกลางที่ใช้บุคคลสองคนในกลุ่มค้ำประกัน จำนวน 11 สัญญา นอกจากนี้จะมีความสามารถในการใช้กลุ่มทางสังคมและเพื่อนร่วมกลุ่มลูกค้าค้ำประกันมากกว่าครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนแล้ว ปรากฏว่า การจำนองที่ดินนั้นยังมีค่อนข้างสูง คือมีถึง 20 สัญญาที่ชาวนากลุ่มนี้อาศัยที่ดินจำนองเพื่อเข้าถึงแหล่งเงินกู้ คือจำนองธนาคารพาณิชย์ จำนวน 3 สัญญา เป็นเงินเฉลี่ยสัญญาละถึง 2.8 แสนบาท ขณะเดียวกันก็จำนองค้ำประกันเงินกู้ระยะปานกลางและระยะยาวของ ธ.ก.ส. อีก 12 และ 5 สัญญาตามลำดับ

นอกจากนี้ครัวเรือนกลุ่มนี้ยังสามารถเข้าถึงสัญญาเงินกู้ในรูปแบบของกู้นายทุนนอกชุมชนในลักษณะของการขายฝากอีก 3 สัญญา และการจำนำรถยนต์ อีก 2 สัญญา ซึ่งการกระจายตัวของหลักฐานการค้ำประกันดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงลักษณะการถือครองทรัพย์สินของชาวนาฐานะปานกลางในชุมชนแห่งนี้ที่อยู่ในระดับที่ไม่น่าจะเรียกว่าค้ำนักทำให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้บางส่วนอาศัยความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อเพื่อนำมาจัดการเงินกู้จนสำเร็จ แต่อย่างไรก็ตามมีบางครัวเรือนเช่นครัวเรือนของแก้วจันทร์ ครัวเรือนของอินทร์ ที่มีหนี้สินเดิมค่อนข้างมาก คือมีหนี้สินจำนวน 2 สัญญา และ 4 สัญญา ตามลำดับครัวเรือนเหล่านี้แม้จะสามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อได้อีกก็ใช่ว่าจะนำเงินไปจัดการในการผลิตหรือตลาดเพื่อสร้างรายได้ได้เต็มที่ หากแต่จะต้องนำเงินส่วนใหญ่ไปเพื่อการชำระหนี้สินเดิมที่เกิดจากการขาดทุนจากการผลิตในช่วงก่อนหน้านี้ หรือเกิดจากรายได้ไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ หรือเกิดขึ้นจากการที่ลักษณะของหนี้สินเดิมมีระยะเวลาอันสั้นไม่สามารถผ่อนชำระเป็นงวดได้หลายงวด เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะไม่เป็นการสร้างรายได้แล้วยังเป็นการลดการลงทุนที่มีผลตอบแทนลงไปในช่วงเดียวกันด้วย

5.3.2 ความสามารถในการเข้าถึงและครอบครองปัจจัยการผลิตและตลาด

เงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวในการจัดการเงินกู้ คือลักษณะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนา กล่าวคือสำหรับครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางนั้นอยู่ในตำแหน่งทางเศรษฐกิจดีกว่าชาวนาฐานะยากจนในด้านการเข้าถึงและครอบครองปัจจัยการผลิตและการตลาดที่ปรากฏชัด คือการครอบครองที่ดินที่เหนือกว่าครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน โดยครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้มีอัตราการใช้ที่ดินเฉลี่ยครัวเรือนละประมาณ 8.7 ไร่ (พิจารณาตารางการใช้ที่ดินในบทที่ 4 ประกอบด้วย) ซึ่งเป็นปริมาณเนื้อที่ที่สามารถผลิตพืชพาณิชย์ได้สำหรับครัวเรือนหนึ่ง แต่หากจะดำเนินการผลิตในไร่นาเป็นหลักก็ต้องเช่าและเสียค่าเช่าเพิ่ม อย่างไรก็ตามการถือครองปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดินไม่ได้ทำให้ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางประสบผลสำเร็จในการจัดการเงินกู้ได้เสมอไป เพราะผลการศึกษากลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการเงินกู้นั้นคือครัวเรือนที่ไม่ได้ผลิตพืชเชิงพาณิชย์เป็นหลัก เพราะการที่ผลิตพืชเชิงพาณิชย์เป็นหลักประปรายเป็นรูปแบบการผลิตเดิมนั้นทำให้ครัวเรือนชาวนาหลายครัวเรือนที่ต้องประสบภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้นจึงมีครัวเรือนชาวนากลุ่มหนึ่งที่พยายามหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยงต่อการขาดทุนจากการผลิตเชิงพาณิชย์ โดยหันไปประกอบอาชีพนอกไร่นา กล่าวคือนอกจากจะผลิตในไร่นาแล้ว บางครัวเรือนถ้าหากมีเงินทุนเพียงพอและสามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อได้หลายทางแล้วก็อาจจะดำเนินการประกอบการในฐานะพ่อค้าคนกลางได้ เช่น การรับซื้อข้าวเปลือกเพื่อสีเป็นข้าวสารและขายหน้าโรงสี หรือการเปิดร้านค้าของชำในหมู่บ้านได้บ้างในระดับหนึ่ง หรือบางครัวเรือนหลีกเลี่ยงความเสี่ยงในการผลิตในไร่นาหรือการผลิตเชิงพาณิชย์ โดยเลือกที่จะไม่ผลิตในไร่นาของตนเองแต่จะให้ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเช่าและนำค่าเช่าโดยเฉพาะการให้เช่าแบบค่าหัวนา ซึ่งผู้ให้เช่าไม่ต้องนำเงินไปลงทุนสมทบเพียงแต่เก็บค่าเช่าเป็นเงินสดเท่านั้น ในด้านการลงทุนในปัจจัยการผลิตเป็นภาระของผู้เช่า โดยชาวนาฐานะปานกลางจะนำเงินค่าเช่าไปลงทุนในรูปแบบอื่นๆ หรือจะเลือกประกอบอาชีพทั้งสองอย่างในปีหนึ่งๆ โดยจัดสรรเวลาที่เหมาะสมในการประกอบอาชีพแต่ละอย่าง เช่นกรณีของบุญเล็ง จะทำนาของตนเองจำนวน 10 กว่าไร่ และเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตจะเปลี่ยนรูปแบบจากการทำนามาเป็นการค้าข้าวสารจนถึงฤดูทำนารอบที่สองจะมาถึงจึงประกอบอาชีพในไร่นาอีกเป็นต้น

เงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ส่วนหนึ่งสามารถสร้างมูลค่าส่วนเกินได้คือการประกอบอาชีพการตลาด โดยเฉพาะการค้าข้าว เนื่องจากชาวนากลุ่มนี้มีความสามารถในการเข้าถึงระบบตลาดในระดับกว้างหรือสามารถเข้าถึงนายทุนพ่อค้าคนกลางที่อยู่นอกชุมชนพร้อมๆ กับสามารถสร้างเครือข่ายกับนายทุนโรงสีได้ ทำให้ชาวนากลุ่มนี้ประกอบอาชีพในฐานะ

พ่อค้าคนกลางได้การเข้าถึงตลาดข้าวสารมีเงื่อนไขที่สำคัญคือนอกจากความสามารถในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับคนกลางในตลาดข้าวสาร แล้ว คือการถือครองปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เช่น รถยนต์ และเงินทุนที่เพียงพออีกด้วย

ลักษณะตำแหน่งทางสังคมของชาวนาฐานะปานกลาง จะแตกต่างจากชาวนากลุ่มฐานะยากจนในด้านความสัมพันธ์กับชาวนารวย คือชาวนาฐานะยากจนอาศัยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ และความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าในการเข้าถึงที่ดิน เครื่องจักรเครื่องใช้ทางการเกษตร และเงินกู้จากชาวนารวย ในชุมชนที่เป็นฝ่ายเสียเปรียบ และไม่มีทางเลือก แต่สำหรับครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางความสัมพันธ์ที่มีต่อชาวนารวยนั้นเป็นการสร้างสายสัมพันธ์ที่มีลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่ไม่ได้เป็นฝ่ายเสียเปรียบโดยสมบูรณ์ดังชาวนาจน โดยเฉพาะการสร้างสายสัมพันธ์กับครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยนั้นต่างได้รับผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะความสัมพันธ์เชิงการค้าเพื่อนำข้าวเปลือกที่รับซื้อจากครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนหรือชาวนาฐานะปานกลางอื่นๆ นำไปสีและขายหน้าโรงสีนั้นการแบ่งผลประโยชน์ระหว่างชาวนาฐานะปานกลางที่ประกอบอาชีพนี้กับครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยเจ้าของโรงสีจึงมีลักษณะต่างตอบแทนค่อนข้างสูงกว่ากรณีความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าที่ชาวนารวยกับชาวนาฐานะยากจน กล่าวคือโรงสีของชาวนารวยได้รับรายได้จากการรับจ้างสีข้าวให้กับพ่อค้าคนกลางซึ่งเป็นกลุ่มชาวนาฐานะปานกลางเหล่านี้ โดยชาวนาฐานะปานกลางได้รับการอำนวยความสะดวกในการติดต่อพ่อค้าข้าวสารจากต่างถิ่นที่อาศัยชื่อเสียงของโรงสีเป็นเงื่อนไขการเข้ามารับซื้อข้าวสาร โดยเฉพาะพ่อค้าข้าวสารจากตัวเมืองเชียงใหม่ มักจะไม่ค่อยไว้วางใจคุณภาพข้าวของพ่อค้าหน้าโรงสีที่มีเครดิต หรือชื่อเสียงไม่ค่อยดี ภาพลักษณ์ของโรงสีจึงเป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะดึงดูดบรรดาพ่อค้าข้าวสารเพื่อมาซื้อข้าวหน้าโรงสี ซึ่งชาวนาฐานะปานกลางที่ประกอบอาชีพพ่อค้ารับซื้อข้าวเปลือกแปรรูปเป็นข้าวสารเพื่อขายหน้าโรงสีมักจะต้องพึ่งพิงชื่อเสียงของ โรงสีซึ่งเป็นของชาวนาฐานะร่ำรวย แต่อย่างไรก็ตามความเสี่ยงในการค้าข้าวเปลือกหน้าโรงสีของชาวนาฐานะปานกลางมีมากกว่าชาวนารวยเจ้าของโรงสี เพราะในช่วงที่ราคาข้าวสารมีราคาตกต่ำชาวนาฐานะร่ำรวยจะไม่รับผิดชอบต่อการขาดทุน แต่จะเก็บเกี่ยวรายได้จากการรับจ้างสีเพียงประการเดียวเท่านั้น การที่ชาวนาฐานะปานกลางไม่ติดต่อพ่อค้าตัวจังหวัดโดยตรงเนื่องจากมีความยากลำบากในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มทุนระดับจังหวัดเหล่านี้ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเจ้าของโรงสีและพึ่งพาอาศัยกันมาช้านานแล้ว

การสร้างสายสัมพันธ์กับพ่อค้าหรือชาวนารวยเจ้าของโรงสีนั้นในครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง 9 ครัวเรือนที่ยึดอาชีพเป็นคนกลางค้าขายข้าวโดยมีระบบสายสัมพันธ์แน่นอน เช่น กลุ่มที่เลือกสีข้าวที่โรงสีของนายมี และบุตรชายคือนายเกษร ก็จะมีครัวเรือนของบุญเล้ง ครัวเรือนของอินแก้ว ครัวเรือนของพรหมอินทร์ หรือกลุ่มที่เลือกสีข้าวกับโรงสีของนายสมคิด อีกกลุ่มหนึ่ง

คือครัวเรือนของถาวร ครัวเรือนของมานิต เป็นต้น ซึ่งการเลือกโรงสีได้นั้นขึ้นกับความรู้จักมักคุ้น และความเป็นเครือญาติกัน นอกจากนั้นจะเลือกโรงสีโดยไม่สังกัดแน่นอนการประกอบอาชีพพ่อค้าคนกลางนั้นทำผลกำไรให้ทั้งผู้ที่เป็นพ่อค้าคนกลางและเจ้าของโรงสี โดยผลต่างระหว่างราคาข้าวเปลือกที่รับซื้อและราคาข้าวสารที่ขายไปเป็นผลกำไรที่เจ้าของโรงสีและพ่อค้าคนกลางค่อนข้างจะได้รับในปริมาณที่เท่าๆ กันแม้ครัวเรือนเจ้าของโรงสีจะมีความเสี่ยงน้อยกว่าในด้านตลาดราคาข้าวสารดังที่กล่าวไว้ข้างก็ตาม

กรณีศึกษาความสามารถในการสร้างผลกำไรจากการค้าขายหรือ จากผลต่างระหว่างราคาซื้อข้าวเปลือกและราคาขายข้าวสารของบุญมาสะท้อนให้เห็นได้อย่างดีว่าทำไมชาวฐานะปานกลางที่มีโอกาสและมีรถยนต์บางคนถึงเลือกที่จะประกอบอาชีพค้าขายข้าวเปลือก บุญเล้งไม่ผลิตพืชเชิงพาณิชย์ในไร่นาของตนเองจากที่นาซึ่งมีอยู่ประมาณ 10 ไร่ โดยให้ชาวฐานะยากจนเช่าที่ของตนเองและคิดค่าเช่าเป็นค่าหัวนาจำนวน 140 ตัง ทำให้มีรายได้ ประมาณ 13,000 บาท จากค่าเช่านา และกู้เงินจำนวน 100,000 บาท ตั้งแต่ปี 2539 กำหนดชำระทุกวันที่ 31 เดือนมีนาคมของทุกปี เป็นสัญญาระยะยาว ใช้ที่ดินแปลงที่ให้เช่าค้ำประกัน ผ่อนชำระ 10 ปี ปีละ 10,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 11 บาท ต่อปี ปีแรกบุญเล้งจะต้องเสียดอกเบี้ยประมาณ 10,000 บาท เมื่อรวมดอกเบี้ยแล้วเขาจะต้องจ่าย ธ.ก.ส. ประมาณ 2 หมื่นบาท บุญเล้งนำเงิน 100,000 บาท ไปควานร์ถมือสองจำนวน 70,000 บาท ผ่อนชำระ 36 งวด งวดละ 4,500 บาท บุญมานำเงินที่เหลือ 30,000 บาท มาเป็นทุนค้าข้าวเปลือกโดยในแต่ละเที่ยวบุญเล้งสามารถสร้างกำไรได้ประมาณ 1 พันบาท อาทิตย์หนึ่งเขาจะได้ข้าวเปลือกประมาณ 4-5 เที่ยว ทำให้เดือนหนึ่งเขาได้รับกำไรประมาณ 20,000 บาท ตลอดช่วงระยะเวลา 8 เดือน (ข้าวนาปี และข้าวนาปรัง) รวมเป็นเงินประมาณ ปีละ 160,000 บาท รวมค่าเขานาที่ได้รับอีก 13,000 บาท ปีหนึ่งเขามีรายได้ประมาณ 173,000 บาท เมื่อหักรายจ่ายประจำแล้วปีหนึ่งจะจ่ายค่ารถผ่อนชำระ 54,000 ค่าเงินกู้พร้อมดอกเบี้ยในปีที่ 3 (2542) อีก 18,000 บาท คงเหลือกำไรประมาณปีละ 100,000 บาท ซึ่งจะนำไปใช้จ่ายในครัวเรือนส่วนหนึ่ง แต่ไม่สามารถขยายทุนได้เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องอาชีพ เพราะอาทิตย์ละ 4 ครั้งสำหรับการค้าข้าวเปลือกนั้นเป็นการใช้แรงงานการจัดการที่เต็มที่แล้ว หากจะเพิ่มเที่ยวมากกว่านี้ต้องจ้างรถเพิ่มอีก 1 คัน เมื่อบุญเล้งคำนวณดูแล้ว จะไม่คุ้มทุน ครั้นจะซื้อรถยนต์ใหม่อีก 1 คัน ก็ต้องจ้างคนขับ ซึ่งบุญเล้งยังไม่ไว้วางใจใคร ประกอบกับราคาข้าวสารนั้นบางฤดูใช้ว่าจะสร้างกำไรให้โดยตลอด เมื่อใดที่ราคาข้าวเปลือกสูงขึ้นราคาข้าวสารต่ำลงกำไรย่อมลดน้อยลงไปเช่นกัน และที่สำคัญบุญเล้งต้องส่งเสียบุตรสาวที่เรียนอยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่เดือนละเกือบ 4 พันบาท ปีละ 4 หมื่นกว่าบาท ประกอบกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือนทำให้เงินที่เหลือมีไม่มากนัก จนบางครั้งต้องให้ภรรยาประกอบอาชีพช่วยเหลือเช่นรับซื้อผักพืชไร่ไปขายในตลาดแม่สาว ผลดีที่เห็นได้ชัดคือการแบกรับภาระการชำระหนี้ หากบุญเล้งกู้เงิน

ระยะสั้นเต็มจำนวน 6 หมื่นบาท เมื่อถึงเดือนมีนาคม ของทุกปี เขาจะต้องจ่ายเงินเต็มจำนวน 6 หมื่นบาทบวกอัตราดอกเบี้ยอีกประมาณ 6 พันบาท เงินส่วนที่เหลือย่อมไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนโดยทันที นี่เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้บุญเล้ง ไม่กู้เงินเพิ่มทั้งที่มีโอกาสกู้เงินเพิ่ม หากตอบคำถามดังกล่าวสั้นๆ คือไม่มีความจำเป็นสำหรับการได้เงินมาเพิ่มเพราะไม่สามารถขยายทุนได้และหากกู้มาแล้วต้องแบกรับภาระที่เพิ่มขึ้นซึ่งจะส่งผลต่อสถานะเศรษฐกิจของครัวเรือนตนเอง

ตารางที่ 5.3 แสดงต้นทุนและราคาขายข้าวสารหน้าโรงสี ต่อ 1 เทียว

รายการ	รายจ่าย	รายรับ
ราคาข้าวเปลือกกิโลกรัมละ 5.40 บาท x 2,500 กิโลกรัม (166 ตัง)	13,500	
ค่าน้ำมันต่อเที่ยว (ระยะทางจากแหล่งรับซื้อไปยังโรงสีไม่เกิน 20 กม.)	100	
ค่าจ้างขนขึ้นรถต่อเที่ยว	150	
ค่าขนส่งต่อเที่ยว	50	
ค่าจ้างตากต่อเที่ยวจ้างเหมา	250	
ค่าสีคิดเป็นข้าวสาร 45 กิโลกรัมหรือ 1 กระสอบ ละ 20 บาท โดยข้าวสาร 1 กระสอบต้องให้ข้าวเปลือก 80 กิโลกรัม จำนวนข้าวเปลือกทั้งสิ้น 2,500 กิโลกรัมจะได้ข้าวสาร 31 – 32 กระสอบ รวมเป็นเงินต้องจ่ายค่าสีข้าว 32x20 บาท	640	
ขายข้าวสาร(กระสอบละ 45 กิโลกรัม) @ 450-480 บาท x 32 กระสอบ		15,360
ขายรำข้าวจำนวน 120 กิโลกรัม (2 กระสอบ) @ 200 x 2		400
รวม	14,690	15,760
กำไร	1,070	

ผลกำไรที่ได้นั้นเป็นผลกำไรที่เกิดจากการค้ามากกว่าการผลิตผู้ที่ได้รับผลประโยชน์คือพ่อค้าคนกลาง และเจ้าของโรงสี ในขณะที่พ่อค้าผู้รับซื้อข้าวสารก็หวังผลตอบแทนจากการนำข้าวสารจากแหล่งผลิตไปขายยังแหล่งรับซื้อย่อยหรือผู้บริโภคอีกต่อหนึ่งซึ่งเหตุดังกล่าวทำให้ข้าวสารราคาเมื่อถึงมือผู้บริโภคจึงแพงเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากมีกระบวนการสร้างกำไรส่วนเกินหลายขั้นตอนนั่นเอง และนี่เองเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชาวนาจึงยังคงทำนาทั้งที่ผลตอบแทนเมื่อคิดเป็นตัวเงินแล้วมักจะประสบภาวะขาดทุน ทั้งนี้ก็เพราะการปลูกข้าวโดยเก็บส่วนหนึ่งเพื่อบริโภค นั้นดีกว่าการลงทุนไปซื้อข้าวสารมาบริโภคเพราะราคาเพิ่มขึ้นมากกว่าเท่าตัว สำหรับเจ้าของโรงสีนั้นจำเป็นที่จะต้องสร้างความสัมพันธ์กับพ่อค้าคนกลางก็ด้วยการหลีกเลี่ยงภาระการรับซื้อข้าวหลักเลี่ยงภาระความเสี่ยงของราคาลดข้าวสาร การประกอบอาชีพเจ้าของโรงสีจึงเหมือนกับที่บุญทาเพื่อนของบุญเล้ง เรียกว่า “..พวกเสือนอนกิน...เพราะข้าวอย่างไรก็ต้องสืขายอยู่แล้ว....”

อย่างไรก็ตามชาวนาฐานะปานกลางทุกครัวเรือนเชื่อว่าประสบผลสำเร็จในการจัดการเงินทุนดั่งเช่นครัวเรือนของบุญมาเสมอไปไม่เนื่องจากเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการสะสมทุน โดยเฉพาะการครอบครองปัจจัยทุน หรือทุนสะสมนั้นยังมีไม่เต็มที่ เป็นต้นว่าขาดทุนหมุนเวียนเพียงพอสำหรับการขยายกิจการนอกภาคเกษตรแม้จะล่วงรู้ว่าเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้อย่างดี หรือชาวนาฐานะปานกลางบางครัวเรือนไม่สามารถสร้างระบบความสัมพันธ์กับกลุ่มทุนนอกชุมชนได้ ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพในระบบตลาดเช่นตลาดข้าวสาร ตลาดผลผลิตการเกษตรได้

5.3.3 ลักษณะหนี้สินเดิม

อุปสรรคที่สำคัญที่ทำให้ชาวนาฐานะปานกลางบางส่วนไม่สามารถลงทุนนอกภาคเกษตรที่ต้องใช้เงินทุนค่อนข้างสูง นอกจากจะเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตที่เข้าถึงและถือครองหรือลักษณะทางสังคมแล้ว ปัญหาหนี้สินเดิมที่มีอยู่ก่อนหน้านี้มีสูงเกินไปไม่สามารถเหลือทุนสำหรับลงทุนในภาคการเกษตรชำระหนี้สินเดิมมาก มีถึง 13 ครัวเรือนที่ต้องนำเงินไปชำระหนี้สินเดิมของตนเองที่เป็นหนี้มาก่อนหน้านั้นแล้ว สาเหตุเหล่านี้ทำให้ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางอีกกลุ่มหนึ่งยังคงจำเป็นต้องยึดอาชีพการผลิตภาคเกษตรซึ่งในจำนวนกลุ่มตัวอย่างมีถึง 16 ครัวเรือนที่ยึดอาชีพในการผลิตเชิงพาณิชย์ทั้งการปลูกข้าว และการทำสวนลิ้นจี่ สลับกันไปเพื่อสำหรับการทำสวนลิ้นจี่นั้นเพื่อหลีกเลี่ยงกับสภาพความไม่แน่นอนของตลาดผลผลิตข้าว แต่ในช่วงระยะให้หลังนี้ผลผลิตลิ้นจี่ก็ประสบกับสภาพปัญหาเกี่ยวกับราคาที่ไม่แน่นอนในระบบตลาด เนื่องจากมีผลผลิตปริมาณมากออกสู่ตลาดในเวลาเดียวกันและเป็นพืชที่ต้องลงทุนดูแลค่อนข้างสูง กรณีของครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางหลายครัวเรือนที่ปลูกลิ้นจี่เป็นอาชีพหลักต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนเหล่านี้และเกิดปัญหาตามมาหลายประการ

การผลิตในภาคเกษตรชาวนาต้องเผชิญกับปัญหาหลายประการที่ไม่สามารถทำให้สะสมผลกำไรได้ หรือชาวนาต้องพบกับภาวะการขาดทุนเมื่อขายผลผลิตในภาคเกษตรของตนเอง โดยเฉพาะการทำสวนลิ้นจี่ชาวนาต้องเพิ่มต้นทุนการผลิตทุกปีเนื่องจากลิ้นจี่เป็นไม้ผลที่ต้องการเอาใจใส่ดูแลอย่างตลอดปี ตั้งแต่ผลิดอกออกผลจนเก็บเกี่ยวผลผลิต และยังคงดูแลรักษาดันระหว่างที่ยังไม่ผลิดอกออกผลด้วย ซึ่งการที่พืชชนิดนี้ต้องการความละเอียดอ่อนในการดูแลรักษาและการบำรุงตลอดปี นอกจากจะทำให้ต้นทุนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตสูงแล้ว ยังต้องใช้แรงงานอย่างเข้มข้นด้วย แต่เมื่อผลผลิตออกสู่ตลาดในระยะเวลาดังแต่ปี 2539 เป็นต้นมา ราคาลิ้นจี่ตกต่ำเป็นอย่างมาก ชาวนาที่ปลูกลิ้นจี่จึงพบกับภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน นอกจากในปีใด

ที่ผลผลิตตกต่ำเพราะไม่ผลิติดอกออกผลเต็มที่ราคาจึงจะสูงขึ้น แต่ชาวนาบางรายจะไม่มีเงินให้เก็บขายเลยในปีนั้นๆ

กรณีของนายรื่น นายยา นายผัน ทองคำ นายพูน นายนวย นายทอง นายปันคำ ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางเหล่านี้ที่ประกอบอาชีพสวนลิ้นจี่ในปัจจุบันต้องประสบกับภาวะความเสี่ยงต่อการขาดทุนอย่างต่อเนื่อง กรณีของนายรื่น สะท้อนให้เห็นสภาพนี้ดี นายรื่นมีที่ดินสวนจำนวน 10 ไร่ทางทิศตะวันตก นายรื่นเคยได้รับเงินจากผลผลิตลิ้นจี่สูงสุดถึง 1.7 แสนบาท แต่ในช่วงระยะเวลา 2-3 ปีที่ผ่านมาลิ้นจี่ต้องประสบกับภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลหลายประการที่สำคัญคือราคา และต้นทุนการผลิตสูง ทำให้นายรื่นต้องกู้เงินจาก ธ.ก.ส. จำนวน 3 สัญญา เป็นเงินจำนวนระยะปานกลาง 5 ปี 1 สัญญา เงินต้น 7 แสนบาท ชำระไปสองปีคงเหลือเงิน 4 หมื่นบาทที่คงเป็นหนี้สินอยู่ อีกสองสัญญาที่เหลือเป็นสัญญาเงินกู้ระยะสั้นใช้กลุ่มค้ำประกันในลักษณะของการรับรองรับผิดชอบอย่างลูกหนี้ร่วม 5 หมื่นบาท และสัญญาระยะปานกลาง ใช้บุคคลภายในกลุ่มลูกค้ำสองคนค้ำประกันให้ อีก 5 หมื่นบาท ระยะเวลาชำระคืนภายใน 5 ปี กำหนดชำระคืนภายในวันที่ 30 มิถุนายน ทุกสัญญา สาเหตุที่กำหนดระยะเวลาชำระคืน 30 มิถุนายน ของทุกปีเพราะนายรื่นหวังว่าผลผลิตลิ้นจี่จะได้ขายในช่วงระยะเวลานั้น ดังนั้นในปีหนึ่งๆ นายรื่นจะต้องชำระเงินต้นจำนวน ประมาณ 1.2 แสนบาท โดยต้นทุนของลิ้นจี่จะประมาณ 1 แสนบาท ดังตารางเปรียบเทียบข้างล่างนี้

ตารางที่ 5.4 แสดงรายการรับจ่ายสวนลิ้นจี่จำนวน 10 ไร่

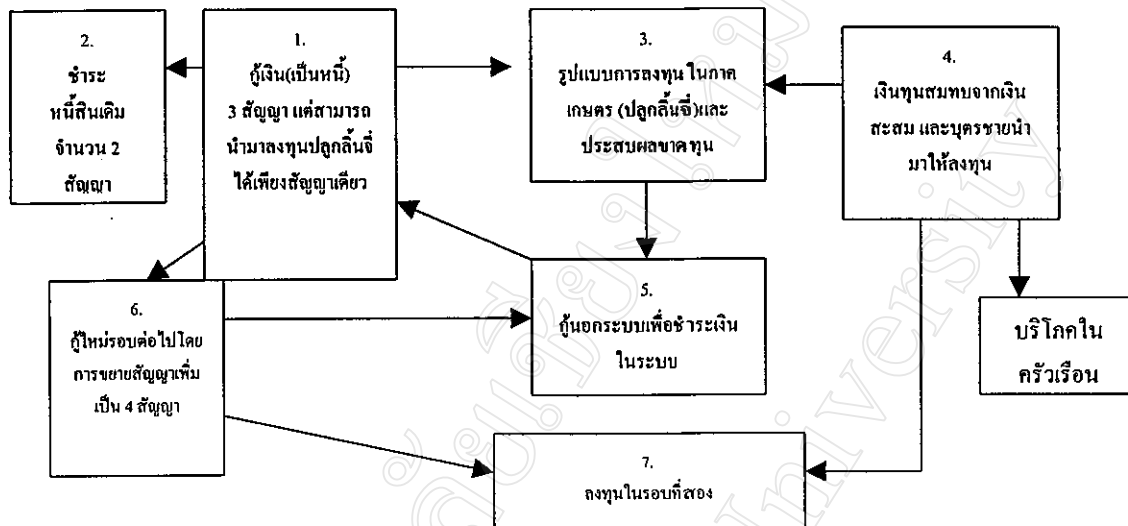
รายการรับจ่าย	รายจ่าย	รายรับ
ค่าแรงงานอยู่ประจำ 3 คน ในช่วงการผลิติดอกออกผล วันละ 100 บาท 5 เดือน	45,000	
ค่าฮอร์โมน และยาฆ่าแมลง	40,000	
ค่าน้ำ(ใช้น้ำประปา) 30 ลูก @ 410	12,300	
ค่าน้ำ ขั้วถังแก๊สบำรุงใบ (ก่อนผลิติดอกออกผล) 20 ลูก	6,000	
รวมรายจ่าย	103,300	
ในปี 2542 ขายลิ้นจี่ทั้งหมดได้		52,000
ขาดทุน		51,300
งบดุล	103,300	103,300

ในเดือนมิถุนายน 2542 นายรื่นได้รับเงินสดเพียง 52,000 เป็นค่าขายเหมาสวนลิ้นจี่ของตนทั้งหมดทั้งที่ต้นทุนสูงถึง 103,300 บาท นายรื่นขาดทุนทันที 51,300 แต่เงินสดพร้อมดอกเบี้ยที่จะต้องชำระในเดือนเดียวกันนี้มีสูงถึง 1.2 แสนบาท การชำระหนี้เริ่มประสบปัญหา นายรื่น

จึงไปปรึกษากับนายมี ปันยา ชาวนารวย และมีฐานะเป็นนายทุนเงินกู้ให้กับคนในชุมชนอีกฐานะหนึ่ง เพื่อขอกู้เงินจำนวน 5 หมื่นบาท เอาที่บ้านไปค้าประกันทำสัญญาลายลักษณ์อักษร ดอกเบี้ยนายมี คิดร้อยละ 2 ต่อเดือน เนื่องจากเป็นคนรู้จักมักคุ้นกันประกอบกับนายรึ้นมีลักษณะของคนเจ้าความคิด นายมีมักจะไปปรึกษาหารือด้วยเสมอ เมื่อรวบรวมเงินจากการขายลีนี่และการกู้ยืมมีเงินยังขาดประมาณ 2 หมื่นบาทหนทางเดียวคือการขอเงินจากบุตรซึ่งมีอาชีพรับราชการครูอยู่ที่จังหวัดพะเยา และบุตรอีกคนที่ประกอบอาชีพล่ามแปลภาษาจีนอยู่กรุงเทพฯ นายรึ้นนำเงินไปชำระหนี้จนครบถ้วนจึงทำให้เขาได้กู้เงินระยะสั้นได้อีก 1 สัญญา 5 หมื่นบาท เขาจะต้องนำเงินดังกล่าวไปชำระคืนนายมี พร้อมดอกเบี้ย 4 เดือน เป็นเงินต้นรวมดอกเบี้ย 5.4 หมื่นบาทซึ่งจะต้องนำเงินออมจำนวนหนึ่งไปชำระหนี้

กรณีของนายรึ้นนี้จะประสบปัญหาทันทีคือในปีนี้นายรึ้นจะไม่มีเงินเหลือลงทุน ดังนั้นหนทางแก้ไขคือจำเป็นต้องกู้เงินระยะสั้นเพิ่มอีก 1 สัญญาจำนวน 5 หมื่นบาท แต่เป็นสัญญาที่จะต้องชำระคืนภายในเดือนมีนาคม ซึ่งมีความเร่งรัดในการชำระหนี้สำหรับนายรึ้น เพราะในช่วงนั้นไม่มีรายได้อะไรเลย เงินทุนจำนวน 5 หมื่นบาทที่มีอยู่ไม่เพียงพอต่อการลงทุนนายรึ้นจำเป็นต้องขอเงินจากบุตรชายที่เป็นครู อีก 5 หมื่นบาท มาลงทุนพร้อมกับพยายามลดต้นทุนการผลิตโดยการลดการจ้างแรงงานลง 1 คน โดยตนเองพร้อมภรรยาต้องจัดการแรงงานที่เข้มข้นขึ้นเพื่อมีเงินเหลือเพียงพอบริโภค จากการพิจารณาแผนภาพที่ 5.3 จะเห็นได้ว่านายรึ้นพยายามจะรักษาเครดิตกับเงินกู้ในระบบไว้โดยการกู้เงินนอกระบบมาชำระหนี้ แต่สิ่งที่จะต้องเสียไปคือดอกเบี้ยเงินกู้นอกระบบที่มีอัตราสูงแม้จะมีการใช้ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านกับนายมีเพื่อลดอัตราดอกเบี้ยในระดับหนึ่งก็ตาม สาเหตุที่จำเป็นต้องรักษาเครดิตไว้เนื่องจากนายรึ้นเล็งเห็นว่าตนเองยังมีโอกาสกู้เงินกับ ธ.ก.ส. ได้อีกหากไม่มีหนี้ค้ำแม้เพียงสัญญาเดียว การกู้ในรอบใหม่นายรึ้นจะกู้ถึง 4 สัญญา ในขณะที่เงินทุนที่ได้รับสำหรับการนำมาลงทุนมีเพียง 1 สัญญา เท่านั้น หากนายรึ้นไม่มีเงินทุนสมทบจากภายนอกโดยเฉพาะการช่วยเหลือของบุตรชายนายรึ้นอาจจะต้องลดการผลิตลีนี่ลง ซึ่งหากเลือกกระทำเช่นนี้ต่อไปแม้ลีนี่จะมีกำไรนายรึ้นก็มีเงินไม่เพียงพอสำหรับชำระหนี้อย่างแน่นอน ซึ่งจะต้องชำระหนี้ในปีต่อไปเพิ่มอีกอย่างน้อย 5 หมื่นบาท รวมเป็นเงินถึง 1.7 แสนบาท ดังนั้นหากจะเพียงพอการชำระหนี้ นายรึ้นจะต้องขายผลผลิตได้ออย่างน้อย 2 แสนบาท ซึ่งในช่วงที่ผ่านมานายรึ้นไม่เคยขายได้ราคาสูงถึงจำนวนนี้

ภาพที่ 5.3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างหนี้สินกับการจัดการเงินทุนในภาคการเกษตรที่ขาดทุนของนายริน

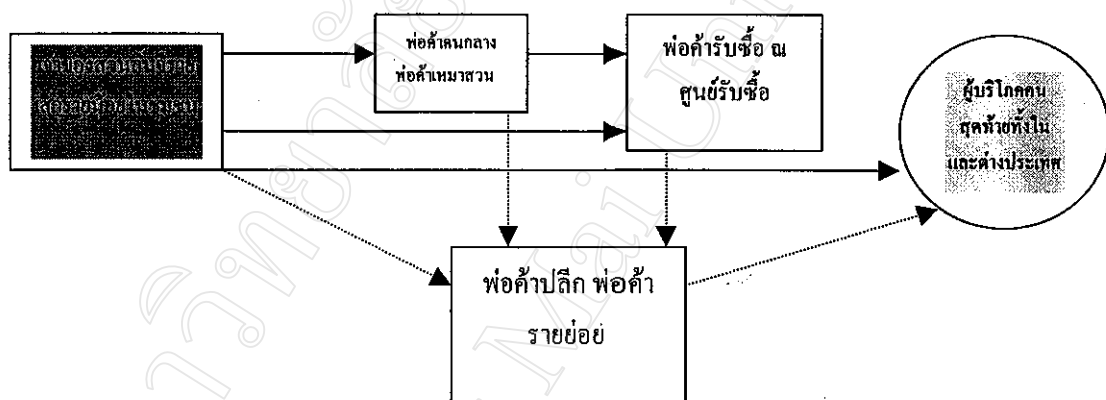

สถานการณ์ของนายรินดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความยากลำบากในการนำเงินไปชำระคืนในอนาคต นายรินจึงพร้อมจะปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่จะต้องลดต้นทุนการผลิตลง แต่อนาคตด้านตลาดยังมองไม่เห็นช่องทาง กรณีเช่นเดียวกับนายรินนี้ เป็นภาพสะท้อนการย่างเข้าสู่ภาวะหนี้สินล้นพ้นตัวของชาวนากลุ่มฐานะปานกลางที่พยายามดิ้นรนเพื่อให้หลุดพ้นจากวงจรของหนี้สินเพราะการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ ซึ่งมีความยากลำบาก กรณีของนายริน หรือ ชาวนาฐานะปานกลางแม้จะมีปัจจัยการผลิตอยู่บ้าง แต่ปัจจัยการผลิตอื่นๆ เช่นยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี ฯลฯ นั้นจะไม่มีโอกาสควบคุมราคาปัจจัยการผลิตได้เลยและที่สำคัญเมื่อผลผลิตออกมาสู่ตลาดแล้วต้องขาดทุนจากการกดราคาของพ่อค้าคนกลางอีกรอบหนึ่ง จากแผนภาพที่ 5.4 แสดงให้เห็นว่ากว่าที่ลิ้นจี่จากสวนจะถึงมือผู้บริโภคนั้นมีการบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มอย่างน้อย 2 ขั้นตอน คือจากพ่อค้าเหมาสวน พ่อค้ารับซื้อศูนย์ หรือบางครั้งอาจจะมีพ่อค้าปลีกรับช่วงอีกต่อหนึ่ง ซึ่งราคาลิ้นจี่ที่ผู้บริโภคซื้อหาในราคาที่สูงนั้นไม่ใช่ราคาที่แท้จริงที่เจ้าของสวนจะได้รับ

สำหรับสาเหตุที่ระบบตลาดคนกลางมีหลายขั้นตอนเนื่องจากลิ้นจี่นั้นจำเป็นต้องพึ่งพาสวนพ่อค้าคนกลางในการนำผลผลิตไปสู่ผู้บริโภคคนสุดท้าย เพราะธรรมชาติของลิ้นจี่ที่ผู้บริโภคต้องการคือใหม่และสดเสมอ การนำผลผลิตไปสู่ผู้บริโภคได้จำเป็นต้องมีรถขนส่งที่สามารถรักษาอุณหภูมิได้ หรือที่เรียกว่ารถคอนเทเลอร์ ซึ่งมีราคาแพงมากดังนั้นการที่ชาวสวนลิ้นจี่รายเล็กรายน้อยเหล่านี้จะขายผลผลิตลิ้นจี่ได้ต้องด้วยการนำผลผลิตไปขายศูนย์รับซื้อลิ้นจี่ของพ่อค้าคนกลางที่กระจายตัวไปตามอำเภอต่าง และอำเภอไชยปราการซึ่งราคาจะถูกกำหนดโดยขี้นวเหล่านี้

หากเจ้าของสวนลื่นจีไม่อยากจะนำผลผลิตไปขายเองเนื่องจากไม่มีเครือข่ายสายสัมพันธ์ หรือรู้จักพ่อค้าที่ศูนย์รับซื้อก็จะขายเหมาให้กับพ่อค้าเร่ซื้อรับเหมาอีกต่อหนึ่งซึ่งจะราคาดังต่ำลงไปอีกเนื่องจากพ่อค้าเหล่านี้จะต้องนำลื่นจีไปขายที่ศูนย์รับซื้อและรับผิดชอบในความเสี่ยงทั้งหมด จากปัญหาเรื่องราคาปัจจัยทุน และปัจจัยการผลิตสูง และประสิทธิภาพขาดทุนจากแหล่งตลาดนั้นทำให้แม้จะมีการผลิตซ้ำแบบขยาย(extended reproduction) โดยการระดมทุนจากแหล่งต่างๆ ก็ไม่สามารถหลุดพ้นจากวงจรหนี้สินได้ ซึ่งในระยะยาวแล้วครัวเรือนเหล่านี้จะขาดทุนโดยสัมพัทธ์ ซึ่งแตกต่างจากครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนที่ผลิตซ้ำแบบธรรมดา ที่สามารถมองเห็นกระบวนการขาดทุนได้ทันที

ภาพที่ 5.4 แสดงระบบตลาดลื่นจีจากสวนจนถึงผู้บริโภค

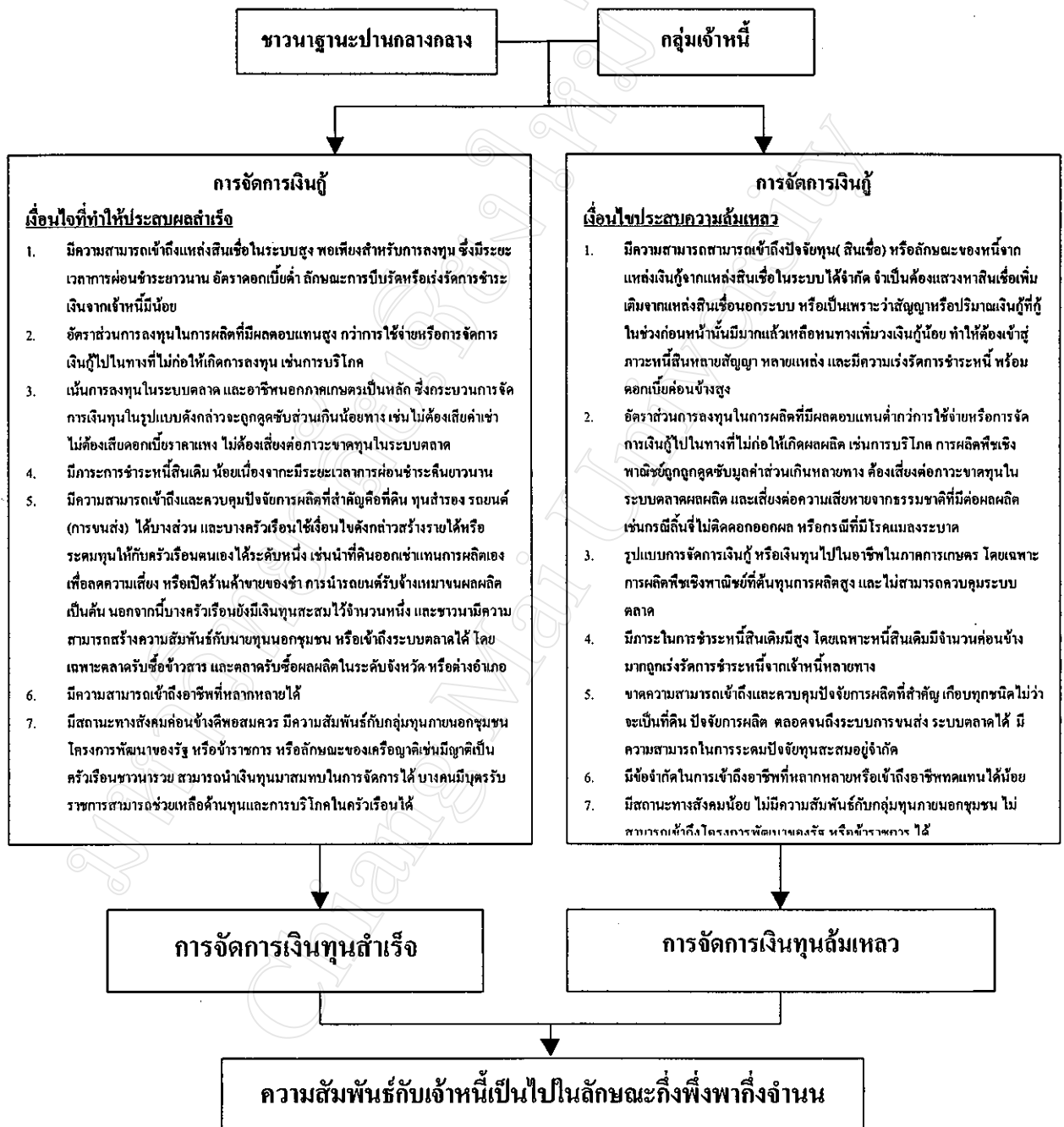

บทสรุปของการจัดการหนี้สินหรือเงินทุนของครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางจะประสบผลสำเร็จมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ ดังแผนภาพที่ 5.5 ที่แสดงความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการจัดการของชาวนาฐานะปานกลางนั้นมียุทธศาสตร์ประกอบมากมายหลายประการ ดังเช่นในกรณีของนายรื่นนั้นเงื่อนไขที่ทำให้ประสบภาวะล้มเหลว 2-3 ปีติดต่อกันเป็นอีกเงื่อนไขที่สำคัญที่ผลักดันให้เขาต้องเข้าสู่ภาวะการเป็นหนี้ในลักษณะบีบรัดเพิ่มมากขึ้น แต่นายรื่นยังมีหนทางที่กลุ่มชาวนาเรียกว่า “การแก้ตัว” อยู่ คือสามารถกู้เงินเพิ่มได้ และได้รับเงินสมทบบางส่วนจากบุตร หากไม่สามารถกู้เงินเพิ่มได้ และไม่มีเงินสมทบจากที่อื่นทางออกคงจะมีปัญหามากกว่านี้ ซึ่งบางคราวอาจจะต้องขายสวนลื่นจีเพื่อนำเงินไป “ล้างหนี้” พร้อมกับกู้หนี้ยืมสินในสัญญาใหม่ ซึ่งกรณีของดวงสี ชาวนาฐานะปานกลางได้นำสวนลื่นจีของตนเองขายเพื่อนำเงินไปใช้หนี้กับธนาคารพาณิชย์เหตุเพราะดำเนินการผลิตในสวนลื่นจีมาโดยตลาด

จากภาพที่ 5.5 จะพบว่าลักษณะการจัดการของครัวเรือนชาวนาที่ประสบผลสำเร็จนั้น รูปแบบของเงินกู้ที่ได้รับมา นั้นเป็นเงินกู้ในระบบเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะจากแหล่งสิน

เชื้อ ธ.ก.ส. และธนาคารพาณิชย์เป็นเงินกู้สัญญาระยะปานกลางและยาว และใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน มากกว่าสัญญาระยะสั้น และใช้บุคคลค้ำประกันอัตราดอกเบี้ยต่ำเงื่อนไขบีบรัดจากเจ้าหนี้มีน้อยโดยเฉพาะจำนวนเงินผ่อนชำระแต่ละงวดไม่ต้องเป็นภาระมากนัก ซึ่งจะทำให้ไม่ส่งผลกระทบต่อภาระการสะสมกำไร ตลอดจนวงเงินกู้มีเพียงพอต่อความต้องการเงินทุน นอกจากนี้เงื่อนไขเกี่ยวกับลักษณะของเงินกู้แล้วยังมีเงื่อนไขภายนอกที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการเงินกู้ของชาวนาคือ ลักษณะความสามารถในการจัดการทุนหรือความอิสระในการกำหนดรูปแบบการจัดการว่าจะจัดการเงินทุนด้วยวิธีการผลิตใด หรือไปในทิศทางใดที่จะทำได้กำไรหรือเสี่ยงต่อการขาดทุนน้อยที่สุด ซึ่งกรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับตัวในบริบททุนนิยม เช่นลงทุนในกิจกรรมที่สามารถสร้างมูลค่าส่วนเกินได้ดี และมีอัตราความเสี่ยงต่ำ เป็นต้นว่าการดำเนินกิจกรรมในฐานะพ่อค้าคนกลางซึ่งไม่ต้องเสี่ยงต่อภาวะตลาดผลผลิตตกต่ำ (ซึ่งกรณีของชาวนารวยบางรายนั้นจะอาศัยรูปแบบการลงทุนที่ไม่ต้องจัดการเองแต่อาศัยกลไกเงื่อนไขทางกฎระเบียบควบคุม เช่นการนำเงินกู้ไปให้กู้ต่อ) หรือการตั้งร้านค้า การลงทุนในสินทรัพย์ที่สามารถสร้างเครดิตได้หรือสินทรัพย์ที่สามารถเปลี่ยนเป็นเงินทุนได้ และที่สำคัญเงื่อนไขที่ทำให้ชาวนาฐานะปานกลางประสบผลสำเร็จคือสามารถในการเข้าถึงและควบคุมปัจจัยทุนและหารายได้จากปัจจัยการผลิตเหล่านั้นสูง โดยเฉพาะชาวนาฐานะปานกลางนั้นยังมีความสามารถในการเข้าถึงและควบคุมปัจจัยทุนได้ระดับหนึ่งซึ่งไม่จำเป็นต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าในกรณีเข้าถึงที่ดินเหมือนชาวนาฐานะยากจน และการมีที่ดินทำให้สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบได้ค่อนข้างดีกว่าครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน ที่สำคัญครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางที่ประสบผลสำเร็จมักจะมีรายได้ที่นำมาเป็นทุนได้จากหลายแหล่ง สามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนดีทั้งกรณีปกติ และกรณีมีความจำเป็นเร่งด่วนความสามารถในการเข้าถึงแหล่งตลาดได้ดีกว่า เช่นเข้าถึงตลาดค้าข้าวสารหน้าโรงสี รวมทั้งการใช้จ่ายเน้นการลงทุนที่ให้ผลตอบแทนสูงในการผลิตและตลาดมากกว่าการใช้จ่ายบริโภคในครัวเรือน

ภาพที่ 5.5 แสดงรูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินผ่านการจัดการเงินกู้ของชาวฐานะปานกลาง

ความสำเร็จที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่หลากหลายนี้เองเป็นสิ่งที่ทำให้มีครัวเรือนชาวนาบางส่วนเท่านั้นที่มีความสามารถในการหยิบยักเงื่อนไขเหล่านี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์กับตนเอง สำหรับครัวเรือนที่ไม่สำเร็จมักจะขาดเงื่อนไขหลายๆ ประการ โดยเฉพาะรูปแบบของการจัดการเงินทุนที่ เน้นการผลิตในภาคเกษตร โดยเฉพาะการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ ที่ไม่สามารถควบคุมราคา

ปัจจัยการผลิต เนื่องจากความสามารถในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรที่มีจำกัดทำและที่สำคัญคือ ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งรับซื้อหรือควบคุมราคาผลผลิตในระบบตลาดได้ ทำให้ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางส่วนหนึ่งอยู่ในตำแหน่งที่ล่อแหลมระหว่างการสามารถตั้งตัวได้ และการชำระหนี้ไม่ได้ซึ่งหมายถึงการ สูญเสียเครดิต และแม้ว่าจะมีความสามารถในการสร้างมูลค่าส่วนเกินในรูปกำไรจากการผลิตหรือการจัดการเงินกู้ก็ตาม ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของชาวนากลุ่มนี้คือการขยายลงทุนในรอบต่อไปแม้ว่าจะประสบผลสำเร็จในการประกอบการหรือจัดการเงินทุน การที่จะนำเงินสะสมไปขยายการลงทุนแบบขยาย (extended capital) โดยเฉพาะนอกภาคเกษตรได้นั้นมีอยู่อย่างจำกัดในระบบหนึ่งเท่านั้นเนื่องจากลักษณะของทุนที่มีไม่เพียงพอประการหนึ่ง และไม่สามารถเข้าถึงระบบตลาดได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยที่สามารถขยายทุนในธุรกิจนอกภาคเกษตรได้โดยอาศัยเงื่อนไขที่เหนือกว่าในการเข้าถึงและควบคุมปัจจัยทุนและระบบตลาด หรือมีลักษณะทางสังคมเอื้ออำนวยเช่นครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยที่สามารถขยายทุนให้บุตรหลานได้เช่นกรณีของนายมี ปันยา ที่สามารถดำเนินการขยายทุนเปิดร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตรให้กับนายมนูญได้ ขณะเดียวกันก็ขยายทุนให้กับนายเกษรบุตรชายอีกคนหนึ่งโดยการตั้งโรงสีทรัพยากรเคียงคู่โรงสีมีรุ่งเรืองพร้อมกับสร้างเครือข่ายพ่อค้าคนกลางและพ่อค้ารับซื้อข้าวสารได้อย่างกว้างขวาง

จากการศึกษาการจัดการเงินกู้ของชาวนาฐานะปานกลาง แม้จะปรากฏว่ามีหลายเงื่อนไขที่กระทำให้ชาวนากลุ่มนี้จัดการเงินกู้ได้ประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวก็ตาม แต่ก็มีจุดร่วมกันที่สำคัญประการหนึ่ง คือรูปแบบการผลิตหรือการจัดการเงินกู้ กล่าวคือ หากครัวเรือนชาวนาสามารถจัดการเงินทุนในการตลาดหรือการค้าได้ก็จะสามารถสะสมทุนได้ดีกว่าครัวเรือนชาวนาที่ดำเนินการผลิตในไร่นาของตนเอง โดยเฉพาะการผลิตพืชเชิงพาณิชย์นั้นชาวนาจะต้องพบกับภาวะขาดทุนแบบสัมพัทธ์ ดังนั้น ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินกับกลุ่มเจ้าหนี้ชาวนาฐานะปานกลางจึงมีตำแหน่งกำกวมระหว่างการงานต่อเจ้าหนี้เต็มรูปแบบ กับการงานจากเจ้าหนี้กึ่งรูปแบบ โดยหากชาวนายังคงดำเนินการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ในไร่นาของตนเองเป็นหลักแล้วโอกาสที่จะถูกดูดเข้าสู่วงจรหนี้สินเรื้อรังมีค่อนข้างมาก ซึ่งถือว่าเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยหลักในการกำหนดความสำเร็จหรือล้มเหลวของกลุ่มชาวนาฐานะปานกลางเนื่องจากเงื่อนไขนี้ชาวนาไม่สามารถควบคุมปัจจัยการผลิตและระบบตลาดได้

แต่อย่างไรก็ตามครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางยังมีโอกาสที่จะหลุดพ้นจากวงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินได้หากเงื่อนไขอื่นๆ เอื้ออำนวย และยึดอาชีพนอกภาคเกษตรเช่นเป็นคนกลางรับซื้อข้าวเปลือก เป็นต้น ซึ่งความสามารถในการปรับตัวได้ระดับหนึ่ง แม้จะน้อยกว่าครัว

เรือนขานารายก็เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนขานาฐานะปานกลางกลุ่มนี้ยังมีโอกาสดำรงอยู่ในความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบกลุ่มเจ้าหนี้ แบบ กิ่งจ้านน กิ่งฟั้งพา ต่อไป

5.4 การจัดการเงินกู้ของขานาฐานะยากจน

จากการศึกษาการจัดการของขานาฐานะยากจนปรากฏว่าเมื่อขานาขนาดเล็กหรือขานาฐานะยากจนสามารถกู้เงินได้ด้วยความยากลำบากแล้วสิ่งที่ต้องเผชิญอยู่ในอนาคตคือการตัดสินใจเลือกรูปแบบการจัดการเงินกู้เพื่อให้สามารถสร้างกำไรและนำเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยมาใช้คืนแก่เจ้าหนี้ต่อไปซึ่งจากการศึกษาพบว่าขานาขนาดเล็กประสบกับเงื่อนไขที่เป็นปัญหาอุปสรรคหลากหลายประการในการจัดการเงินกู้เพื่อให้ประสบผลสำเร็จ กล่าวคือ

5.4.1 รูปแบบการผลิตหลักของขานาฐานะยากจน

การผลิตภาคเกษตร โดยเฉพาะการผลิตพืชเชิงพาณิชย์เพียงอย่างเดียวเป็นรูปแบบการจัดการเงินกู้หลักของครัวเรือนขานาฐานะยากจน จากข้อมูลในตารางที่ 5.1 ปรากฏว่ามีครัวเรือนขานาฐานะยากจนถึง 39 ครัวเรือนที่ดำเนินการผลิตในไร่นาของตนเอง และในนาเช่า โดยเฉพาะการปลูกข้าวนาปี และนาปรัง ในขณะที่การประกอบอาชีพในตลาดภาคเกษตรมีเพียง 7 ครัวเรือนเท่านั้นที่รับซื้อผลผลิตการเกษตรไปขายในตลาดใกล้ชุมชน และมีเพียง 4 ครัวเรือนเท่านั้นที่ประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร โดยมีสัดส่วนครัวเรือนขานาที่นำเงินกู้ไปชำระหนี้สินเดิมถึง 38 ครัวเรือน และมีจำนวนถึง 33 ครัวเรือนที่นำเงินกู้ไปบริโภคในครัวเรือน การผลิตในภาคเกษตรเป็นอาชีพ ที่ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงเป็นอย่างมาก แต่ก็ยังเป็นรูปแบบอาชีพหลักของครัวเรือนขานากลุ่มนี้ ซึ่งเป็นภาวะซ้ำเติมต่อการจัดการเงินทุนของครัวเรือนขานา

กล่าวคือนอกจากกลุ่มครัวเรือนขานาฐานะยากจนจะมีข้อจำกัดหลายประการทั้งทางด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวนี้เป็นเงื่อนไขบังคับให้ต้องเข้าสู่วงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบบเร่ร่อน และมีผลโดยตรงต่อกระบวนการจัดการเงินกู้ ซึ่งข้อจำกัดในเรื่องของสัญญากู้เพียงประการเดียวก็ส่งผลกระทบอย่างหนักหนาสาหัสสำหรับครัวเรือนขานาฐานะยากจนแล้ว แต่เมื่อนำเงินกูมาจัดการเพื่อให้เกิดรายได้ภายใต้รูปแบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ที่ต้องขาดทุนโดยสัมพัทธ์แล้ว ส่งผลให้ขานาต้องพบกับเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคมากมายหลายประการที่ผลักดันให้ขานากลุ่มนี้ต้องดำเนินการผลิตในไร่นา ซึ่งเป็นการผลิตที่ต้องใช้ต้นทุนการผลิตสูง และมีความไม่แน่นอนด้านการตลาด โดยเฉพาะการปลูกข้าวภายใต้ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า กับกลุ่มครัวเรือนขานารายนั้นแทบจะทำให้ขานาในฐานะผู้เช่าเหลือเงินไม่เพียงพอแก่การชำระหนี้แล้ว

5.4.2 เหตุผลผลักดันให้ผลิตพืชพาณิชย์

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่ารูปแบบการผลิตหลักของครัวเรือนชาวนาขนาดเล็กหรือครัวเรือนชาวนายากจนในชุมชนบ้านดงนั้นคือรูปแบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ ซึ่งการที่ชาวนายังคงดำรงการผลิตในรูปแบบนี้อยู่แม้จะต้องเสี่ยงต่อภาวะขาดทุน นั้นเกิดขึ้นจากเงื่อนไขเฉพาะของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน หลายประการที่สำคัญคือ ลักษณะของสินเชื่อกู้หรือหนี้สินเดิม ลักษณะข้อจำกัดด้านความสามารถในการเข้าถึง และควบคุมปัจจัยการผลิตและระบบตลาด

1) ลักษณะของสินเชื่อกู้ และหนี้สินเดิม

จากการศึกษาพบว่าลักษณะของหนี้สินที่ชาวนากลุ่มนี้ไม่เอื้ออำนวยต่อการลงทุนแบบขยายนอกภาคเกษตร และส่งผลไม่ให้อาจสามารถสะสมทุนได้โดยง่าย เพราะลักษณะของเงินกู้ที่ชาวนาขนาดเล็กเป็นหนี้ด้วยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นเงินกู้ระยะสั้นของ ธ.ก.ส. เป็นแหล่งหลัก กำหนดเวลาชำระคืนภายใน 1 ปี ซึ่งวงเงินแม้จะได้เต็มจำนวนถึง 6 หมื่นบาทก็ตามแต่เมื่อกู้เงินมาแล้วจะต้องใช้คืนภายในเวลา 1 ปี เต็มจำนวนพร้อมกับอัตราดอกเบี้ย ซึ่งการกำหนดระยะเวลาอันสั้นในการชำระคืนหากกู้เงินจำนวนสูงเช่นนี้โอกาสที่ชาวนาจะนำผลกำไรที่ได้รับในแต่ละปีมาใช้หนี้ก่อนข้างลำบากโดยเฉพาะกำไรที่ได้รับจากการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ในไร่นานั้นชาวนาจะได้รับเพียงจำนวนน้อยเนื่องจากต้นทุนการผลิตสูง และต้องประสบภาวะขาดทุนในระบบตลาดอีกรอบหนึ่ง ซึ่งจากข้อจำกัดนี้เองจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ครัวเรือนชาวนาไม่กู้เงินจนเต็มจำนวนสูงสุดของการให้กู้ เพราะไม่มั่นใจว่าจะชำระหนี้ได้หรือไม่ และที่สำคัญพนักงานของ ธ.ก.ส.เองก็ไม่อยากจะให้กลุ่มชาวนาฐานะยากจนกู้เงินจำนวนมากเต็มจำนวนแม้ว่าชาวนาอ้างว่าตนเองทำการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ตามจำนวนที่ ธ.ก.ส. กำหนดไว้ก็ตาม (ธ.ก.ส. ให้ผู้ตามสัดส่วนการลงทุน)

สำหรับเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวนาต้องพึ่งพาเงินกู้ระยะสั้นเขาไม่มีหลักทรัพย์เพียงพอที่จะค้ำประกันเพื่อเข้าถึงเงินกู้คือเงินกู้ระยะสั้นเป็นเงินกู้ที่ใช้บุคคลในกลุ่มค้ำประกันแบบรับรองรับผิดชอบลูกหนี้ร่วมกันทั้งกลุ่ม ซึ่งทำให้ชาวนายากจนต้องอาศัยรูปแบบการกู้เงินในแบบดังกล่าวเป็นหลักเพราะการขาดที่ดินสำหรับการจำนอง และหากจะให้บุคคลสองคนค้ำประกันก็เป็นเรื่องที่ยากลำบาก เนื่องจากคนในกลุ่มมีฐานะค่อนข้างแตกต่างกัน ธ.ก.ส. เองก็ล่วงรู้ว่าชาวนาฐานะยากจนไม่มีหลักทรัพย์สำหรับค้ำประกัน จึงกำหนดเงื่อนไขการให้กู้แบบใช้บุคคลรับรองรับผิดชอบแบบลูกหนี้ร่วมกัน และกำหนดระยะเวลาการชำระคืนที่เร่งรีบ คือต้องชำระคืนภายในปีเดียวทั้งนี้เพื่อเป็นการลดความเสี่ยงต่อการไม่ได้รับการชำระหนี้ของ ธ.ก.ส. เอง ซึ่งหาก ธ.ก.ส. มีต้องการจะช่วยเหลือชาวนากลุ่มนี้อย่างแท้จริงต้องปรับแนวความคิดใหม่จากการให้กู้ให้รูปของปัจเจกบุคคล (จัดการเงินกู้โดยปัจเจกบุคคล) มาเป็นการให้กู้ต่อกลุ่มเกษตรกร ในลักษณะของ “กองทุนชุมชน” น่าจะเป็นทางออกกว่าจะได้รับเงินคืนแน่นอน และไม่เป็นการชำระหนี้ต่อกลุ่ม

ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนมากนัก หรือหากจะใช้แนวความคิดเดิมก็น่าจะย้ระยะเวลาการชำระหนี้ออกเป็นงวดๆ เหมือนกับสัญญากู้เงินระยะปานกลาง แต่ใช้บุคคลรับรองรับผิดชอบอย่างลูกหนี้ร่วม

นอกจากนี้การชาวนาฐานะยากจนมีหนี้สินเดิมที่ต้องชำระหนี้อยู่แล้ว ในขณะที่ไม่สามารถเข้าถึงหนี้ในระบบได้เพียงพอต่อการลงทุน การนำเงินที่กู้ได้ไปชำระหนี้สินเดิมจึงทำให้เงินสำหรับการลงทุนมีไม่เพียงพอ กลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนที่ประสบปัญหาเงินทุนไม่เพียงพอต่อการลงทุนผลิตข้าวในนาของตนเองได้ เพราะต้องแบกภาระนำเงินกู้ส่วนหนึ่งไปชำระหนี้สินเดิมพร้อมกับดอกเบี้ย ซึ่งเป็นสัดส่วนสูง เป็นสาเหตุทำให้เหลือเงินไม่เพียงพอต่อการลงทุนในการผลิตภาคเกษตร ในชุมชนบ้านคงครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนถึง 33 ครัวเรือน ซึ่งจะต้องดำเนินการหมุนเงินทุนจากแหล่งต่างๆ โดยเฉพาะการกู้ยืมการผลิตจากร้านค้า การกู้เงินจากครัวเรือนชาวนารวย การกู้เงินจากญาติพี่น้อง เช่นครัวเรือนของนิต โนทา ครัวเรือนของอินทอน มาเรียน ครัวเรือนของปันคำ เป็นต้น

การที่ชาวนากู้เงินจากหลายแหล่งยังเป็นภาระในการนำเงินกู้ไปชำระคืนแหล่งเงินกู้เหล่านั้น ดังนั้นการที่เงินกู้ส่วนหนึ่งหรือเป็นเงินส่วนใหญ่ของบางครัวเรือน ไปใช้จ่ายที่ไม่ก่อให้เกิดการลงทุนเช่นนี้ ทำให้ความสามารถในการขยายทุนในอาชีพที่มีความเสี่ยงต่อการขาดทุนต่ำ แต่ในระยะเริ่มต้องต้องการเงินทุนค่อนข้างมากนั้น จึงเป็นโอกาสที่เป็นไปได้ยากสำหรับกลุ่มครัวเรือนชาวนาขนาดเล็กในชุมชน ทางออกวิธีเดียวคือดำรงการผลิตเชิงพาณิชย์อยู่ต่อไปโดยพยายามปรับรูปแบบการผลิตเพื่อไม่ให้ประสบภาวะขาดทุนมากเกินไปเป็นต้นว่า การออกไปรับจ้างขายแรงงานเพื่อนำเงินมาลงทุนสมทบ การลดต้นทุนการผลิตด้วยการรื้อฟื้นระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นต้น

2) ความสามารถในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตและการตลาด

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ผลักดันให้ชาวนาต้องดำเนินการผลิตพืชเชิงพาณิชย์คือเมื่อครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ยึดถือการผลิตรูปแบบนี้อาชีพหลักแล้ว ปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือ ที่ดิน การครอบครองปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดิน ของครัวเรือน ชาวนาฐานะยากจน นั้นมีเพียงจำนวนน้อย ในพื้นที่ศึกษา ปรากฏว่าครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนโดยเฉลี่ยถือครองที่นาเป็นของตนเองเพียงครัวเรือนละ 2.3 ไร่ และถือครองที่ดินเพียงครัวเรือนละ .8 ไร่ เท่านั้น ดังนั้นการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ของครัวเรือนชาวนาจึงอยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าเป็นประการสำคัญ ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำนวน 43 ครัวเรือนที่ดำเนินการผลิตในภาคเกษตร 38 ครัวเรือนนั้น มีจำนวนครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ถึง 32 ครัวเรือนที่ต้องเช่านาจากครัวเรือนชาวนารวย และเช่านาจากครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางที่ไม่ลงทุนในไร่นาของตนเองทั้งหมด เนื่องจากครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางส่วนหนึ่งนิยมประกอบอาชีพค้าขายสินค้าการเกษตร โดยเฉพาะการค้าข้าวเปลือกกับโรงสี

ในตัวตำบลแม่สาว ดังที่กล่าวมาแล้วการที่ชาวนาฐานะยากจนไม่สามารถเข้าถึงที่ดินแต่ต้องดำเนินการผลิตเชิงพาณิชย์นั้นทำให้ต้องเสียค่าเช่าในการผลิตกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่สร้างความแตกต่างในด้านการจัดการเงินทุน เพราะครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวย และครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางถึงเห็นว่า "ระบบการให้เช่าที่นา" เป็นระบบที่มีความเสี่ยงน้อยทำรายได้ให้แน่นอนมากกว่าการลงมือประกอบอาชีพในไร่นาของตนเอง และเป็นหลักประกันว่าตนเองไม่ต้องผลิตข้าวแต่จะมีข้าวกินเพียงพอสำหรับครัวเรือนตลอดปี ดังนั้นการนำเงินทุน หรือ "เงินกู้" ไปสู่การประกอบอาชีพนอกไร่นาจึงเป็นสิ่งที่น่าลงทุนมากกว่า (อย่างไรก็ตามครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวย ยังคงรักษาที่สวนไว้เพื่อทำการผลิตด้วยคนโดยเฉพาะสวนลิ้นจี่ และครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางบางครัวเรือนต้องประกอบทั้งอาชีพในนาและทำสวนพร้อมๆ กันเนื่องจากไม่สามารถประกอบอาชีพนอกไร่นาได้ด้วยข้อจำกัดด้านเงินลงทุน) ซึ่งสำหรับชาวนาฐานะยากจนเขาจำเป็นต้องสร้างหลักประกันไว้สำหรับการดำรงชีพในตลอดปีการทำงานจึงเป็นทางรอดเดียวที่จะต้องยึดถือเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากอย่างน้อยก็จะมีข้าวไว้บริโภคภายใต้ภาวะที่ครัวเรือนตนเองมีข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุนจำนวนมากที่สามารถนำไปประกอบอาชีพอื่นๆ ได้

ดังที่กล่าวแล้วว่าปัญหาที่สำคัญของชาวนาขนาดเล็กหรือชาวนาฐานะยากจนในการจัดการเงินทุนหรือเงินกู้เพื่อดำเนินการผลิตคือปัญหาเรื่องเกี่ยวกับการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากร(access and the control of resources) ที่สำคัญคือที่ดิน และเงินทุน โดยชาวนานั้นแม้จะมีแรงงาน และความสามารถในการประกอบการในไร่นา แต่ยังไม่ครบองค์ประกอบของปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะการผลิตพืชพาณิชย์ ดังนั้นชาวนากลุ่มฐานะยากจนจึงต้องอาศัยรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลายเพื่อเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่ดินและเงินทุน โดยเฉพาะการเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และการอาศัยความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับครัวเรือนชาวนารวย และนายทุนเงินกู้เพื่อเข้าถึงปัจจัยที่ดินและเงินพุดังกล่าว

ชาวนาฐานะยากจนในชุมชนบ้านดงนั้นนอกจากจะขาดที่ดินสำหรับการผลิตเชิงพาณิชย์แล้ว ชาวนากลุ่มนี้ยังขาดปัจจัยการผลิตที่สำคัญสำหรับการประกอบอาชีพนอกไร่นา เป็นต้นว่าขาดรถยนต์สำหรับขนส่งผลผลิต ซึ่งชาวนาฐานะปานกลาง หรือชาวนาฐานะร่ำรวยที่ประกอบอาชีพพ่อค้าคนกลางได้นั้นเครื่องมือสำคัญคือรถยนต์ ซึ่งจะหามาได้ต้องใช้ทุนจำนวนมาก ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนในชุมชนที่ศึกษาไม่มีครัวเรือนใดเลยที่ครอบครองรถยนต์สำหรับขนส่งสินค้า มีเพียงรถมอเตอร์ไซด์ ที่มีความจำกัดในการขนถ่ายสินค้าจำนวนมาก จะค้าขายได้เพียงพืชผักสวนครัวที่ตลาดในชุมชนเท่านั้น เครื่องมือสื่อสารที่สำคัญสำหรับการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรคือการติดต่อผ่านโทรศัพท์ ซึ่งชาวนาอายุมากในชุมชนนั้นไม่สามารถเข้าถึงระบบการสื่อสารได้ด้วยตนเองแม้หากจะโทรศัพท์ได้ก็ไม่

สามารถติดต่อกลุ่มทุนนอกชุมชนด้วยตนเองได้และระบบโทรศัพท์สาธารณะยังไม่สะดวกสำหรับการติดต่อแบบสองทางกับพ่อค้านอกชุมชน ปัจจัยเหล่านี้ชาวนาฐานะยากจนไม่สามารถเข้าถึงและครอบครองได้ จึงเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้จำเป็นต้องผลิตพืชเชิงพาณิชย์ต่อไป

5.4.3 ปัญหาภายใต้ระบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ของชาวนายากจน

จากการศึกษารูปแบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ของชาวนายากจนในชุมชนปรากฏว่าเมื่อชาวนาเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ต้องเผชิญกับปัญหาหลายประการที่ทำให้การจัดการเงินทุนภายใต้ระบบการผลิตชนิดนี้ต้องประสบกับภาวะขาดทุนแบบสัมพัทธ์

1) ปัญหาการผลิตภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า

ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นจากการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ในบริบทของบ้านดงนั้น คือการพึ่งพาที่ดินในฐานะปัจจัยการผลิตหลัก โดยต้องเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับนายทุนหรือชาวนารวยเจ้าของที่ดิน และในยุคปัจจุบันระบบการเช่านาในชุมชนบ้านดง มี 2 ระบบ คือ การเช่าแบบค่าหัว และการเช่าแบบแบ่งครึ่งผลผลิต รูปแบบการเช่าทั้งสอง ส่วนใหญ่แล้วเป็นการตกลงกันระหว่างเจ้าของที่ดินและชาวนาผู้ต้องการเช่า แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่ตัดสินใจว่าจะให้เช่าระบบไหนในตอนท้ายสุดคือ เจ้าของที่ดิน แต่ในอดีตนั้นระบบการเช่านาที่นิยมคือระบบการเช่านาแบบชักค่าหัวนาเป็นข้าวโดยในช่วง ปี 2500 นั้นการเช่านาจะเก็บค่าเช่าเป็นผลผลิตข้าว โดยคำนวณค่าเช่าเป็นไร่ไร่ละ 10 ตัง (หรือ 32 ลิตร) ตัวอย่างครัวเรือนของนายดี ให้เช่านา 60 ไร่ในช่วงดังกล่าวจะได้ข้าวที่ผู้เช่านำมาขึ้นฉางให้ถึง ปีละ 600 ตัง โดยไม่นับรวมกับจำนวนผลผลิตที่ตนได้รับจากการทำนาด้วยตนเอง ปีหนึ่งๆ นายดี จะได้ค่าเช่าและข้าวอย่างน้อย 1,200 ตัง โดยจะเก็บไว้รับประทานปีละไม่เกิน 200 ตัง ส่วนที่เหลือนายดีสามารถ นำออกขายได้ทุกปี และนำไปให้ชาวนากู้ยืมข้าวสารในช่วงต้นฤดูการผลิต การสะสมเงินทุนของนายดี นอกจากจะดำเนินการไปเพื่อขยายทุนของตนเองแล้วยังเป็นการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบอุปถัมภ์ให้กับครัวเรือนตนเองอีกด้วย

ภาพสะท้อนกรณีความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนในกรณีศึกษาการเช่านาของอินทอน มาเรียน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงระบบการเช่านาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานการลงทุนและการแจกจ่ายผลผลิตที่ไม่เท่าเทียมกันได้เป็นอย่างดี อินทอน มาเรียน ชาวนาฐานะยากจนได้เริ่มเช่านาของแบ่ง ใจปิ่น จำนวน 10 ไร่ ประมาณ 2 ปีที่ผ่านมา ระบบการเช่านาของอินทอน กับผู้ให้เช่า เป็นการเช่าแบบจ่ายแบ่งครึ่งผลผลิต เป็นการเช่านาแบบแบ่งครึ่ง ซึ่งการเช่านาแบบนี้ผู้เลือกที่จะแบ่งครึ่งหรือชักค่าหัวนาคือเจ้าของที่ดินเป็นหลักโดยพิจารณาว่าผู้เช่าเป็นคนลักษณะนิสัยเช่น

ใด หรือบางครั้งก็ไม่มีเหตุผลสำหรับแจ้งให้ผู้เช่าหากแต่ตั้งเงื่อนไขว่าถ้าไม่เช่าจะให้คนอื่นเช่า หรือไม่ก็ปล่อยทิ้งไว้ก็ได้

อินทอน มาเรียน ชาวนาเช่านอกจากจะเช่าแบบแบ่งครึ่งผลผลิตจากนายแบ่งจำนวน 10 ไร่แล้ว ยังเป็นผู้เช่าของ สุพิน วงศ์จักร จำนวน 6 ไร่ เป็นการเช่าแบบหักค่าหัวนาจำนวนรวมกัน 16 ไร่ ได้สะท้อนความหมายไว้อย่างน่าสนใจถึงการ กำหนดการให้เช่าที่นาของครัวชาวนารวยที่มีต่อผู้เช่าที่นาบนแปลงของตนเองซึ่งในชุมชนบ้านดงนั้นผู้เช่าเกือบจะไม่ได้ตัดสินใจในกระบวนการเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าการเช่าแบบแบ่งครึ่งผลผลิตเป็นรูปแบบการเช่าของนายอินทอน และชาวนาคนอื่นๆ หากไม่จำเป็นจะไม่เช่าในรูปแบบนี้เพราะล่วงรู้ถึงความไม่เป็นธรรมในการแบ่งปันค่าเช่า เพราะการแบ่งครึ่งมีความหมายเฉพาะการแบ่งครึ่งผลผลิตเท่านั้น หาได้ลงทุนกันฝ่ายละครึ่ง หรือแบ่งครึ่งต้นทุนการผลิตด้วยไม่

จากตารางที่ 5.5 ซึ่งแสดงเปรียบเทียบการลงทุนระหว่างผู้ให้เช่ากับผู้เช่า คืออินทอน ในการลงทุนในนาข้าว 1 ไร่ 3,275 บาท นั้นผู้เช่าจะต้องแบกภาระในการลงทุนมากกว่าชาวนาเจ้าของที่ดินถึง 2 เท่า แต่ผลผลิตที่ได้มาจะถูกนำไปแบ่งครึ่งหรือได้รับผลตอบแทนเท่าเทียมกันแต่ลงทุนไม่เท่ากัน เพราะ ชาวนาผู้ให้เช่าถือเงื่อนไขที่เหนือกว่าคือที่ดินเป็นของตนเอง ในฤดูการผลิตนี้อินทอนขายข้าวได้เพียง 5 พันกว่าบาท การแบ่งครึ่งคนละประมาณ 2.5 พันบาท นั้นทำให้ผู้ให้เช่าได้รับกำไรเกือบเท่าตัว ในขณะที่อินทอนได้รับกำไรเพียง 2-300 บาท เท่านั้น ในการขายผลผลิต ต่อ 1 ไร่ ซึ่งชาวนาฐานะยากจนแม้จะล่วงรู้ถึงความเสียเปรียบแต่ก็ขาดทางเลือกอื่น การเช่านาเป็นวิธีการเดียวที่จะทำให้สามารถเข้าถึงที่ดินซึ่งชาวนารวยครอบครองได้ และสามารถผลิตพืชเชิงพาณิชย์ที่อย่างน้อยตนเองเอาไว้บริโภคได้

ตารางที่ 5.5 แสดงการลงทุนทำนาปี ระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า การเช่าแบบแบ่งกิ่งผลผลิต

ค่าใช้จ่าย	จำนวนเงิน รวม	ผู้ให้เช่าเป็นผู้ จ่าย	ผู้เช่าจ่าย
ไถและเตรียมดินจ้างเหมาจนสามารถปลูกได้	350	350	
พันธุ์ข้าวจาก ส.ก.ต.กิโลกรัมละ 12 บาท 5 กิโลกรัมต่อไร่	60	60	
ค่าเตรียมดินยกร่องหว่านกล้า และการหว่านกล้า	100		100
ค่าปุ๋ยอินทรีย์สำหรับแปลงหว่าน	40		40
ค่าถอนกล้า 2 คน หญิง(ถอน) 80 บาท ชาย(มัดกล้า)100 บาท	180		180
ค่าปลูกข้าวในปีจ้างเหมา (หากเป็นนาปรังจะปลูกในระยะที่กว่านาปีค่าจ้างจะแพงกว่าประมาณ ไร่ละ 30 บาท)	250		250
ค่าขุยมะพร้าวหลังปลูกไร่ละ 3 กิโลกรัม โดย กิโลกรัมละ 25 บาท (ซื้อเป็นกระสอบ 15 กิโลกรัมประมาณ 370 บาท และหากจ้างหว่านจะเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มอีก)	75		75
ค่าปุ๋ยหลังปลูก (ปุ๋ยสูตร 16-20-0) ไร่ละ 1 กระสอบ กระสอบละ 470 บาท (ราคาปุ๋ยเป็นราคาเงินเชื่อจากร้านค้าหากจ้างหว่านจะเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มอีก)	470	200	270
ค่าปุ๋ยระยะข้าวออกรวง (ปุ๋ยสูตร 46-0-0) ไร่ละประมาณ 1/2 กระสอบ กระสอบละ 470 บาท(ราคาปุ๋ยเป็นราคาเงินเชื่อจากร้านค้า)	200	200	
ค่าเก็บเกี่ยวและคัดอัตราหมาต่อไร่	750	300	450
ค่าใช้จ่ายและค่าแรงงานอื่นๆ	300		300
ค่าแรงงานในครัวเรือนตลอดฤดูกาลผลิต 4 เดือน (ซึ่งไม่สามารถไปหารายได้อื่นๆ ได้)	500		500
รวม	3,275	1,110	2,165

ในอดีตการให้เช่าแบบซักรั้วนาเป็นรูปแบบการให้เช่าที่ได้รับความนิยม แต่ต่อมาเมื่อการผลิตมีการลงทุนเพิ่มมากขึ้น ชาวนาผู้เช่าแบกรับต้นทุนการผลิตแบบลงทุนไม่ไหว ส่วนหนึ่งจึงหันมาเช่านาแบบแบ่งกิ่งผลผลิตโดยขอให้เจ้าของที่ดินช่วยลงทุนด้านปัจจัยการผลิตในบางส่วน ดังที่กล่าวไปแล้วนั้น ในราวปี 2520 เป็นต้นมา ชาวนาฐานะยากจน หรือชาวนาเช่ามีโอกาสดำเนินแหล่งเงินทุน สำหรับลงทุนในไร่ นาภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าได้บ้าง โดยเฉพาะแหล่งเงินทุนจาก ธ.ก.ส. การให้เช่าแบบซักรั้วนาจึงเริ่มได้รับความนิยมมากขึ้นในช่วงนี้ แต่ค่าเช่าถูกเปลี่ยนจากข้าวมาเป็นเงินสดแทน สาเหตุที่ผู้ให้เช่าเลือกที่จะให้เช่าแบบซักรั้วนาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการให้เช่าแบบแบ่งกิ่งผลผลิตภายใต้ที่ตลาดไม่เอื้ออำนวยและการลงทุนที่เพิ่มมากขึ้นทุกปีไม่มีผลดีต่อผู้ให้เช่าเองเพราะต้องมาแบกรับความไม่แน่นอนของราคาผลผลิตที่เก็บเกี่ยวและตนเองได้รับเป็นค่าเช่า จากชาวนาผู้เช่า

สรุปแล้ว ระบบการให้เช่านาแบบชักค่าหัวนามีลักษณะเด่นที่เจ้าของที่ดินส่วนใหญ่เลือกที่จะให้รูปแบบความสัมพันธ์ชนิดนี้ในการให้เช่า คือ ผู้ให้เช่าเลือกการเช่าแบบนี้เพราะไม่ต้องลงทุนมากไม่มีน้ำใจมาดูแล และไม่ต้องออกแรง ที่สำคัญผู้ให้เช่าไม่ต้องแบกภาระอื่นๆ เช่น ความเสี่ยงต่อผลผลิตราคาตกต่ำ และดอกเบี้ยจากการกู้ยืมเงินมาลงทุน อย่างไรก็ตามการให้เช่าแบบนี้ผู้ที่ขาดทุนคือผู้เช่านา สำหรับผู้ให้เช่า สรุปแล้วได้กำไรมากกว่า การแสดงเปรียบเทียบการลงทุนระหว่างผู้ให้เช่ากับผู้เช่าในรูปแบบการชักค่าหัวนาตามตารางที่ 5.6 นั้นผู้ให้เช่าไม่ต้องลงทุนอะไรเลย เพราะการลงทุนทั้งหมดถูกผลักภาระไปให้ผู้เช่า หากไร่นาหนึ่งสามารถขายผลผลิตได้ 5 พันกว่าบาท ผู้เช่าจะต้องหักค่าเช่าให้ผู้เช่าอย่างน้อย ไร่ละ 1 พันบาท จะเหลือกำไรสำหรับเก็บไว้ลงทุนหรือบริโภคต่อไปเพียง 800 กว่าบาทเท่านั้นเอง

ตารางที่ 5.6 แสดงการลงทุนทำนาปี ระหว่างผู้เช่า และผู้ให้เช่า การเช่าแบบแบ่งชักค่าหัว

ค่าใช้จ่าย	จำนวนเงิน รวม	ผู้เช่าเป็นผู้ จ่าย	ผู้ให้เช่าจ่าย
ไถและเตรียมดินจ้างเหมาจนสามารถปลูกได้	350	0	350
พันธุ์ข้าวจาก ส.ก.ต.กิโกรัมละ 12 บาท 5 กิโลกรัมต่อไร่	60	0	60
ค่าเตรียมดินขี๋ยกร่องหว่านกล้า และการหว่านกล้า	100	0	100
ค่าปุ๋ยอินทรีย์สำหรับแปลงกล้าหว่าน	40	0	40
ค่าถอนกล้า 2 คน หญิง(ถอน) 80 บาท ชาย(มัดกล้า)100 บาท	180	0	180
ค่าปลูกข้าวนาปีจ้างเหมา (หากเป็นนาปรังจะปลูกในระยะเดียวกันที่ค่าจ้างจะแพงกว่าประมาณ ไร่ละ 30 บาท)	250	0	250
ค่ายาคุมหลังปลูก ไร่ละ 3 กิโลกรัม โดย กิโกรัมละ 25 บาท (ซื้อเป็นกระสอบ 15 กิโลกรัมประมาณ 370 บาท และหากจ้างหว่านจะเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มอีก)	75	0	75
ค่าปุ๋ยหลังปลูก (ปุ๋ยสูตร 16-20-0) ไร่ละ 1 กระสอบ กระสอบละ 470 บาท (ราคาปุ๋ยเป็นราคาเงินเชื่อจากร้านค้าหากจ้างหว่านจะเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มอีก)	470	0	470
ค่าปุ๋ยระยะข้าวออกรวง (ปุ๋ยสูตร 46-0-0) ไร่ละประมาณ 1/2 กระสอบ กระสอบละ 470 บาท(ราคาปุ๋ยเป็นราคาเงินเชื่อจากร้านค้า)	200	0	200
ค่าเก็บเกี่ยวและคัดอัตราหมาต่อไร่	750	0	750
ค่าใช้จ่ายและค่าแรงงานอื่นๆ	300	0	300
ค่าแรงงานในครัวเรือนตลอดฤดูการผลิต 4 เดือน (ซึ่งไม่สามารถไปหารายได้อื่นๆ ได้)	500	0	500
รวม	3,275	0	3,165

ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า คือพื้นฐานสำคัญของการเสียเปรียบในกระบวนการผลิตระหว่างชาวนาจน กับชาวนารวยเจ้าของที่ดินในฐานะผู้ให้เช่า และสามารถกำหนดวิธีการให้เช่าได้อย่างสมบูรณ์ และความเสียเปรียบเช่นนี้ได้ถูกผลิตซ้ำอยู่ทุกรอบฤดูกาลผลิตในชุมชนบ้านคง

และเหตุที่ผลิตส่วนเกินส่วนใหญ่ของชาวนายากจน หรือครัวเรือนชาวนาไร้ที่ดินและชาวนาฐานะปานกลางที่ได้รับนั้นส่วนใหญ่แล้วถูกถ่ายโอนสู่นายทุนเจ้าของที่ดินในรูปของค่าเช่าที่มีกลไกหลักยิ่งกฎหมายเช่าอย่างสลับซับซ้อนแล้ว ชาวนายังต้องสูญเสียมูลค่าในผลิตส่วนเกินที่มีเพียงน้อยนิดไปกับค่าอะไรที่เจ้าของร้านค้าวัสดุอุปกรณ์ ตักตวงเอาจากชาวนาอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งสาเหตุนี้เอง ชาวนาผู้ที่ไม่มียี่สิบที่ดินทำกินในเขตชุมชนบ้านดง ต้องขวนขวายหาเงินทุนเพื่อลงทุนในการผลิตรอบต่อไปเนื่องจากไม่สามารถสะสมทุนได้เพราะความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าได้ดูดซับมูลค่าส่วนเกินไปจนเกือบหมดสิ้น การเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินเท่านั้นที่จะทำให้ชาวนาสามารถดำเนินการผลิตภายใต้ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า ดังนั้นในเงื่อนไขประการแรกจะทำให้ทราบว่าเงื่อนไขในการเข้าถึงที่ดิน และความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า ถือเป็นเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่ผลักดันให้ชาวนากลุ่มต่างๆ เข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน และเริ่มเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินเข้มข้นมากขึ้นเมื่อความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าดำรงอยู่ภายใต้บริบทการผลิตพืชพาณิชย์ที่ต้องลงทุนมากขึ้น และขณะเดียวกันชาวนารวยเจ้าของที่ดินก็จำเป็นต้องลงทุนเพิ่มในไร่นาของตนเอง และบางส่วนต้องการเงินทุนสำหรับการประกอบอาชีพพ่อค้าคนกลางรับซื้อขายผลผลิต และลงทุนในโรงสี ขนาดกลางการกำหนดค่าเช่าเป็นเงินเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวนากลุ่มผู้เช่าต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน

สถานการณ์การเก็บค่าเช่าเป็นเงินสดได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2517 เป็นต้นมา แม้ก่อนหน้านี้จะมีการเก็บค่าเช่าเป็นเงินสดบ้างแต่ไม่มากนัก ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเช่น นายมนู นายปันคำ นายแทน จึงเริ่มกู้เงิน ธ.ก.ส. เพื่อนำมาชำระค่าเช่า และลงทุนในปัจจัยการผลิต จากการกู้เพียง 2-3 พันบาท และจำนวนคนละ 1 สัญญา ในช่วงปีแรก ๆ เปลี่ยนมาเป็นการกู้หลายสัญญา และวงเงินกู้สูงเพิ่มมากขึ้นทุกขณะในช่วงหลัง ในขณะที่ชาวนาฐานะยากจนกู้เพื่อนำมาลงทุนในปัจจัยการผลิตที่เน้นการผลิตในนาเช่าหรือการผลิตพืชเชิงพาณิชย์นั้น ในทางตรงกันข้ามปรากฏว่าชาวนาฐานะร่ำรวยได้หันมาลงทุนในไร่นาของตนเองเพิ่มมากยิ่งขึ้นโดยใช้ระบบการจ้างแรงงาน เช่นครัวเรือนของนายพัน นายดำ ได้ลดที่นาสำหรับเช่าลงและเริ่มจ้างแรงงานลงทุนในนาของตนเอง ในขณะเดียวกันมีครัวเรือนชาวนารวย 2 ครัวเรือน คือครัวเรือนของนายพูน และนายม้าย ได้ลงทุนสร้างโรงสีข้าวขนาดกลางขึ้นในเขตตำบลแม่สาวรับซื้อผลผลิตข้าวจากชาวนาในเขตชุมชนบ้านดง และหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลแม่สาว และรับจ้างสีข้าวให้กับชาวนา สามารถสะสมกำไรได้อย่างเป็นลำดับเป็นต้น

ตารางที่ 5.7 แสดงรายได้และรายจ่ายของครัวเรือนชาวนาภายใต้รูปแบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า

รายการ	จำนวน	รายได้	รายจ่าย	คงเหลือ
ข้าวนาปีจำนวน 5 ไร่	210 ตัง @=93บาท	19,530		
ค่าใช้จ่ายในการผลิต	ไร่ละ 3,275 บาท		16,375	3,155
แบ่งไว้บริโภคในครัวเรือน	60 ตัง		5,580	(-2425)
ข้าวนาปรังจำนวน 5 ไร่ (เดือนมิถุนายน 2541)	235 ตัง @ 90 บาท (ข้าวนาปรังจะมี ปริมาณหนักกว่าข้าวนาปีในจำนวน 1 ตังเท่ากันเนื่องจากเป็นข้าวที่เกี่ยวแล้ว ไม่ทันที่ความชื้นจึงสูง ตังหนึ่งจะมี ประมาณ 18 กก. และข้าวนาปรังจะมีราคาอยู่ประมาณ กก.ละ 4.50- 5 บาท	21,150		18,725
ค่าใช้จ่ายในการผลิตสำหรับ ข้าวนาปรัง	ไร่ละ 3,400 บาท จำนวน 5 ไร่		17,000	1,725
เก็บไว้บริโภค	35 ตัง		3,150	(-1,425)
รับจ้างทั่วไปทั้งสองคน	เฉลี่ยอาทิตย์ละวัน@= 100บาทต่อคน จำนวนประมาณ 50 ครั้ง	10,000.-		8,575
ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน การชำระหนี้สิน	วันละประมาณ 45 บาท รวม 365 วัน		16,425	(-7,850)
ชำระหนี้คานมีนาคม 2542	จำนวน 1 สัญญา เงินต้น 5,000 บาท พร้อมดอกเบี้ยประมาณ 450 บาท		5,450	(-13,300)
การกู้เงินรอบใหม่หลังชำระหนี้แล้ว				
กู้เงินคานมีนาคม 2543	จำนวน 1 สัญญา เงินต้น 10,000 บาท	10,000		(-3,300)
กู้เงินจากญาติฝ่ายภรรยา	จำนวนเงิน	500		(-2,800)

ขณะเดียวกันชาวนาฐานะร่ำรวย ก็มีการประกอบอาชีพที่แตกต่างไปจากครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง ซึ่งบางครัวเรือนได้กู้เงิน จาก ธ.ก.ส. จำนวนหนึ่งสำหรับการรับซื้อข้าวจากครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นๆ แล้วไปจ้างโรงสีสีข้าวสารเพื่อขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มาจากตัวอำเภอใกล้จังหวัด และขายให้กับชนกลุ่มน้อยตามแนวบริเวณชายแดน ซึ่งถือเป็นแหล่งตลาดสำคัญในช่วงปี 2520-2525 จะเห็นได้ว่าครัวเรือนชาวนารายนี้สามารถสะสมทุนได้จากการให้เช่านา และกู้เงินบางส่วนเพื่อการลงทุนที่สามารถขยายทุนได้เกือบทุกรอบการผลิต และชาวนาปานกลางส่วนหนึ่งก็อาศัยเงินกู้สำหรับการประกอบอาชีพพ่อค้าคนกลางรายย่อย แต่การกู้เงินของชาวนาฐานะยากจน

นั่นเป็นเหตุจากการต้องการเงินทุนสำหรับลงทุนในไร่นาของตนเองโดยเฉพาะการให้ค่าเช่าเป็นเงินสด และต้องซื้อหาปัจจัยการผลิตเพิ่มมากขึ้นในรอบการผลิต และค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสำหรับการผลิตซ้ำพลังแรงงานขึ้นใหม่ด้วย ดังตารางที่ 5.7 ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างรายได้และค่าใช้จ่ายของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนที่ผลิตภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่านั้นต้องประสบภาวะที่ไม่สามารถสะสมทุนได้เลย

ภาวะเสียเปรียบซึ่งชาวนายากจนตระหนักอยู่ตลอดเวลาคือเรื่องการเสียเปรียบจากค่าเช่านาซึ่งชาวนาทราบแต่ไม่มีหนทางไหนในการหลีกเลี่ยงการเช่า เพราะเป็นรูปแบบเดียวในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดคือที่ดิน และแม้ว่าความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าจะเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมอย่างยิ่งในการจัดสรรผลผลิตสู่ครัวเรือนของผู้เช่า แต่ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าได้กลายเป็นระบบความสัมพันธ์เดียวในการเข้าถึงที่ดินสำหรับการปลูกข้าวในนา และพืชเสริมอื่นๆ ชาวนาต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุผลที่สำคัญที่สุดเพื่อต้องการที่ดินมาปลูกข้าวมี 4 ประการ คือ ประการแรก การทำนายน้อยก็มีข้าวไว้บริโภคแน่นอนซึ่งดีกว่าการออกไปรับจ้างและนำเงินมาซื้อข้าวสารซึ่งมีราคาแพงเกือบสองเท่ากล่าวคือการทำนาของชาวนาฐานะยากจนนั้น ไม่ได้เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการผลิตเชิงพาณิชย์ประการเดียวไม่ หากอยู่บนพื้นฐานความต้องการผลผลิตเพื่อยังชีพด้วย ประการที่สอง การทำนายังเป็นสิ่งที่ประกันด้านรายได้หลักซึ่งแม้จะมีความเสี่ยงค่อนข้างมาก แต่ก็ดีกว่าการออกไปรับจ้างขายแรงงานซึ่งปัจจุบันการรับจ้างไม่ใช่เรื่องหาได้ง่ายๆ ในชุมชนบ้านดง โดยเฉพาะในบริบทที่แรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านได้ทะลักเข้าสู่เขตอำเภอแม่สาย ไร้งานอิฐ ซึ่งมีหลายโรงในเขตอำเภอก็ต้องลดต้นทุนการผลิตด้วยการจ้างแรงงานเหล่านี้ หรือแม้กระทั่งนายทุนเจ้าของสวนส้มก็เช่นกันก็ต้องอาศัยแรงงานเหล่านี้เพื่อลดต้นทุนและไม่มีเงื่อนไขมากนัก

สาเหตุ ประการที่สาม ที่ผลักดันให้ชาวนาต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่านั้นก็เพราะอย่างน้อยภายในระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าแล้วยังมีลักษณะของระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์หลงเหลืออยู่บ้างแม้จะเหลือน้อยลงเมื่อระบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ขยายตัวในชุมชนอย่างเต็มที่ก็ตามระบบความสัมพันธ์ทั้งสองยังมีส่วนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แม้จะทำให้ชาวนาฐานะยากจนเสียเปรียบก็ตามและการเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ายังเป็นทางเลือกที่ดีกว่าการออกไปรับจ้างนอกชุมชน ดังนั้นชาวนารวยจึงได้อาศัยระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์นี้เพื่อหวังผลตอบแทนทางด้านแรงงานเมื่อยามจำเป็น เช่นขอแรงงานผู้เช่าไปช่วยเหลือในการทำสวนลั่นจี ดังกรณีนายอ้วนหรือทำงานบ้านบางอย่างที่ต้องใช้แรงงานมาก ที่สำคัญชาวนาเขายังคงต้องการรักษาความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์สำหรับการได้รับการช่วยเหลือเล็กๆ น้อยๆ จากผู้อุปถัมภ์ซึ่งมีสถานะเป็นผู้ให้เช่า เช่นการขอหยิบยืมเงินจำนวนเล็กน้อยเพื่อใช้จ่ายยามขาดส่น หรือการขอยืมรถมอเตอร์ไซด์ ยืมรถไถนาโดยไม่นำไป

คิดรวมค่าเช่า หรือขอให้ผู้อุปถัมภ์เช่นตั้งชื่อเชื่อปัจจัยการผลิตในการเกษตรเช่นปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง จากร้านค้าเป็นต้น การที่ผู้อุปถัมภ์ยินยอมช่วยเหลือเล็กๆ น้อยๆ เนื่องจากความต้องการแรงงาน ดังกล่าวแล้ว ยังเป็นการรักษาภาพพจน์ที่จะเกิดขึ้นในหมู่บ้านให้ดูว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจงามอีกประการหนึ่ง เช่นกรณีของนายมี ได้บอกให้นายเกษมบุตรชายที่ขายปัจจัยการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ ให้นายอินสมชานาเช่าสามารถกู้ปัจจัยการผลิตได้จำนวนเพียงพอต่อความต้องการในการลงทุนเพื่อการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ในที่นาที่เช่าจากนายมี

ประการสุดท้าย ที่ชาวนายังคงประกอบอาชีพภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า เนื่องจากการทำการเกษตรเป็นเครื่องชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการรักษาสถานภาพการเป็นเกษตรกร ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่จะทำให้ หัวหน้า ธ.ก.ส. เชื่อถือ ดังคำกล่าวของบุญเดิม ที่กล่าวว่า “...อย่างน้อยหัวหน้าป็นก็ถามหัวหน้ากลุ่มว่าเขากำหนดจริงหรือไม่ คนที่บ่อบ่ได้ทำเลยนั้นเป็นดั่งผู้ กู้ได้น้อยหรือบ่ได้เลย อย่างบุญเดิมที่บ่บ่ทำนาเลยก็บ่บ่ได้...” ซึ่งเป็นคำกล่าวที่สะท้อนให้เห็นกระบวนการติดตามลูกค้าของ พนักงาน ธ.ก.ส. อย่างหนึ่ง แม้ว่า ธ.ก.ส. จะไม่มุ่งเน้นในด้านการติดตามลูกค้าว่าจะผลิตอะไรอย่างแท้จริงก็ตาม

สำหรับชาวนาฐานะยากจนนั้นการทำนาเหมือนกับการสะสมเงินผ่านผลผลิตเพื่ออย่างน้อยจะได้มีเงินเป็นก้อนไว้สำหรับชำระหนี้ เพราะในทางปฏิบัตินั้นชาวนาจะใช้แรงงานของตนเองในไร่นาและสร้างมูลค่าสินค้าจากแรงงานได้ส่วนหนึ่ง ในขณะเดียวกันก็ออกรับจ้างเพื่อจะได้เงินมาซื้อหาปัจจัยการผลิตทั้งนี้การทำงานจึงเสมือนกับการรวบรวมเงินค่าจ้างไว้ในรูปแบบผลผลิตซึ่งเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้แล้วจะเป็นหลักประกันว่ามีรายได้แน่นอนแม้ในความเป็นจริงหากนับค่าจ้างแรงงานของตนเองเป็นต้นทุนการผลิตด้วยแล้วจะประสบภาวะขาดทุนก็ตาม “..การทำนาเหมือนเป็นการออมเงินที่เฮฮับจ้างมาใส่ในนา ฮอมค่าแรงงานตัวเก่าสิ้นปีเป็นมาซื้อข้าวเขาได้เงินก็เอาไปจ่ายหนี้หมด...” คำพูดของขวง สะท้อนความสำคัญของการทำนาในฐานะอาชีพที่ยังพอจะเป็นหลักประกันว่าจะมีเงินชำระหนี้ได้แม้จะมีความไม่แน่นอนดั่งเช่นอาชีพอื่นๆ ก็ตาม เนื่องจากหนทางประกอบอาชีพอื่นๆ ไม่มีทางใดที่จะหาเงินได้เป็นกอบเป็นกำเท่านี้ แต่อย่างไรก็ตามการผลผลิตจากการทำนาไม่ใช่จะทำให้ชาวนาหลุดพ้นจากการเป็นหนี้ได้ หากแต่เป็นการชะลอการล้มเหลวในการชำระหนี้ให้ยาวนานไปอีกระยะหนึ่งเท่านั้น

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่าชาวนาฐานะยากจนมีอัตราการถือครองที่ดินน้อยกว่าครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยถึง 10 เท่า ในขณะเดียวกันพวกเขาเหล่านี้ไม่สามารถกำหนดรูปแบบการผลิตหรือการจัดการเงินทุนได้เหมือนกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวย และกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง ซึ่งมีอิสระในการเลือกรูปแบบการลงทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อตนเอง สิ่งเหล่านี้จึงทำให้ชาวนาฐานะยากจนต้องดำเนินการผลิตในไร่นา โดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งจะสามารถกระทำได้ดีก็

ด้วยการเข้าสู่รูปแบบความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวย หรือกับครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางที่ไม่ต้องการผลิตในไร่นาของตนเอง ภายใต้รูปแบบการผลิตของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน ดังกล่าวนี้อาจเป็นสาเหตุสำคัญที่ชาวนาฐานะยากจนต้องประสบความล้มเหลวในการจัดการเงินกู้คือจัดการเงินกู้ ดังกรณีตัวอย่างของนิค ที่เช่านาของนายอ้วน ชาวนารวย จำนวน 9 ไร่ เป็นระบบการเช่าแบบแบ่งครึ่งผลผลิต โดยกำหนดไว้ว่าค่าเช่าฆ่าแมลงยาคุมหญ้า ค่าไถนา ค่าปุ๋ย นายอ้วนและนายนิคออกคนละครึ่ง สำหรับรายจ่ายอื่นๆ นายนิคจะต้องออกเอง แต่เมื่อผลผลิตได้แล้ว จะต้องจ่ายข้าวครึ่งหนึ่งเป็นค่าเช่า ซึ่งผู้กำหนดระบบการเช่าคือนายอ้วน เนื่องจากนายอ้วนมองเห็นว่าตนเองสามารถประหยัดค่าลงทุนได้อีกทางหนึ่งเนื่องจากตนมีรถไถนาเดินตามอยู่แล้ว และซื้อมาหลายปี เพียงแต่นารถไถนาดังกล่าวให้นายนิคไปไถนา โดยนายนิคต้องเสียค่าจ้างไถเองอีกไร่ละ 200 บาท (กรณีที่จ้างทั้งรถไถ และคนไถด้วยจะเสียค่าจ้างไร่ละ 350 บาท) จากการลงทุนในไร่นานี้ นั้น ปรากฏว่านายอ้วนจ่ายเงินเพียงไร่ละประมาณ 760 บาท ทั้งที่นายอ้วนน่าจะจ่ายไร่ละ 1,110 (ดูตารางที่ 3.1 ประกอบ) แต่นายอ้วนปลุกการระมัดระวังไม่ให้นายนิคเสียค่าใช้จ่ายเอง ในขณะที่นายนิคต้องเสียค่าใช้จ่ายถึงไร่ละ 2,515 จากค่าใช้จ่ายต่อไร่ ไร่ละ 3,275 บาท รวมแล้วนายนิค เสียค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น 22,635 แต่เนื่องจากนายนิคไม่ได้คิดค่าแรงงานของตนเองเป็นรายจ่ายรวมด้วย ซึ่งหากคิดเป็นต้นทุนจะได้ประมาณไร่ละ 800 บาท รวม 7,200 บาท เขาจึงเสียเงินสดจำนวนทั้งสิ้นรวม 15,435 บาท ในการลงทุนปลูกข้าวนาปีบนที่ดินของนายอ้วน ดวงมณี จำนวน 9 ไร่ จากสถานการณ์ตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าชาวนาฐานะยากจนไม่สามารถต่อรองกับครัวเรือนชาวนารวยได้ เมื่อต้องดำเนินการผลิตเชิงพาณิชย์ภายใต้การขาดปัจจัยการผลิตนั้นชาวนาฐานะยากจนต้องยอมจำนนกับการเสียเปรียบที่ได้รับอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว นายนิค ได้ผลผลิตทั้งสิ้น 370 ตัง เขาได้แบ่งค่าเช่าให้นายอ้วนจำนวน 185 ตังเท่ากับของเขเอง ซึ่งหากคิดเป็นกิโลกรัมจะได้ทั้งสิ้น 2,775 กิโลกรัม ขายกิโลกรัมละ 5.6 บาท จะได้เงินสดจำนวน 15,540 บาทเท่านั้น ซึ่งเมื่อเทียบกับต้นทุนแล้วดูเหมือนว่าจะไม่ขาดทุน แต่หากนำค่าแรงงานมาคิดแล้วนายนิค จะขาดทุนทันที ประมาณ 7 พันกว่าบาท ในขณะที่นายอ้วนลงทุนไปทั้งสิ้น 6,840 บาท แต่สามารถขายข้าวได้ในจำนวนเงินเท่ากับที่นายนิคได้ ทำให้ได้กำไรกว่า 1 หมื่นบาท แต่ในความเป็นจริงแล้วนายอ้วนยังไม่ขายข้าวทันทีที่เขาเก็บข้าวไว้ที่ลานข้าวและนำข้าวที่รวบรวมได้จากชาวนาเช่าไปจำหน่ายให้กับ ธ.ก.ส.เพื่อนำเงินมาจัดการลงทุนต่อไปได้อีกรอบหนึ่ง ในขณะที่นายนิคต้องขายข้าวเพื่อนำเงินไปใช้หนี้ ธ.ก.ส. ซึ่งเป็นเงินระยะสั้นที่จะถึงกำหนดชำระไปอีก 2 เดือนข้างหน้า เขาจึงไม่สามารถจะรอขายข้าวเมื่อราคาสูงขึ้นได้เพราะแรงบีบรัดของเจ้าหนี้ ที่จะต้องให้ชำระหนี้ก่อนที่จะถึงกำหนดเพื่อรักษาเครดิตของตนเอง และของกลุ่มไว้นายนิคจำเป็นต้องขายข้าวจำนวนหนึ่งเพื่อชำระหนี้เงินกู้ระยะสั้น แม้จะล่วงรู้ว่าหากเก็บข้าวไว้อีก

สัก 3-4 เดือนเขาจะขายข้าวได้ถึงกิโลกรัมละ 6.6 บาท ก็ตาม ที่คำคนุยานนิต จำเป็นต้องเก็บข้าวบางส่วนไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนจนถึงฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวนาปรังจะมาถึงอีกประมาณ 6 เดือนข้างหน้า ทำให้เขาขายข้าวไม่เพียงพอต่อการใช้นี้ การกู้ยืมเงินจึงติดตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และคนที่เขาจะพึ่งพิงได้ก็คือนายอ้วน นั่นเอง แรงผลักดันความเสียดเปรียบต่อนายอ้วน และระบบตลาดทำให้เขาต้องทนเสียดอกเบี้ยร้อยละ 5 ให้กับนายอ้วนเป็นเวลาหลายเดือนจนกว่าข้าวนาปรังจะถึงฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งเงินที่กู้ส่วนหนึ่งนำไปลงทุนปลูกข้าวนาปรัง อีกส่วนหนึ่งที่เป็นทุนปลูกข้าวได้จากการออกไปรับจ้างกับภรรยาของตนเองโดยไม่เลือกอาชีพทุกอย่างที่มีคนจ้าง โดยเฉพาะการไปรับจ้างในโรงสีของบุตรหลานของนายนิค นั่นเอง

จะเห็นได้ว่าการเช่านาของชาวนาฐานะยากจนนั้นแฝงไปด้วยระบบอุปถัมภ์ แม้จะเป็นระบบความสัมพันธ์ที่แฝงไว้ด้วยความไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้อุปถัมภ์ และผู้รับการอุปถัมภ์ เนื่องจากระบบอุปถัมภ์ในบริบททุนนิยมเป็นระบบอุปถัมภ์ที่มีลักษณะการตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก (economic element) ชาวนาฐานะยากจนจะล่วงรู้การเสียดเปรียบดังกล่าวแต่ชาวนาผู้อุปถัมภ์พยายามใช้ “ความมีบุญคุณ” สร้างเงื่อนไขให้ชาวนาผู้ได้รับการอุปถัมภ์จะต้องทดแทนระบบอุปถัมภ์แบบใหม่จึงมีความแตกต่างไปจากระบบอุปถัมภ์แบบดั้งเดิมที่มีลักษณะทางสังคมค่อนข้างมาก (social element) เช่นระบบความมีบุญคุณ เป็นคุณธรรมสำคัญที่ธำรงค์ให้ชาวนายากจนถึงแม้จะล่วงรู้ถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบแต่ไม่มีแนวโน้มในการต่อต้านเจ้าอุปถัมภ์แบบซึ่งหน้า เนื่องจากเกรงกลัวชาวนารายจะปฏิเสธการอุปถัมภ์ครัวเรือนของตนเองในอนาคตจึงไม่สามารถปิดบังความขัดแย้งได้ การที่ชาวนาต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า และระบบอุปถัมภ์กับครัวเรือนชาวนาจนในบริบทการผลิตเชิงพาณิชย์จึงเกิดขึ้นจากแรงบีบบังคับความเหลื่อมล้ำในด้านการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรเป็นหลัก โดยเฉพาะที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตหลักของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน

2) ปัญหาต้นทุนการผลิตสูง และการขาดทุนในระบบตลาด

เมื่อชาวนาผลิตพืชพาณิชย์อย่างเข้มข้นแล้ว ความต้องการปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ ที่ครัวเรือนชาวนาไม่มีในความครอบครอง เช่นปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ฮอร์โมนพืช รถไถนาขนาดเล็ก เครื่องพ่นยา ฯลฯ ก็จะมีมากขึ้นด้วย และการจะหามาได้ก็ด้วยการซื้อหาเท่านั้น แต่สำหรับครัวเรือนชาวนาขนาดเล็กนั้นเงินทุนสำหรับซื้อหาปัจจัยการผลิตเหล่านี้มีจำกัด ดังนั้นหนทางในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตดังกล่าวข้างต้นจึงกระทำได้ด้วยการเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินกับนายทุนร้านค้าอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งส่งผลให้กระบวนการผลิตของชาวนากลุ่มนี้ต้องเพิ่มต้นทุนการผลิตมากยิ่งขึ้น

เครื่องจักรอุปกรณ์การเกษตร เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ ในชุมชนบ้านดง ซึ่งเหมือนกับชาวนาทั่วไปในภาคเหนือ ในอดีตนั้นได้มีการนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิตภาคเกษตร เกิดขึ้นครั้งแรกจากการนำรถแทรกเตอร์มาใช้ในการเตรียมดินช่วงปี 2493 ส่วนใหญ่รถแทรกเตอร์ถูกใช้ในพื้นที่บุกเบิกใหม่และพื้นที่บนเชิงเขาเพื่อทำไร่ขนาดใหญ่เชิงการค้า มากกว่าที่จะใช้ในการปลูกข้าวในเขตชลประทาน ในทศวรรษ 2503 มีการนำรถแทรกเตอร์มาทดลองใช้ไถนาบนพื้นที่ปลูกข้าวในหลายๆ หมู่บ้าน อย่างไรก็ตามการทดลองดังกล่าว ไม่ประสบความสำเร็จเพราะว่าการเพาะปลูกในหมู่บ้านเหล่านั้นยังไม่ได้กลายเป็นสินค้าในปริมาณที่พวกเขาสามารถผลิตให้ได้เงินสดตอบแทนคุ้มกับต้นทุน(อานันท์ 2533: 284-285) สำหรับในพื้นที่ชุมชนบ้านดงรถแทรกเตอร์เข้ามาครั้งแรกในราวปี 2520 ก่อนหน้านั้นชาวบ้านอาศัยวัว และควายในการไถนาเตรียมดินสำหรับการเพาะปลูกเป็นหลัก โดยในช่วงระหว่าง ปี 2515 ถึง 2519 นั้นชาวนาอาศัยวัวควายจากการเช่าเจ้าของที่นาซึ่งเป็นชาวนารวยเป็นหลัก รถแทรกเตอร์เข้ามาในชุมชนพร้อมกับการขยายตัวของร้านค้าวัสดุปกรณ์การเกษตร โดยเฉพาะร้านวัสดุปกรณ์การเกษตรของตัวอำเภอฝาง ซึ่งปัจจุบันร้านที่ใหญ่ที่สุดมีเจ้าของเป็นนักเมืองระดับชาติ และมีบุตรชายเป็นนักการเมืองระดับท้องถิ่น โดยนักการเมืองผู้นี้ได้สร้างความสัมพันธ์กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ธ.ก.ส. สาขาฝาง สำหรับเป็นแหล่งขายวัสดุการเกษตรที่สำคัญคือรถไถนาเดินตาม เครื่องสูบน้ำ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ฮอร์โมน สำหรับใช้ในแปลงเกษตร โดยเฉพาะการสร้างเงื่อนไขการกู้เงินได้ง่ายเป็นวัสดุการเกษตรโดยฝาย ธ.ก.ส. มีข้อสำคัญ คือการให้กู้โดยได้รับวัสดุการเกษตรเป็นเครื่องประกันที่สำคัญประการหนึ่งว่าชาวนาที่กู้เงินจาก ธ.ก.ส. ไปนั้นจะดำเนินการตามวัตถุประสงค์ที่ขอกู้เงินไป

ชาวนาฐานะยากจนที่ไม่สามารถกู้เงินมาซื้อหาปัจจัยการผลิตเหล่านี้ต้องจ้างครวเรือนชาวนารวยที่มีปัจจัยการผลิตเหล่านี้ หรือบางครั้งก็หยิบยืมโดยชำระเป็นค่าเช่า ซึ่งการที่ไม่สามารถครอบครองปัจจัยการผลิตดังกล่าว ทำให้ทุกปีชาวนาจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมากในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่สำคัญสำหรับการผลิตพืชเชิงพาณิชย์เหล่านี้

นอกจากนี้ชาวนายังต้องลงทุนในปัจจัยการผลิตใหม่ๆ เพื่อให้การปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ๆ เช่น พันธุ์กข. 6 กข. 8 กข.10 ข้าวเหนียวหอมมะลิ โดยการแนะนำของกรมส่งเสริมการเกษตร ซึ่งข้าวพันธุ์ใหม่ๆ เหล่านี้ต้องการปัจจัยที่ส่งเสริมความเจริญเติบโตที่สำคัญคือปุ๋ยเคมี และที่สำคัญข้าวพันธุ์ใหม่เหล่านี้ไม่มีความทนทานต่อโรคพืชต่างๆ เช่นโรคไหม้คอรวง โดยเฉพาะข้าว กข. 6 ซึ่งเป็นพันธุ์หลักที่ชาวบ้านดงปลูกในนาปี และข้าวพันธุ์ กข.10 ที่เป็นพันธุ์หลักในการปลูกข้าวนาปรัง ซึ่งข้าวพันธุ์เหล่านี้จะไม่ภูมิคุ้มกันที่เพียงพอต่อการทำลายของแมลงต่างๆ ดังนั้นข้าวพันธุ์ใหม่จะต้องได้รับการดูแล และเอาใจใส่อย่างดี ซึ่งแน่นอนทำให้ชาวนาที่ปลูกข้าวพันธุ์ใหม่

เหล่านี้ต้องเพิ่มต้นทุนการผลิตมากยิ่งขึ้น และมากยิ่งขึ้นในปีต่อไป เนื่องจากความเสื่อมของดินที่ปลูกข้าวชนิดนี้ และการปรับตัวของโรคพืชต่างๆ ตลอดจนการปรับตัวของแมลงต่อยาฆ่าแมลง ทำให้ในรอบปีต่อไป หรือฤดูการผลิตต่อไปชาวนาต้องลงทุนเพิ่มเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ให้ได้มากกว่าปีที่ผ่านมา หรือไม่ก็ให้ได้เท่ากับปีที่ผ่านมา

การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้นในชุมชนบ้านดง ผลักดันให้ชาวนากลุ่มต่างๆ ต้องลงทุนในการปัจจัยการผลิตเพิ่มมากขึ้น ปัจจัยการผลิตที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นที่ดินต้องลงทุนด้วยการเสียค่าเช่าสำหรับชาวนาฐานะยากจนที่ไม่มีที่ดิน แรงงานจะหามาได้ก็ด้วยการจ้าง สำหรับวัสดุอุปกรณ์การเกษตรอื่นๆ จะต้องซื้อหาเพียงประการเดียว ซึ่งจากพัฒนาการการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีรูปแบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์เป็นรูปแบบการผลิตหลักตั้งแต่ประวัติศาสตร์เป็นต้นมา จนถึงยุคการผลิตพืชเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้นในปัจจุบันเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการผลักดันให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะชาวนาฐานะยากจนจำเป็นต้องขวนขวายหาแหล่งเงินทุนเพิ่มเติมเพื่อสามารถดำเนินการผลิตได้

จากตารางที่ 5.8 แสดงให้เห็นถึงผลผลิตของชาวนาสำหรับข้าวนาปีนั้น จะขึ้นอยู่กับลักษณะดิน ลักษณะของอากาศ และลักษณะของน้ำ ตลอดจนวัสดุการเกษตรที่ต้องซื้อหา รวมทั้งกระบวนการบำรุงรักษา ผลผลิตในอัตราเฉลี่ยของชาวนาชุมชนบ้านดง จะตกอยู่ประมาณ 37-42 ต่าง /ไร่ (15 กิโลกรัม /1ต่าง /32 ลิตร, หรือ 65ต่าง /1แกลียน) ราคาข้าวปีที่ทำการสำรวจภาคสนาม จะได้ราคาประมาณ 6.20 บาท ต่อ 1 กิโลกรัม หรือประมาณ 93 บาทต่อต่าง หรือประมาณ 3,906 บาทต่อไร่ (ราคาช่วงเดือนพฤศจิกายน 2541) จากราคาดังกล่าวชาวนาจะพอมีกำไรต่อไร่ประมาณ 300 – 650 บาท ซึ่งเป็นกำไรที่ยังไม่ได้หักค่าใช้จ่ายที่อาจจะเพิ่มขึ้นมาคือค่าเช่านาแบบชักหัว และยังรวมถึงสถานการณ์ที่ราคาข้าวตกต่ำกว่าที่เป็นอยู่ และการประสบกับภัยธรรมชาติ ซึ่งหากนับรวมไปแล้วชาวนาจะขาดทุนทันที แต่ในความเป็นจริงแล้วชาวนาต้องเก็บข้าวไว้สำหรับการบริโภคส่วนหนึ่งด้วย ดังนั้นผลผลิตที่ได้จะไม่ได้ออกทั้งหมด โดยเฉพาะแล้วครัวเรือนชาวนาหากมีด้วยกันเฉลี่ย 3 คน จะเก็บข้าวนาปีไว้บริโภคประมาณ 50 ต่าง ข้าวปริมาณดังกล่าวจะใช้บริโภคถึงประมาณเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงเดือนที่ข้าวนาปรังเริ่มเก็บเกี่ยว แต่อย่างไรก็ตามเมื่อการลงทุนในการผลิตเข้มข้นมากยิ่งขึ้นชาวนาโดยเฉพาะกลุ่มชาวนาฐานะยากจนบางส่วนไม่สามารถเก็บข้าวไว้บริโภคได้เพราะต้องขายก่อนเพื่อนำเงินมาชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ และหาทางกู้ยืมต่อไปมาซื้อข้าวสารกินหรือออกไปรับจ้างซื้อข้าวสารกิน ดังนั้นนอกจากสาเหตุที่ทำให้ชาวนาไม่เก็บข้าวไว้บริโภคตลอดปีเนื่องจากหากเก็บข้าวไว้นานข้าวจะเสียดังที่ชาวบ้านกล่าว"ข้าวเก็บไว้เกินครึ่งปีจะเป็นหนอนกินเกือบไม่ได้ต้องขาย" ยังมีเงื่อนไขที่สำคัญกว่าคือชาวนาไม่สามารถเก็บข้าวไว้บริโภคได้

มากนักเนื่องจากต้องขายเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ และลงทุนในรอบต่อไปนั่นเอง โดยหาทางออกด้วยการออกไปรับจ้างรายวันทั่วไปสำหรับนำเงินไปซื้อข้าวสารจากโรงสีซึ่งอยู่ในหมู่บ้านหรือซื้อข้าวสารจากตลาดมาบริโภคในครัวเรือนแทน

ตารางที่ 5.8 แสดงค่าใช้จ่ายการผลิตข้าวนาปี (ก.ข.10) ต่อ 1 ไร่¹⁹

รายละเอียดค่าใช้จ่ายในกระบวนการผลิตข้าวนาปีต่อไร่	ค่าใช้จ่าย(บาท)
ไถและเตรียมดินจ้างเหมาจนสามารถปลูกได้	350
พันธุ์ข้าวจาก ส.ก.ต.กิโลกกรัมละ 12 บาท 5 กิโลกรัมต่อไร่	60
ค่าเตรียมดินยกร่องหว่านกล้า และการหว่านกล้า	100
ค่าปุ๋ยอินทรีย์สำหรับแปลงกล้าหว่าน	40
ค่าถอนกล้า 2 คน หุยิง(ถอน) 80 บาท ชาย(มัดกล้า)100 บาท	180
ค่าปลูกข้าวนาปีจ้างเหมา (หากเป็นนาปรังจะปลูกในระยะที่กว่านาปีค่าจ้างจะแพงกว่าประมาณ ไร่ละ 30 บาท)	250
ค่ายาคุมหลังปลูกไร่ละ 3 กิโลกรัม โดย กิโลกรัมละ 25 บาท (ซื้อเป็นกระสอบ 15 กิโลกรัมประมาณ 370 บาท และหากจ้างหว่านจะเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มอีก)	75
ค่าปุ๋ยหลังปลูก (ปุ๋ยสูตร 16-20-0) ไร่ละ 1 กระสอบ กระสอบละ 470 บาท (หากจ้างหว่านจะเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มอีก)	470
ค่าปุ๋ยระยะข้าวออกรวง (ปุ๋ยสูตร 46-0-0) ไร่ละ 1/2 กระสอบ กระสอบละ 470 บาท	200
ค่าเก็บเกี่ยวและตีอัตราเหมาต่อไร่	750
ค่าใช้จ่ายและค่าแรงงานอื่นๆ	300
ค่าแรงงานในครัวเรือนตลอดฤดูกาลผลิต 4 เดือน	500
รวม	3,275

ที่มา : จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนชาวนาที่ปลูกข้าวนาปี ในฤดูกาลผลิตที่ 2541/42

การเพิ่มขึ้นของราคาปัจจัยการผลิต ในขณะที่ราคาผลผลิตตกต่ำนั้น สร้างภาวะบีบรัดให้ครัวเรือนชาวนาต้องดำเนินทุกวิธีการเพื่อดำรงการผลิตในไร่นาของตนเองต่อไปได้ ดังเช่นกรณีศึกษาครัวเรือนของแก้วจันทร์ สะท้อนให้เห็นถึงการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ที่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกเกือบทุกอย่าง ซึ่งทำให้ต้องพึ่งพาเงินทุนสำหรับเข้าถึงปัจจัยการผลิตเหล่านี้ หาก

¹⁹ ตามปกติชาวนาจะไม่ปลูกข้าวจำนวนน้อยกว่าครัวเรือนละ 5 ไร่เนื่องจากหากปลูกน้อยจะไม่คุ้มต้นทุนและการจ้างชาวนาไ้ที่ดินหรือชาวนาที่มีที่ดินสำหรับปลูกข้าวมากกว่า 5 ไร่ จะต้องเช่าที่นาเพิ่ม จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเช่าที่นาเพิ่มอีกตามอัตราที่ตกลงกัน ความเสียเปรียบในการแบ่งปันผลตอบแทนระหว่างกันมากขึ้น

แก้วจันทร์สามารถขายผลผลิตได้กำไร การชำระหนี้ในปีแรกก็จะไม่มีปัญหา แต่ที่ผ่านมามากแล้ว แก้วจันทร์ มักจะประสบภาวะขาดทุน หรือหากไม่ประสบภาวะขาดทุนเมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างต้นทุนการผลิตกับราคาขายก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้วแก้วจันทร์ ต้องนำกำไรที่ได้น้อยนิดมาใช้ในการบริโภคในครัวเรือน ค่าใช้จ่ายฉุกเฉิน หรือนำเงินไปใช้สำหรับการเงินลงทุนระยะยาวเช่นซื้อเครื่องจักร และการเก็บเงินไว้ลงทุนในฤดูกาลผลิตต่อไป สิ่งเหล่านี้ทำให้เมื่อถึงฤดูกาลผลิตต่อไปจันทร์แก้วจะต้องกู้เงินเพิ่ม เพราะกำไรที่ได้ต้นปีได้นำมาใช้จ่ายจนเกือบหมดเงินออมไว้ไม่สามารถนำมาผลิตในรอบต่อไปได้ หรือแก้วจันทร์ได้เข้าสู่ภาวะที่เรียกว่า การลงทุนซ้ำแบบธรรมดา (simple reproduction squeeze) ในครัวเรือนโดยตลอด

จากภาวะขาดทุนจากการผลิตและปรับตัวด้วยการจัดการแรงงานที่เข้มข้นภายในครัวเรือน ของแก้วจันทร์ ได้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ต้องกู้เงินเพิ่มขึ้นในงวดต่อไปภายหลังจากชำระเงินกู้แล้ว โดยแก้วจันทร์ เป็นลูกค้ำของ ธ.ก.ส. อีกคนหนึ่งที่ไม่จะมีประวัติหนี้หนี้หรือผิดผ่อนชำระหนี้ แต่ในอนาคคนั้นสถานการณ์ดังกล่าวนี้อาจจะเกิดกับตัวเขา แต่อย่างไรก็ตามแก้วจันทร์ ยังดีกว่าครัวเรือนชาวนาอีกหลายครัวเรือนที่สามารถอาศัยที่นาของบิดาคือนายทวน จำนวน 5 ไร่เพื่อปลูกข้าวนาปีและนาปรัง ได้โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าในอัตราที่แพงเหมือนครัวเรือนชาวนาเช่าคนอื่น ๆ สาเหตุที่ปลูกเพียงข้าวนาปี และข้าวนาปรังส่วนพืชอื่นโดยเฉพาะกระเทียมไม่ปลูกเนื่องจากปีก่อนขาดทุน และการปลูกกระเทียมตนเองจะต้องลงทุนสูงซึ่งไม่มีต้นทุนเพียงพอ การขาดทุนในปีนั้นทำให้แก้วจันทร์เข็ดหลาบหันมาปลูกข้าวอย่างเดียวพร้อมกับใช้เวลาว่างจากฤดูกาลผลิตข้าวไปรับจ้างเสริมเพื่อนำเงินมาบริโภค

แก้วจันทร์ ปลูกข้าวนาปี 5 ไร่ได้ผลผลิตจำนวน 210 ตัง เนื่องจากที่นาอยู่ในที่ลุ่มดินค่อนข้างดีผลผลิตต่อไร่จึงค่อนข้างสูง เขาแบ่งข้าวที่ผลิตได้จำนวน 25 ตังให้บิดาไว้บริโภคและออม คงเหลือข้าวส่วนของเขาที่จะต้องแบ่งไว้บริโภค และขายใช้หนี้ ธ.ก.ส. ซึ่งคิดหนี้ยู่ 2 ตัญญา โดย แก้วจันทร์ เก็บข้าวไว้บริโภคจำนวน 35 ตัง สำหรับตนเองและภรรยา ส่วนบุตรสาวอายุ 19 ปี ไปอยู่กับจังหวัดสงขลา เรียนในระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยครูแห่งหนึ่งเนื่องจากตนเองไม่สามารถส่งเสียให้ลูกสาวได้ร่ำเรียนได้ การให้ผู้อื่นอุปการะจึงเป็นเพียงหนทางเดียวที่บุตรสาวของตนจะได้ร่ำเรียน ค่าใช้จ่ายครัวเรือนของแก้วจันทร์ ปรากฏว่าเมื่อถึงเดือนมีนาคม 2542 เขจะมีเงินติดลบอยู่ 2,800 บาท ซึ่งข้อเท็จจริงจันทร์แก้วจะไม่รู้สึกว่าตนเองมีเงินติดลบอยู่เนื่องจากทุกวันนี้ยังมีเงินเหลืออยู่ในครอบครัว 3-400 บาทสำหรับการกินไว้บริโภค และใช้จ่ายยามฉุกเฉิน สาเหตุเนื่องจาก แก้วจันทร์ ลดค่าใช้จ่ายในการผลิตนาปรังลงจากไร่ละ 3,400 บาทซึ่งเป็นราคาค้นทุนที่แท้จริงด้วยการใช้แรงงานตนเองในไร่อย่างหนักมากขึ้นแทนการจ้างแรงงาน และขณะเดียวกัน แก้วจันทร์พยายามอย่างยิ่งที่จะเข้าร่วมกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน ซึ่งปัจจุบันเริ่มจะเกิดขึ้นในชุมชนบ้าน

คงภายหลังจากการเอามือเอารุ่นได้ลดความนิยมไปเมื่อ 4-5 ปีก่อน ทั้งนี้เพื่อลดต้นทุนการผลิตและหลีกเลี่ยงการใช้จ่ายเงินสด

แก้วจันทร์ พยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ใช้จ่ายเงินสดในการลงทุนการผลิตโดยเฉพาะการกู้ยืมกู้ยืมจากกลุ่มเกษตรกรธรรมชาติ ซึ่งสำนักงานเกษตรตั้งขึ้นเมื่อเดือนปลายปี 2541 จำนวน 2 กระสอบเป็นเงินประมาณ 700 กว่าบาท ซึ่งจะต้องชำระคืนเมื่อได้ขายข้าวนาปลั่งแล้ว และขณะเดียวกันก็พยายามจัดการแรงงานภายในครัวเรือนของตนเองซึ่งมีแรงงาน 2 คนให้เข้มข้นมากขึ้นด้วยการออกไปรับจ้างในไร่นาของชาวนารวยโดยเฉพาะการพ่น หรือฉีดยาฆ่าแมลงซึ่งเป็นงานที่เสี่ยงเพราะอันตรายต่อสุขภาพ อย่างไรก็ตามแก้วจันทร์ ก็ไม่ลดละความพยายามตนเองและภรรยาจะพยายามสอบถามเพื่อนบ้านเสมอว่าเมื่อไร ใครจะจ้างไปทำอะไร เพื่อที่ตนซึ่งอายุ 52 ปี กับภรรยาซึ่งอายุ 44 ปี จะได้ออกไปประกอบอาชีพรับจ้างให้กับบุคคลเหล่านั้น ในช่วงหลายปีมานี้แก้วจันทร์ไม่เคยซื้อหาสิ่งของฟุ่มเฟือยเข้ามาในบ้าน และพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่เพิ่มหนี้สินให้มากขึ้น

3) การผลิตภายใต้การแย่งชิงทรัพยากร และความผิดพลาดของโครงการรัฐ

ชาวนาฐานะยากจนนอกจากจะดำเนินการผลิตในไร่นาภายใต้แรงบีบคั้นหลายทาง และไม่สามารถสะสมทุน หรือประสบผลสำเร็จในการจัดการทุนได้โดยง่ายแล้ว ยังผลิตภายใต้แรงบีบของทุนขนาดใหญ่ และโครงการพัฒนาของรัฐอีกด้วย ซึ่งเกิดจากการแทรกแซงสังคมชาวนาของกลุ่มทุน และโครงการของรัฐ ที่เป็นบริบทห้อมล้อมการจัดการเงินกู้ของชาวนาฐานะยากจนอีกประการหนึ่งคือการขยายตัวของทุนขนาดใหญ่ที่สามารถกว้านซื้อที่ดินได้แปลงใหญ่และดำเนินการผลิตบนที่ดินแปลงใหญ่นั้นและได้สร้างผลกระทบให้กับครัวเรือนชาวนายากจนที่ผลิตบนที่ดินแปลงเล็กซึ่งตั้งอยู่ล้อมรอบที่ดินแปลงใหญ่ของนายทุน คือกรณีการแย่งชิงการจัดการน้ำ ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ในช่วงปี 2530-2535 ซึ่งเป็นยุคของการขายที่ดินแปลงเล็กแปลงน้อยนั่นเอง ปรากฏว่ามีบริษัทผู้ทำการผลิตพืชเพื่อส่งป้อนเข้าโรงงานหลายบริษัทได้มาซื้อที่ดินบริเวณทิศตะวันออกของชุมชน ซึ่งเป็นที่ดินสำหรับปลูกมันฝรั่งส่งโรงงาน โดยเฉพาะ ในปี 2542 ปัญหาการแย่งชิงการจัดการน้ำได้ก่อตัวถึงขั้นมีการร้องเรียนของชาวบ้านต่อนายอำเภอแม่อาว ถึงสาเหตุที่คนงานของบริษัทผู้ส่งออก ได้ดำเนินการขุดน้ำจากลำน้ำฝาง ที่ไหลผ่านที่ของบริษัททางทิศตะวันตกเข้าที่สวนของบริษัทเพื่อชะล้างหน้าดิน และน้ำ ดังกล่าว ได้ไหลผ่านที่บริษัท ทะลักผ่านผนังกั้นน้ำที่ขุดทิ้งไว้ทางทิศตะวันออก ข้ามลำเหมืองร่องขุนเข้าทำลายไร่นา และสวนของชาวนาทางด้านทิศตะวันออก จำนวน ประมาณ 40 ครัวเรือน ซึ่งทำให้ชาวนาหลายคนในจำนวนนั้นที่หวังว่าจะนำเงินจากการขายข้าวนาปี ไปชำระหนี้เงินกู้ความก้นยาขน 2542 ต้องประสบภาวะหนี้ค้ำ เนื่องจากผลผลิตเสียหาย ซึ่งแม้จะทำการผลิตผ่อนได้เนื่องจากเป็นเหตุที่ ธ.ก.ส. ให้ปลดผ่อนการชำระหนี้ ทำให้เครดิตของชาวนายากจนเหล่านี้ถูกจัดอันดับลดลงโดยทันทีเพราะการจัดอันดับถูกท้าทายโดยเครื่อง

คอมพิวเตอร์ที่จัดอันดับจากการหมุนเวียนการชำระเงินกู้และดอกเบี้ยของลูกค้าเป็นหลักไม่ได้พิจารณาจากข้อเท็จจริง

แม้ว่าอำเภอจะพยายามเรียกร้องให้ตัวแทนของบริษัทมาแก้ไขปัญหาก็ได้รับการบ่ายเบี่ยงอย่างต่อเนื่องจนระยะเวลาเนิ่นนานถึง 4 เดือนกว่าที่จะตกลงกันได้และชาวนาได้รับค่าชดเชยเพียงไร่ละ 2 พันกว่าบาท เท่านั้น ซึ่งต่ำกว่าราคาทุนของชาวนาที่ต้องเสียไป ในปีนี้ชาวนาต้องสูญเสียรายได้จากการทำนา และเป็นเหตุให้ต้องขอผ่อนผันกับ ธ.ก.ส. เพื่อชำระหนี้

สำหรับการแทรกแซงการผลิต โครงการของรัฐที่มีผลกระทบต่อชาวนาในเขตตำบลแม่สาว และที่สำคัญประการหนึ่งคือในฤดูการผลิตปี 2542 ชาวนาได้รับการส่งเสริมจากศูนย์พัฒนาเมล็ดพันธุ์พืชของราชการแห่งหนึ่ง จากจังหวัดเชียงใหม่ ได้นำข้าวเปลือกเมล็ดพันธุ์มาขายในราคาต่ำกว่าท้องตลาด โดยผ่านองค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้ชาวนาส่วนใหญ่ในตำบลแม่สาวต้องเข้าซื้อซื้อเมล็ดพันธุ์ดังกล่าว ที่อ้างว่าเป็นเมล็ดพันธุ์ดี แต่เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตปรากฏว่าข้าวที่เกี่ยวได้นั้นมีหลายพันธุ์ผสมกัน ทำให้ชาวนาไม่สามารถขายข้าวได้ไม่ว่าจะขายให้กับตลาดใด ดังนั้นจึงมีการร้องเรียนกันถึงขั้นที่นายอำเภอ ต้องส่งปลัดอำเภอเข้าไปไกล่เกลี่ยก็ยังไม่ได้รับผลสำเร็จ ชาวนาจึงเดินขบวนไปประท้วงยังจังหวัด จึงมีการแต่งตั้งกรรมการมาไกล่เกลี่ยตกลงกัน และศูนย์พัฒนาเมล็ดพันธุ์ดังกล่าว ได้มารับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาในราคาที่ไม่สามารถทำให้ชาวนาคุ้มทุนได้แต่จำเป็นต้องขายเนื่องจากระยะเวลาการชำระหนี้ได้ผ่านล่วงเลยมาแล้วจะกู้หนี้ใหม่ก็ไม่ได้เนื่องจากหนี้เก่ายังไม่ได้ชำระ ชาวนาบางส่วนจำเป็นต้องเก็บข้าวผสมดังกล่าวไว้รับประทานจนกว่าจะถึงฤดูการเก็บเกี่ยวในอนาคต

5.4.4 อุปสรรคในการสะสมทุนของชาวนาขนาดเล็ก

ความล้มเหลวในการจัดการเงินทุนของชาวนาฐานะยากจนนั้น เกิดขึ้นจากหลายสาเหตุ โดยเฉพาะจากการวิเคราะห์การจัดการเงินกู้ของชาวนาฐานะยากจนนั้นพบว่าชาวนากลุ่มนี้ต้องผลิตภายใต้กระบวนการดูดซับมูลค่าส่วนเกินหลายทางคือ ประการแรกเมื่อไม่สามารถหาทุนได้เพียงพอจากการกู้หนี้ยืมสิน การรับจ้างเป็นหนทางหาระงัดจัดการแรงงานของตนเองเพื่อให้ได้เงินมาสำหรับลงทุนในการผลิตภาคเกษตรมีจำนวนครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนกว่า 26 ครัวเรือนที่ต้องเข้าสู่อาชีพรับจ้างนอกไร่นาของตนเอง โดยชาวนาจะถูกกดราคาค่าจ้างจากเจ้าของโรงสี จากนายทุนนอกชุมชน เนื่องจากแรงงานนอกระบบจากประเทศเพื่อนบ้านที่หลบหนีเข้ามาขายแรงงานในพื้นที่ที่มีค่าแรงงานถูกกว่า ชาวนายากจนจึงต้องทนรับค่าแรงงานงานที่ใกล้เคียงกันกับแรงงานนอกระบบเหล่านี้ จึงทำให้การดูดซับมูลค่าส่วนเกินผ่านระบบการจ้าง ดำรงอยู่ในพื้นที่ตำบลแม่สาว ชาวนายากจนได้รับค่าจ้างวันละ 80-100 บาท ต่อการทำงานประมาณ 10 ชั่วโมงในโรงสี ค่า

จ้างที่ได้มาชวานาจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือนำไปลงทุนในไร่นา พร้อมกับเป็นค่าใช้จ่ายในการบริโภค

ประการที่สองกลุ่มชาวนาฐานะยากจนที่ดำรงการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ จะถูกดูดซับมูลค่าส่วนเกินผ่านค่าเช่านาโดยชาวนารวยผู้ให้เช่า ซึ่งการนำเงินทุนส่วนหนึ่งไปใช้จ่ายเป็นค่าเช่าทำให้ชาวนาฐานะยากจนต้องเพิ่มต้นทุนในการผลิตข้าว เพิ่มมากยิ่งขึ้นเมื่อขายข้าวแล้วหักค่าใช้จ่ายต่างๆ ทำให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้มีเงินเหลือเพียงน้อยนิด หรือบางครัวเรือนไม่มีเงินเหลือสำหรับการสะสมทุนเพื่อทำการผลิตในรอบต่อไปเลย

ประการที่สามชาวนาถูกดูดซับมูลค่าส่วนเกินผ่านอัตราดอกเบี้ยทั้งจากนายทุนเงินกู้ในระบบ และนายทุนเงินกู้ในระบบ โดยเฉพาะจากสินเชื่อของ ธ.ก.ส. และประการที่สี่เมื่อผลผลิตออกสู่ระบบตลาดแล้วพวกเขายังต้องถูกดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากพ่อค้าคนกลางทั้งที่เป็นครัวเรือนชาวนาด้วยกันที่เปลี่ยนรูปแบบการจัดการเงินทุนเป็นพ่อค้าคนกลาง และจากนายทุนโรงสีและนายทุนอื่น ในรูปของ “การขาดทุน” ดังนั้นการปรับตัวต่อภายใต้รูปแบบการผลิตเชิงพาณิชย์ของชาวนาฐานะยากจน จึงไม่อาจทำให้ตนเองสามารถหลุดพ้นจากวงจรหนี้สินได้ หากแต่ในรอบต่อไปพวกเขาจะต้องกู้หนี้ยืมเงินเพิ่มขึ้นทุกขณะ และเมื่อดำเนินการผลิตซ้ำพวกเขาต้องพบกับภาวะเสียเปรียบในกระบวนการผลิตและระบบตลาดอย่างต่อเนื่องทำให้ชาวนาต้องถูกดูดเข้าสู่วงจรของหนี้สินมากขึ้นทุกขณะ และปรับตัวใช้ทรัพยากรเร่งรัดการจัดการแรงงานจนกว่าจะหมดหนทางค้นไม่สามารถหาทางนำเงินมาชำระหนี้ที่เพิ่มขึ้นทุกขณะอันเป็นผลให้เกิดปัญหาหนี้ค้างตามมา

ตารางที่ 5.9 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างต้นทุนการผลิตพืชเชิงพาณิชย์กับภาวะเสียเปรียบที่ชาวนาได้รับ

ต้นทุนการผลิต ในภาคเกษตร และระบบตลาด	(1) แรงงาน	(2) ที่ดิน	(3) ปัจจัยการผลิตอื่นๆ	(4) ซื้อเชื้อ ปัจจัยการ ผลิต	(5) เงินทุนหรือเงิน กู้	(6) รับจ้างแรงงาน นำเงินมาสม ทบ	(7) ระบบ ตลาด
	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
การเสียเปรียบ ในการผลิตพืช เชิงพาณิชย์	ค่าจ้าง	ค่าเช่า	ต้องซื้อหาในราคา ที่สูงเพราะราคา ปัจจัยการผลิตมี ราคาสูงอย่างค่อ เนื่อง	ต้องเสีย ดอกเบี้ยใน อัตราที่สูง	ต้องเสียดอกเบี้ย ในอัตราที่สูง	ถูกกดค่าจ้าง ให้ต่ำลง	ขาดทุน เนื่องจาก ไม่มี อำนาจต่อ รอง

จากตารางที่ 5.9 แสดงให้เห็นถึงกรณีชาวนาขนาดเล็กที่ดำรงการผลิตในไร่นาของตนเองต้องประสบกับเงื่อนไขที่หลากหลายในการไม่สามารถสะสมทุนได้หรือไม่สามารถสะสมมูล

ค่าส่วนเกินจากการผลิตในภาคเกษตรได้ เพราะต้นทุนการผลิตสูง และเสียเปรียบต่อนายทุนที่หลากหลายรวมทั้งการเสียเปรียบในระบบตลาด ลักษณะการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนจึงเป็นการผลิตซ้ำแบบธรรมดา ซึ่งชาวนาไม่สามารถหลีกเลี่ยงรูปแบบการผลิตดังกล่าวได้ เพราะระบบการผลิตของชาวนาในรูปแบบการผลิตเชิงพาณิชย์นั้นจะบรรลุได้ก็ด้วยการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตและการตลาดจากนายทุนเท่านั้น

5.4.5 การปรับตัวของชาวนาขนาดเล็ก

ท่ามกลางอุปสรรคที่หลากหลายในการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ชาวนาขนาดเล็กพยายามปรับตัวในการจัดการแรงงาน และการลดต้นทุนการผลิตเพื่อให้สามารถดำรงสถานะของลูกหนี้ต่อไปได้ โดยไม่ถูกผลักดันให้เข้าสู่ภาวะหนี้ค้างชำระหรือการหนีหนี้ ซึ่งการปรับตัวของชาวนาขนาดเล็กในชุมชนบ้านดง มีประเด็นที่น่าสนใจคือ

1) การจัดการแรงงานที่เข้มข้น

ในกระบวนการผลิตของครัวเรือนชาวนานั้นนอกจากจะมีวัตถุประสงค์การผลิตเพื่อการยังชีพซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้แม้ชาวนาจะขาดทุนจากกระบวนการผลิตและการตลาดแต่ต้องการผลิตพืชพาณิชย์ยังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่มีหมู่บ้านใดในเขตแม่ข่ายที่ชาวนาจะละทิ้งการผลิตพืชเชิงพาณิชย์โดยสิ้นเชิง เพื่อดำเนินการผลิตภายใต้ภาวะขาดแคลนทุนและปัจจัยการผลิตได้ ทำให้ชาวนาฐานะยากจนต้องนำปัจจัยที่ตนเองครอบครองคือแรงงานในครัวเรือนออกมาใช้อย่างเข้มข้น โดยใช้กระบวนการจัดการแรงงานในการผลิตในไร่นาของตนเอง หรือในนา และนอกจากนี้ยังใช้แรงงานของครัวเรือนเพื่อตอบแทนการผลิตในไร่นาของครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นในลักษณะของการแลกเปลี่ยนแรงงาน และที่สำคัญชาวนาต้องออกไปใช้แรงงานรับจ้างเพื่อนำเงินมาซื้อหาปัจจัยการผลิต และบริโภค นอกจากนี้ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนยังนำแรงงานในครัวเรือนอีกส่วนหนึ่งใช้แรงงานเพื่อตอบแทนผู้อุปถัมภ์ เพื่อแลกกับการช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจเช่นการให้ที่ดินทำกินโดยไม่คิดค่าเช่า หรือการแลกกับการกู้ยืมเงินในจำนวนเล็กน้อย และการได้รับการช่วยเหลือทางด้านสังคมเช่นการเป็นธุระในเรื่องการติดต่อระบบราชการจากผู้อุปถัมภ์ เป็นต้น

การผลิตของชาวนาฐานะยากจนและไร้ที่ดินนั้นจะพยายามปรับตัวเพื่อลดต้นทุนการผลิตที่เกิดจากการจ้างแรงงานให้มากที่สุดด้วยการใช้แรงงานในครัวเรือนอย่างเข้มข้นแทนการใช้แรงงานรับจ้างในไร่นาของตนเอง การใช้แรงงานในครัวเรือนอย่างเข้มข้นนี้เองเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนและไร้ที่ดินไม่สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกได้มากนักเนื่องจากปริมาณของแรงงานในครัวเรือนต่อพื้นที่เพาะปลูกมีจำกัด ซึ่งการใช้แรงงานของครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ก็หาใช่ทุ่มเทการใช้หรือการจัดการแรงงานในภาคการเกษตรทั้งหมด โดยบางครั้งในฤดู

การผลิตพืชของชาวนา กลุ่มครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้อาจจะต้องจัดสรรแรงงานในครัวเรือนของตนเองไปรับจ้างปลูกพืชชนิดเดียวกันจากกลุ่มครัวเรือนชาวนารวยและชาวนาปานกลาง เพื่อได้เงินมาใช้ในกระบวนการผลิตของตนเองและเพื่อการบริโภคสำหรับสร้างพลังแรงงานขึ้นมาใหม่ในกระบวนการผลิตของครัวเรือนชาวนา

การขยายตัวของการจ้างแรงงานในชุมชนบ้านคง เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินที่ขยายตัวควบคู่กัน กล่าวคือรูปแบบการจ้างแรงงานในชุมชนบ้านคงนั้นจะเป็นรูปแบบการจ้างแรงงานผ่านนายหน้า โดยจะมีชาวนากลางในชุมชนบางคนที่ทำหน้าที่ในการรวบรวมแรงงานในชุมชนเพื่อออกมารับจ้างนอกชุมชน ชาวนากลางเหล่านี้จะมีเครือข่ายการค้ากับคนภายนอกชุมชนจึงทำให้ทราบสถานการณ์ความต้องการแรงงานเป็นอย่างดี โดยเฉพาะความต้องการแรงงานในด้านการแปรรูปผลิตผลการเกษตร ครัวเรือนชาวนากลางอย่างน้อย 3 ครัวเรือนที่มีโอกาสค้าขาย และมีความสัมพันธ์กับพ่อค้าต่างๆชุมชน โดยเฉพาะพ่อค้าในระดับอำเภอ จะทราบว่าช่วงเวลาไหนที่นายทุนผู้เก็บผลผลิตด้านการเกษตรต้องการแรงงานจำนวนเท่าไร คนกลางเหล่านี้จะรับผิดชอบในการรวบรวมพลังแรงงานโดยตระเวนบอกกล่าวให้แรงงานได้ทราบล่วงหน้าประมาณ 1 - 2 วัน จากนั้นจะกำหนดจุดคนงานขึ้นรถเพื่อขนไปส่งแหล่งที่ต้องการแรงงานอีกครั้งหนึ่งโดยตนเองจะได้ผลประโยชน์คือค่าน้ำมันรถ (ซึ่งได้รวมค่านายหน้าไปด้วยแล้ว) โดยค่าน้ำมันรถจะตกคนละประมาณ 15-20 บาทหากเป็นการใช้แรงงานในพื้นที่อำเภอเดียวกัน และจะเพิ่มขึ้นเป็น 20-25 บาทหากเป็นพื้นที่อำเภอใกล้เคียง ครั้งหนึ่งๆ ผู้รวบรวมคนงานจะได้รับรายได้ประมาณ 200-300 บาท เป็นค่ารวบรวมพลังแรงงาน หากเมื่อใดที่มีการจ้างงานติดต่อกันสำหรับคนงานในกลุ่มนั้นๆ เขาจะได้รับรายได้งวดหนึ่งเป็นเงินหลายพันบาท ในขณะที่เดียวกันทางด้านคนงานรับจ้างต้องสูญเสียรายได้อย่างน้อยร้อยละ ยี่สิบให้กับผู้ที่เป็นคนรวบรวมแรงงานเหล่านี้ เพื่อแลกกับหนทางเข้าสู่การขายแรงงานของตนเอง และบางครั้งอาจจะรวมถึงคู่สมรส และพลังแรงงานในครัวเรือนอื่นๆ ในขณะที่คนกลางอาศัยความเหนือกว่าคือการมีรถยนต์ การมีเครือข่ายกับผู้ต้องการแรงงาน เป็นข้อได้เปรียบในการเก็บค่าหัวจากคนงานเหล่านั้น

จะเห็นได้ว่าในแต่ละกระบวนการผลิตและการจัดการแรงงานของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน และครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางค่อนข้างยากจนนั้นจะต้องเผชิญกับภาวะการลงทุนที่หนักหน่วง แม้กระทั่งการเข้าสู่ตลาดแรงงานนอกชุมชน ยังต้องลงทุนกับค่ารวบรวมแรงงานของคนกลางที่เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันเพื่อแลกกับการที่ตนเองและครอบครัวจะสามารถดำรงอยู่ได้ การค้าขายแรงงานนอกฤดูกาลนอกจากจะเป็นกระบวนการจัดการแรงงานอย่างเดียวกับที่ลงทุนน้อยที่สุดแล้ว ยังเป็นความหวังเดียวที่ครัวเรือนจะสามารถดำรงอยู่ได้ และเป็นแหล่งรายได้สำคัญสำหรับเสาะแสวงหาเงินสดมาชำระหนี้ในงวดต่อไป

การจ้างแรงงานไว้ว่าจะสร้างรายได้ให้ชาวนาขนาดเล็กในชุมชนบ้านดง และในชุมชนอื่นๆ ในเขตอำเภอแม่เมาะได้เสมอไปไม่ เพราะค่าจ้างแรงงานของครัวเรือนชาวนาขนาดเล็กหรือชาวนายากจน และชาวนาไร้ที่ดินในเขตอำเภอแม่เมาะเมื่อเทียบกับค่าจ้างแรงงานคนในอำเภออื่นๆ โดยเฉพาะชาวนาที่รับจ้างแรงงานในเขตใกล้ตัวเมืองแล้ว ค่าจ้างแรงงานของชาวนาในชุมชนบ้านดง จะค่อนข้างต่ำคือค่าจ้างแรงงานชายจะอยู่ในอัตราวันละ 80-110 บาท ส่วนค่าจ้างแรงงานหญิงจะตกอยู่วันละ 70-100 บาท ขึ้นอยู่กับความหนักเบาของงานหรืองานบางอย่างที่ต้องเสี่ยงอันตรายในการใช้แรงงานเช่นการฉีดยาคุม ยาฆ่าหญ้าในสวนกระเทียม หรือการการพนันสารเคมี ป้องกันโรคพืชหรือแมลงค่าแรงงานจะค่อนข้างดี แต่ชาวนาส่วนใหญ่มักจะหลีกเลี่ยงการใช้แรงงานที่เสี่ยงต่อสุขภาพดังกล่าว เนื่องจากมีประสบการณ์ที่เห็นเพื่อนบ้านได้รับอันตราย บางรายถึงกับเสียชีวิตก็มี

ค่าจ้างแรงงานจะสูงหรือต่ำนอกจากจะมีความสัมพันธ์กับความยากง่ายของงานหรือลักษณะการแบ่งงานตามเพศแล้ว (ตามธรรมชาติเพศชายมักได้ค่าจ้างมากกว่าเพศหญิงในชุมชนบ้านดง) ปรากฏว่าเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวนาขนาดใหญ่และผู้ประกอบการภาคเกษตร และอุตสาหกรรม ในระดับครัวเรือน (เช่น โรงสี หรือ โรงอิฐ) ในเขตอำเภอแม่เมาะ สามารถที่จะกดราคา ค่าจ้างแรงงานของชาวนายากจน และชาวนาไร้ที่ดินได้ ก็คือ การที่เขตอำเภอแม่เมาะอยู่ใกล้บริเวณชายแดน ไทย พม่า ทำให้แรงงานหลบหนีเข้าเมืองมีค่อนข้างมากโดยเฉพาะแรงงานจากคนไทยใหญ่ ที่หลบหนีเข้ามาอาศัยอยู่ตามหมู่บ้านบริวารชายขอบของตำบลหรือหมู่บ้านหลัก ซึ่งในเขตอำเภอ แม่เมาะมีเป็นจำนวนมาก แรงงานเหล่านี้จะไม่เรียกร้องค่าจ้างจากนายจ้าง การจ้างแรงงานเหล่านี้ถือว่าเป็นการให้ที่พักอาศัยหลับนอน และอาหารเป็นประการหลัก สำหรับเงินค่าจ้างขึ้นอยู่กับความพอใจของนายจ้าง หรืออาจจะตกลงค่าจ้างในอัตราเหมางานเป็นชิ้น หรือไม่ก็จ้างเป็นรายเดือน ซึ่งอัตราค่าจ้างเฉลี่ยแล้วต่อคนจะถูกกว่าการจ้างเป็นรายวัน ซึ่งยุ่งยากในการหาลูกจ้างเมื่อคราวต้องการแรงงานเร่งด่วนของนายทุนผู้ประกอบการภาคเกษตร และอุตสาหกรรม ปัจจุบันเองทำให้แรงงานของชาวนายากจนและไร้ที่ดินในเขตอำเภอแม่เมาะค่อนข้างจะต่ำกว่าคนในอำเภออื่นๆ

นอกจากนี้ค่าจ้างแรงงานที่ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนจะได้รับนั้นยังมีอัตราค่าจ้างต่ำ เนื่องจากการเข้ามาของแรงงานไร้สัญชาติกลางที่มีค่าจ้างราคาถูก ทำให้นายทุนท้องถิ่นหันมาจ้างแรงงานเหล่านี้ และให้ค่าจ้างแรงงานชาวนาฐานะยากจนเท่ากับค่าจ้างแรงงานไร้สัญชาติเหล่านี้ด้วย เนื่องจากผู้จ้างสามารถลดต้นทุนการผลิตที่สำคัญคือแรงงานได้อย่างเป็นล่ำเป็นสันสร้างกำไรหรือมูลค่าส่วนเกินต่ออัตราแรงงานที่จ่ายไปค่อนข้างสูง ในขณะที่นายทุนเหล่านั้นไม่ต้องรับผิดชอบใดๆ ต่อตัวลูกจ้างซึ่งในเขตไทยแล้ว ถือว่าเกือบจะเป็นแรงงานที่ไม่มีสิทธิมีเสียงใดๆ เนื่องจากเงื่อนไขของการไร้สัญชาติ การจ้างแรงงานกลายเป็นการอุปถัมภ์ และถือเป็นบุญคุณ แลกกับ

การมีชีวิตอยู่ในเขตไทยโดยมีอาหารที่หลับนอน และไม่ถูกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองดำเนินการตามกฎหมาย ลักษณะของแรงงานไร้สัญชาติเหล่านี้มักจะเข้าขายแรงงานเป็นครอบครัว หรือเข้ามาตามคำชักชวนของญาติพี่น้องซึ่งแรงงานเหล่านี้สามารถจะไประหว่างเขตไทย และถิ่นฐานบ้านเกิดโดยง่าย อย่างไรก็ตามการเข้าสู่แรงงานรับจ้างของแรงงานไร้สัญชาตินี้จะไม่สามารถกระทำได้ตามอิสระ หากไม่มีเครือข่ายเกี่ยวข้องกับคนไทยที่ผู้รวบรวมแรงงานเหล่านี้ และกระจายแรงงานไปตามนายจ้างที่เป็นนักลงทุนต่างๆ ในเขตอำเภอแม่เมาะ อำเภอฝาง และไชยปราการ แรงงานเหล่านี้จะเข้าไปสังกัดกับนายทุนโรงสี นายทุนโรงอิฐ นายทุนเจ้าของสวนส้มเขียวหวาน นายทุนเจ้าของสวนลิ้นจี่ขนาดใหญ่ (ซึ่งมีเป็นจำนวนมากในเขตอำเภอแม่เมาะ และอำเภอฝาง) นายทุนสถานบริการ และร้านค้าทั่วไป ตลอดจนกรรมกรรับจ้างในตัวอำเภอ และในตลาดโชครานี้อำเภอฝาง เงื่อนไขเหล่านี้เป็นผลประโยชน์โดยตรงแต่ตรงกันข้ามกลับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวขนาดเล็ก และชาวไร่ที่คินในเขตอำเภอแม่เมาะถูกกดมูลค่าแรงงานต่อหน่วยลง ในขณะที่แรงงานรับจ้างชาวเหล่านี้ต้องอาศัยอยู่ในบริบทเศรษฐกิจที่เป็นจริงในสังคมชนบทภาคเหนือไทย กล่าวคือจำเป็นต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าจ้างกับนายทุนเพื่อแลกกับการมีพลังแรงงานสำหรับผลิตในไร่นาของตนเองต่อไปในแต่ละวัน

ในขณะที่ชาวนาฐานะยากจน ต้องใช้แรงงานภายในครัวเรือนอย่างเข้มข้นเพื่อดำรงการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ต่อไปได้นั้น ปรากฏว่าชาวนารวยกลับสามารถเข้าถึงแรงงานในการผลิตได้มากกว่าชาวนาฐานะยากจน และชาวนาฐานะปานกลาง โดยเฉพาะอาศัยเงื่อนไขที่ครัวเรือนต่างๆ ต้องการเงินสดสำหรับการอุปโภคและบริโภคในฤดูกาลผลิต และอาศัยเงื่อนไขการควบคุมที่ดิน และปัจจัยการผลิตอื่นๆ ที่สำคัญ ตลอดจนการดำรงอยู่ในฐานะผู้อุปถัมภ์ครัวเรือนชาวนาฐานะดีกว่าในด้านเศรษฐกิจ โดยการได้มาซึ่งพลังแรงงานของครัวเรือนชาวนารวยนั้นได้มาจากการจ้างแรงงานเป็นหลักโดยเป็นการจ้างแรงงานผ่านนายหน้าซึ่งอาจจะเป็นคนในหมู่บ้าน หรือคนนอกหมู่บ้านที่รับอาสาไปจัดคนเพื่อให้ได้แรงงานเพียงพอกับความต้องการ การจ้างแรงงานเป็นหลักนี้เองเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนชาวนารวยมีอัตราการใช้ที่ดินค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับกลุ่มชาวนากลุ่มอื่นๆ รูปแบบอื่นๆ ที่ตามมาสำหรับการได้มาซึ่งพลังแรงงานของครัวเรือนชาวนารวยคือการใช้แรงงานในครัวเรือนตนเองแต่การใช้แรงงานในครัวเรือนชาวนานั้นเป็นไปในอัตราส่วนน้อยและไม่ครบถ้วนทุกกระบวนการผลิต เหมือนดังครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลาง และครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน และไร่ที่คิน โดยเฉพาะกระบวนการผลิตที่มีอัตราเสี่ยงต่อสุขภาพสูงเช่นการพ่นยาหรือกระบวนการผลิตที่ต้องใช้พลังแรงงานมากเช่นการตีข้าว ในชุมชนที่ศึกษาไม่พบครัวเรือนชาวนารวยใช้พลังแรงงานเหล่านี้เลย ซึ่งการใช้พลังแรงงานในหมู่ครัวเรือนชาวนารวยเป็นไปอย่างสบายกว่ากลุ่มครัวเรือนชาวนาอื่นๆ

รูปแบบการได้มาซึ่งพลังแรงงานที่สำคัญอีกประการหนึ่งของครัวเรือนชาวนารวยคือการได้มาของพลังแรงงานจากครัวเรือนชาวนายากจนที่อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของตนเอง ในชุมชนบ้านคงมีอย่างน้อย 3 ครัวเรือนชาวนารวยคือครัวเรือนนายมี ครอบครัวของนายคำ ครอบครัวของนายกล้า ที่ได้อุปถัมภ์พลังแรงงานไว้ใช้ในฤดูกาลผลิตโดยเฉพาะการปลูกข้าวนาปี และข้าวนาปรัง โดยตอบแทนเป็นการให้เช่านาโดยคิดค่าเช่าเป็นกรณีพิเศษ หรือการให้การตอบแทนในด้านเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น

2) การลดต้นทุนการผลิต และภาวะเสี่ยงในระบบตลาดผลผลิต

เพื่อลดภาวะขาดทุนของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนในสถานการณ์ที่ไม่สามารถควบคุมระบบตลาดได้ ชาวนาพยายามปรับตัวในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่ม โดยในระดับปัจเจกบุคคล ชาวนาได้พยายามลดต้นทุนการผลิตด้วยการลดการบริโภคในครัวเรือนลง หรือการเข้าสู่ระบบการผลิตการเกษตรแบบพันธสัญญาเพื่อลดความเสี่ยงในตลาดผลผลิต ซึ่งในชุมชนบ้านคงมีหลายครัวเรือนที่เข้าสู่การผลิตในรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าว และในขณะเดียวกันก็มีการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือด้านแรงงานในลักษณะการรื้อฟื้นระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างครัวเรือนภายในกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนด้วยกัน แต่อย่างไรก็ตามการปรับตัวของชาวนาในการลดต้นทุนการผลิต และเพื่อลดภาวะเสี่ยงในระบบตลาด ก็คาดว่าจะประสบผลสำเร็จเสมอไป ไม่ ดังจะเสนอรายละเอียดต่อไป

ก. ลดการในจ่ายเงินเพื่อบริโภคในครัวเรือน

เพื่อแสวงหาทุนสำหรับการลงทุนในการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ของชาวนายากจน จะต้องดิ้นรนปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงการผลิตในไร่นาได้ และในขณะเดียวกันก็ต้องลดต้นทุนที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ลง เช่นลดการใช้จ่ายเงินสดเพื่อการบริโภคในครัวเรือนลงโดยการออกไปหาอาหารจากไร่นาเช่นหาลูกกบ ปลาเล็กปลาน้อย ผักแว่น ผักบุ้ง ตา (สาหร่ายชนิดหนึ่ง) รังมด หน่อไม้ จากป่าใกล้บ้าน ซึ่งเป็นหน้าที่ของแรงงานสตรีในบ้านเช่นครัวเรือนของปิ่น สมพร เกษมที่ให้ภรรยาออกไปหาอาหารตามท้องนา และป่าทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน หรือไมก็ดองออกไปรับจ้างเพื่อนำเงินมาซื้อหาปัจจัยการผลิต ซึ่งมีจำนวนครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนถึง 26 ครัวเรือนที่ออกไปรับจ้างในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะรับจ้างเป็นกรรมกรที่โรงสีในเขตตำบลแม่สาว และหนทางสำหรับการได้มาซึ่งปัจจัยการบริโภค และเพื่อนำมาชำระเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็น

**ข. การลดความเสี่ยงจากระบบตลาด ด้วยการเข้าสู่การผลิตในรูปแบบเกษตร
พันธสัญญา (contract farming)**

ชาวนาพยายามอย่างยิ่งที่จะปรับรูปแบบการจัดการเงินกู้ภายใต้ข้อจำกัดในด้านการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร และโดยเฉพาะเพื่อลดภาวะเสี่ยงต่อการขาดทุนในระบบตลาด โดยการเข้าสู่การผลิตภายใต้ระบบพันธสัญญา (contract farming) เป็นอีกทางหนึ่งที่ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์ทางการผลิตด้วยนอกจากจะเป็นการลดภาวะเสี่ยงในระบบตลาดแล้ว ชาวนาคิดว่าการเข้าสู่ระบบการผลิตดังกล่าวยังจะทำให้โอกาสในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่กลุ่มทุนครอบครอง เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจากการศึกษารูปแบบของการเกษตรแบบพันธสัญญาที่ชาวนาจำเป็นต้องพึงพิงเพื่อสามารถดำเนินการผลิตในไร่นาได้นั้นพบว่า เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการจัดการแบบผลิตซ้ำแบบธรรมดาและชาวนาฐานะยากจนที่เข้าร่วมสัญญาด้วยต้องเสียเปรียบหลายทางภายใต้กระบวนการผลิตจนออกสู่ระบบตลาด

ระบบเกษตรพันธสัญญาซึ่งหากจะพิจารณาอย่างผิวเผินแล้วเปรียบเสมือนทางเลือกของชาวนายากจนที่น่าจะให้โอกาสสร้างกำไรได้ซึ่งรูปแบบหนึ่งของการจัดการเงินทุนของกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนที่พอมิที่ดินเป็นของตนเอง ประมาณ 1-3 ไร่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นกระบวนการของการจัดการปัจจัยการผลิต คือ ที่ดิน ทุน แรงงาน และปัจจัยการผลิตอื่นๆ อย่างเข้มข้น ในกระบวนการผลิตภายใต้ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว แต่ผลตอบแทนที่ครัวเรือนชาวนาได้รับกลับมีมูลค่าต่ำ โดยผู้ว่าจ้างคือบริษัทผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือเมล็ดพันธุ์ ได้ผลตอบแทนที่สูงกว่า รูปแบบการผลิตแบบพันธสัญญาแบบใหม่ (ยกเว้นการปลูกใบยาสูบ) ในชุมชนบ้านคง เริ่มมีมาตั้งแต่ปี 2539 โดยการเข้ามาของบริษัทโพรเซสซึ่ง จำกัด มีโรงงานตั้งอยู่อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม โดยบริษัทจะว่าจ้างเกษตรกรกร ชาวนาฐานะยากจน ซึ่งในกลุ่มครัวเรือนกลุ่มนี้มีอย่างน้อย 6 ครัวเรือนที่เข้าซื้อเป็นเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งของบริษัทฯ คือครัวเรือนของนายฤทธิ์บุญ ครัวเรือนของนายเรือนอุ่น ตานวล ครัวเรือนของนายถวัล และครัวเรือนของ ชาวนาฐานะปานกลางที่มีที่ดินครอบครอง 12 ไร่ เพียงครัวเรือนเดียวที่เข้าร่วมโครงการ คือครัวเรือนของนายปันคำ รวมพื้นที่ที่ครัวเรือนเหล่านี้เข้าทำสัญญารับเมล็ดพันธุ์มาปลูกในบ้านคงจำนวน 9 ไร่ 2 งาน โดยมีนายหน้ามารับสมัคร เป็นคนในหมู่บ้านใกล้เคียง ที่ชาวบ้านเรียกว่า "คุณต๋อง" ซึ่งเป็นหัวหน้าโคว้าเขตแม่อาจและขึ้นตรงต่อ นายวินัย ที่ตั้งบริษัทสาขาอยู่ที่อำเภอไชยปราการ ซึ่งนายวินัย ซึ่งเป็นผู้ที่บริษัทมอบอำนาจทำการแทนในด้านการดำเนินการยื่นขอและรับรองพื้นที่ปลูกมันฝรั่งจากนายอำเภอและดำเนินการเซ็นสัญญาจ้างปลูกมันฝรั่งตลอดจนการดำเนินการเซ็นรับรองเอกสารบัญชีรายชื่อเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งและดำเนินการรับรองเอกสารเกี่ยวกับมันฝรั่ง

บริษัทนี้ ได้ดำเนินการตั้งพันธมิตรน้ำมันฝรั่งจากต่างประเทศ โดยผ่านองค์การคลังสินค้า กระทรวงพาณิชย์ โดยให้พันธมิตรน้ำมันฝรั่งไร่ละ 150 กิโลกรัม เป็นพันธมิตรพันธุ์ Kenebee, Atlantic, Turia บริษัทตั้งพันธมิตรเข้ามาประมาณเดือนตุลาคม 2541 และตั้งราคาประกันสำหรับการรับซื้อจากเกษตรกรผู้เข้าร่วมสัญญา รูปแบบการจ้างปลูกจะมี 2 รูปแบบ คือการจ้างแรงงานเกษตรกรปลูกบนพื้นที่ของบริษัทเอง ซึ่งมีพื้นที่ตั้งอยู่บ้านหนองเต็ง หมู่ 3 ตำบลแม่สาว และบ้านแม่ฮ้าง ตำบลแม่สาว จำนวนถึง 516 ไร่ จำนวนเมล็ดพันธุ์มากถึง 77,400 กิโลกรัม และรูปแบบที่เกษตรกรบ้านดงเข้าทำ พันธสัญญาด้วยคือรูปแบบที่สอง เป็นการปลูกบนที่ดินของเกษตรกรเอง ในบ้านดงจำนวน 7 ครัวเรือน จำนวน 9 ไร่ 2 งาน รวมพันธุ์ 1,425 กิโลกรัม นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรตำบลใกล้เคียงอีกหลายหมู่บ้านที่เข้าร่วมพันธสัญญากับบริษัทในรูปแบบพันธสัญญาแบบที่สองเงื่อนไขที่บริษัทเลือกพื้นที่อำเภอแม่ฮ้างเป็นพื้นที่สำหรับการปลูกมันฝรั่งเพื่อป้อนโรงงานผลิตมันฝรั่งทอดกรอบและข้าวกรอบปรุงรส ที่ตั้งอยู่เขตสามพราน จังหวัดนครปฐม คือที่ดิน และสภาพอากาศในเขตอำเภอแม่ฮ้างมีความเหมาะสมกับพืชชนิดนี้ ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวนี้เองบริษัทจึงเข้ากว้านซื้อที่ดินจากเกษตรกร และมีเกษตรกรหลายรายที่ขายที่ดินให้กับบริษัทนี้

กฎเกณฑ์สำคัญของบริษัทที่ทำให้ชาวนาเข้าร่วมระบบการผลิตแบบนี้คือการที่บริษัทนำเมล็ดพันธุ์ และปัจจัยการผลิตมาลงทุนให้ชาวนา โดยในการทำพันธสัญญากับเกษตรกรนั้นโดยสรุปแล้ว ชาวนาเจ้าของที่ดินที่ทำสัญญากับบริษัทจะได้รับเมล็ดพันธุ์จากบริษัทในจำนวน 150 กิโลกรัมต่อพื้นที่เพาะปลูก 1 ไร่ และปุ๋ยจำนวนไร่ละ 6 กระสอบ ยาฮอร์โมนอีกไร่ละ ประมาณ 1,000 บาท จากผู้ว่าจ้าง โดยเงินค่าปัจจัยการผลิตเหล่านี้จะถูกหักโดยตรงจากเงินค่าผลผลิตที่จะจ่ายให้แก่ผู้รับจ้าง และในระหว่างการเพาะปลูก เกษตรกรในฐานะ "ผู้รับจ้าง" จะต้องดูแลรักษา "หัวพันธุ์" และต้นมันฝรั่งอย่างใกล้ชิด พร้อมทั้งฉีดยาป้องกัน กำจัดศัตรูพืชเพื่อให้ได้ผลผลิตสูง บริษัทไม่ยินยอมให้ผู้รับจ้างนำหัวพันธุ์หรือมันฝรั่งของบริษัท ไปเป็นของเกษตรกร หรือเอาไปให้บุคคลอื่น ไม่ว่าด้วยกรณีใด ๆ ซึ่งหากผู้รับจ้างกระทำเช่นนั้นถือว่าเป็นความผิดทางอาญา เมื่อถึงเวลาขุดมันฝรั่งซึ่งเกิดจากหัวพันธุ์ของผู้จ้าง เกษตรกรผู้รับจ้างจะต้องรวบรวมมันฝรั่งทั้งหมด และรีบแจ้งให้ผู้จ้างทราบทันที และต้องส่งมอบมันฝรั่งที่ขุดได้ภายใน 7 วัน โดยผู้จ้างได้รับมันฝรั่งแล้ว จะแจ้งค่าจ้างซึ่งในสัญญาคำนวณค่าจ้างตามผลผลิต โดยคำนวณจากผลผลิตกิโลกรัมละ 6.50 บาท เงินที่เกษตรกรจะได้รับผู้จ้างจะมอบให้ภายในเวลา 14 วันนับจากวันที่ได้รับมันฝรั่ง แต่เงินจำนวนทั้งหมดที่คำนวณได้จากผลผลิตที่เกษตรกรจะได้รับ นายจ้าง จะหักค่าใช้จ่ายในการจัดการหา "หัวพันธุ์" โดยคิดจาก "หัวพันธุ์" ที่มอบให้แก่เกษตรกรผู้รับจ้าง กิโลกรัมละ 35 บาท ถ้าหากเกษตรกรรับหัวพันธุ์สำหรับการปลูก 1 ไร่ คือ 150 กิโลกรัมก็จะถูกหักเงินเมื่อขายผลผลิตทันทีจำนวน 5,250 บาท สัญญาต่างๆ เหล่านี้จะทำเป็นลายลักษณ์อักษร และบริษัทจะขออำเภอรับรองพื้นที่การปลูกมัน

อีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งการขออำเภอรบรองพื้นที่ปลูกมันดังกล่าวทำให้เกษตรกรไม่กล้าที่จะผลิตสัญญาข้อใดข้อหนึ่งกับบริษัท ก่อนที่เกษตรกรจะดำเนินการปลูกมันฝรั่ง บริษัทจะนำเกษตรกรเหล่านี้ไปอบรม 1 วันเพื่อทราบถึงเทคนิควิธีเพาะปลูกและการบำรุงรักษา ที่บ้านโป่ง อำเภอยะโฮร์

การปลูกมันฝรั่ง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "มันอะลู" นั้นในปีแรกชาวนาที่ร่วมทำการผลิตแบบพันธสัญญากับบริษัทจะยังคงได้รับกำไรจากการหักต้นทุนการผลิตซึ่งไม่รวมค่าแรงงาน (โดยปกติแล้วกลุ่มชาวนาจะไม่คิดค่าแรงงานทั้งแรงงานในครัวเรือนและแรงงานในระบบแลกเปลี่ยนแรงงานเข้าเป็นต้นทุนการผลิต) จากการบอกกล่าวของเพื่อนบ้านที่เคยได้รับกำไรทำให้ครัวเรือนชาวนาบางคนเข้าร่วมทำเกษตรพันธสัญญาในรูปแบบนี้กับบริษัทซึ่งเป็นเงื่อนไขแรกแต่เงื่อนไขที่สำคัญคือเกษตรกรเหล่านี้เล็งเห็นว่าการเข้าร่วมกับบริษัทในการปลูกพืชชนิดนี้จะเหมาะสมกับครัวเรือนของตนเอง เนื่องจากครัวเรือนของเกษตรกรเหล่านี้มักจะกู้เงินสำหรับปลูกนาปี และนาปรังเป็นหลัก การจะปลูกพืชเสริมนี้ทำได้ค่อนข้างยากเนื่องจากขาดแคลนเงินทุน เมื่อบริษัทเสนอให้เมล็ดพันธุ์ และปุ๋ย พร้อมกับค่ายาก่อน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นปัจจัยหลักในการผลิตภาคเกษตรในลักษณะเชิงพาณิชย์เกษตรกรเหล่านี้ จึงได้โอกาส เนื่องจากค่าแรงงานนั้นครัวเรือนของตนเองพอมีอยู่สามารถที่จะจัดการกระบวนการแรงงานในครัวเรือนเข้ามาดำเนินการผลิตแบบพันธสัญญาได้ แม้ว่าจะเป็นการเร่งรัดแรงงานในครัวเรือนเพิ่มมากขึ้นก็ตาม แต่หาว่ามีหนทางอื่นๆ ที่จะเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนของตนเองได้ดีเท่านี้ไม่ได้อีกแล้ว

กรณีของครัวเรือนของเรือนอุ้น เข้าร่วมสัญญาจำนวน 1 ไร่ครึ่งใช้เมล็ดพันธุ์ 225 กิโลกรัม ใช้ปุ๋ย 9 ลูก และยาฮอร์โมน พร้อมยาฆ่าแมลงรวม 1,000 บาท จากบริษัทเพื่อดำเนินการปลูกมันฝรั่ง เมื่อผลผลิตถึงระยะเวลาเก็บเกี่ยวปรากฏว่าสิ่งตอบแทนที่เขาได้รับนั้น คือ "ภาวะขาดทุน" ทันที สาเหตุสำคัญที่ทำให้เขาประสบภาวะขาดทุนคือการสูญเสียผลผลิตจากโรคมันฝรั่งที่ชาวบ้านเรียกว่า "โรคซัดคัม" ตามปกติแล้ว มันฝรั่ง "ขุม" หรือ กอหนึ่งจะให้ผลผลิตอย่างน้อย 4-5 หวี แต่สิ่งที่ได้รับ เขากล่าวว่าปีนี้ ขุมหนึ่งอย่างคได้แค่ 2 หวี หรือบางครั้งเขาต้องขุดถึง 2-3 ขุมถึงจะได้มันฝรั่งเพียงหัวเดียว เมื่อขุดออกมาแล้วสิ่งที่ต้องทำคือคัดหัวมันฝรั่งที่สมบูรณ์เท่านั้นส่งผู้ว่าจ้างที่ไชยปราการ เมื่อนำผลผลิตไปถึงบริษัทสาขา ผลผลิตหัวมันฝรั่งจะถูกคัดทิ้งอีกประมาณ ร้อยละ 5-10 ของผลผลิตทั้งหมด แล้วนายหน้าจะนัดเขาไปรับเงินอีก 10 วันต่อมา ซึ่งเป็นเงินที่ถูกหักค่าใช้จ่ายต่างๆ คือค่าปุ๋ย กระสอบละ 550 บาท 9 กระสอบ ค่ายาฆ่าแมลง 1,000 บาท และค่าเมล็ดพันธุ์ กิโลกรัมละ 35 บาท เขาจะได้รับรายได้คืนมาเพียงไม่กี่พันบาทเมื่อหักค่าไถ ค่าปลูก และค่าเก็บผลผลิตแล้ว ภาวะการขาดทุนคือผลตอบแทนที่แท้จริงที่อุ้นเรือนจะได้รับ

ตารางที่ 5.10 แสดงต้นทุนการปลูกมันฝรั่งในระบบพันธสัญญา

รายการ	ต้นทุน (บาท)
ค่าปุ๋ย จำนวน 9 กระสอบ กระสอบละ 550 บาท (ราคานี้เป็นราคาที่บริษัทคุดคอกเบียเพิ่มจากราคาปกติตามท้องตลาด อยู่ระหว่างกระสอบละ 350-420 บาท เท่านั้น)	4,950
ค่ายาฆ่าแมลง และฮอร์โมน (เป็นราคาที่คุดคอกเบียเพิ่มแล้ว)	1,000
ค่าเมล็ดพันธุ์ ไร่ละ 150 กก. จำนวน 1 ไร่ครึ่ง	7,875
รวม 225 กก. หักเป็นค่าใช้จ่ายเมื่อขายผลผลิตได้ทันที กก. ละ 35 บาท	
ค่าจ้างไถ ไร่ละ 600 บาท จำนวน 1 ไร่ครึ่ง	900
ค่ายกร่องแปลง 6 คน 1 วัน คนละ 100 บาท	600
ค่าปลูก 8 คน วันละ 100 บาท ต่อคน รวม 1 วัน	800
ค่าเก็บผลผลิต 8 คน วันละ 100 บาท ต่อคน 1 วัน	800
ค่าแรงงานตนเอง (หีดยา, ดูแล ตลอดจนการปลูก) จำนวนประมาณ 30 วันวันละ 100 บาท	3,000
ค่าขนส่งกิโลกกรัมละ 20 สตางค์	380
รวมค่าใช้จ่าย	20,305
ผลผลิตสุทธิหลังจากหักความเสียหายจากโรคระบาดแล้ว ได้จำนวน 1,900 กิโลกรัม	12,350
ราคา ประกันกิโลกกรัมละ 6.50 บาท ²⁰	
ขาดทุน	7,955

จากตารางที่ 5.10 ซึ่งแสดงการลงทุนในการผลิตและภาวะขาดทุนจากการขายผลผลิตของอุ้นเรือน จะปรากฏว่าเพียงจำนวน 1 ไร่ครึ่งเขาต้องขาดทุนถึง 7,955 บาท โดยทางด้านฝ่ายนายจ้างนอกจากจะไม่ต้องรับผิดชอบในภาวะความเสี่ยงของโรคระบาดแล้วยังเป็นหลักประกันชัดเจนว่าตนเองจะได้รับผลผลิตจำนวนเพียงพอสำหรับป้อนโรงงาน การให้ปุ๋ยเคมี และพันธุ์มันฝรั่ง ตลอดจนยาฆ่าแมลง และฮอร์โมนนั้น เป็นราคาที่รวมค่าใช้จ่ายอื่นๆ และคุดคอกเบียเพิ่มเรียบร้อยแล้ว ดังนั้นระบบพันธสัญญาแบบนี้คือระบบพันธสัญญาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันอย่างแท้จริง เงื่อนไขนี้ทำให้เขาต้องเข้าสู่ภาวะความเสี่ยงในการผลิตต่อไป ระบบการผลิตในรูปแบบดังกล่าวข้างต้นจึงไม่สามารถทำให้พวกเขาหลุดพ้นจากภาวะขาดทุน และหลุดพ้นจากวงจรของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแต่อย่างไร

²⁰ ภาวะโรคระบาดของพืชชนิดนี้เกือบจะเป็นภาวะที่หลีกเลี่ยงไม่ได้โดยเฉพาะในการผลิตครั้งหลังๆ โรคระบาดจะเกิดขึ้นเกือบทุกครั้ง

การจัดการผลิตภายใต้ระบบการผลิตแบบพันธสัญญาของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นประสบปัญหาหลายประการ สอดคล้องกับงานศึกษาของประเทือง (2537) โดยจากการศึกษาดังกล่าว พบว่าระบบการผลิตแบบพันธสัญญา นั้นเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์การผลิตที่เกิดขึ้นในระยะเปลี่ยนผ่านจากขั้นตอนหนึ่งของระบบทุนนิยมในสังคมเกษตรกรรม โดยที่กลุ่มทุนจากภายนอกนำมาใช้เป็นกลไกควบคุม กระบวนการผลิตของชาวนาให้ตกอยู่ภายใต้การบงการของกลุ่มทุน โดยที่กลุ่มทุนไม่จำเป็นต้องเข้าไปจัดการที่ดิน และทรัพยากรการผลิตอื่นๆ ด้วยตนเอง โดยเฉพาะการผลิต ภายใต้ไร่ขนาดใหญ่ (plantation) เพราะการจัดการของชาวนาในการใช้ที่ดิน มีความละเอียดอ่อนมากจนกลุ่มทุนไม่สามารถจะเข้ามาจัดการเองได้ การควบคุมปัจจัยการผลิตบางอย่าง และควบคุมระบบตลาดของผลผลิตนั้น จึงมีความสำคัญในลักษณะที่เป็นเงื่อนไขบีบบังคับให้ชาวนาต้องทำการเพาะปลูก ตามความต้องการและข้อกำหนดของทุน นอกจากนี้ยังปรากฏว่าการเกษตรพันธสัญญา เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชาวนากับกลุ่มทุนที่พัฒนาจากระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ในสังคมชาวนาภาคเหนือ ที่เกษตรกรต้องพึ่งทุนและ ระบบตลาด ทำให้ตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบมากยิ่งขึ้น จนต้องเร่งรัดแรงงาน (self-exploitation) เพื่อความอยู่รอด (ประเทือง อ้างแล้ว 2533)

การเสียเปรียบภายใต้ระบบการผลิตแบบพันธสัญญาส่งผลโดยตรงให้ครัวเรือนของเรือนอุ่น ดานวลไม่สามารถชำระหนี้ได้พร้อมกัน 3 สัญญา ตั้งแต่ต้นปี 2542 เนื่องจากขาดทุนจากการเข้าร่วมเกษตรพันธสัญญา ซึ่งท้ายสุดเรือนอุ่น ต้องกลับมาทำนาในระบบการเช่าและออกรับจ้างทุกอย่างที่มีคนจ้างเพื่อดำรงชีวิตครัวเรือนในชุมชนต่อไป ซึ่งครัวเรือนอื่นๆ ที่ร่วมดำเนินการผลิตแบบมีพันธสัญญาร่วมกับครัวเรือนของเรือนอุ่นเรือนแม่จะไม่มีโรคระบาดแต่เมื่อคำนวณต้นทุนอย่างแท้จริงโดยนำแรงงานของตนเองไปรวมด้วยแล้ว ระบบเกษตรแบบพันธสัญญาเป็นระบบการผลิตหนึ่งที่เป็นทางออกของชาวนาฐานะยากจนที่จะชะลอการตกอยู่ในภาวะหนี้สินล้นพ้นตัวจนไม่สามารถชำระหนี้ได้และไม่สามารถกู้ใหม่ได้ เพราะอย่างไรก็ตามระบบพันธสัญญายังคงเป็นระบบหนึ่งที่มีต้นทุนการผลิตที่สูงเพราะว่าผลิตภายใต้วิธีการผลิตเชิงพาณิชย์เช่นเดียวกับระบบพืชพาณิชย์อื่นๆ หากแต่เพียงมีหลักประกันด้านตลาดให้เท่านั้นเอง แต่กำไรที่ได้ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับการชำระหนี้หรือสะสมเพื่อนำไปประกอบอาชีพอื่นๆ ที่มีผลตอบแทนได้ดีกว่า

ค. รื้อฟื้นระบบการแลกเปลี่ยนแรงงาน

ชาวนายากจนพยายามจะปรับตัวรื้อฟื้นระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือ "การเอามือเอารัน" ในครัวเรือนระหว่างกลุ่มชาวนาฐานะยากจนจะเป็นระบบที่เข้ามาแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงาน การแลกเปลี่ยนแรงงานจะกระทำในหมู่ชาวนายากจนเช่นเดียวกัน และกับชาวนาฐานะปานกลางซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ครัวเรือนใดสามารถจัดสรรเวลาการใช้แรงงานในกระบวน

การผลิตตรงกัน ลักษณะการใช้แรงงานในการผลิตของครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางนั้นก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับกระบวนการใช้แรงงานของครัวเรือนชาวนายากจนคือใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลักเช่นกัน แต่อัตราส่วนการใช้แรงงานรับจ้างจะสูงขึ้นแทนที่การใช้แรงงานในระบบแลกเปลี่ยนแรงงาน อย่างไรก็ตามภายใต้เงื่อนไขที่แต่ละครัวเรือนต้องใช้แรงงานอย่างเข้มข้น ทั้งนอกภาคการเกษตรและในภาคการเกษตรนั้น กระบวนการแลกเปลี่ยนแรงงาน แบบ “เอามือเอารวัน” ไม่สามารถจะกระทำได้อิสระและแพร่หลายในระดับชุมชน เหมือนดังเช่นในอดีตเพราะเงื่อนไขความจำเป็นเพื่อใช้แรงงานสำหรับการแสวงหาเงินสดจะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวนาแต่ละครัวเรือนเพราะเงินสะสมในแต่ละครัวเรือนนั้นมักจะถูกนำไปใช้ในการลงทุนเพื่อการผลิตเกือบทั้งสิ้น

3) การหมุนเงินจากแหล่งเงินกู้หลายแหล่ง

การหมุนเงินเป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะสามารถผลิตได้ต่อไปในไร่นาของตนเอง กรณีการจัดการเงินกู้ของวิทย์ ซึ่งเป็นชาวบ้านเม่นาวาง แต่มาบิรรายอยู่ข้างดง ถือว่าเป็นภาพสะท้อนของชาวนาจนอีกครัวเรือนหนึ่งที่แสดงให้เห็นภาพการถูกบีบรัดด้วยภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้นทุกขณะ โดยวิทย์ เริ่มเป็นลูกค้า ร.ก.ส. เมื่อปี 2538 และเข้าสังกัดกลุ่มลูกค้ากลุ่มใหม่ในช่วงเริ่มต้นก่อนเป็นลูกค้า ก่อนหน้านั้นวิทย์ ไม่มีที่ดินเลยการจะดำรงอยู่ได้และมีกำไรสำหรับสะสมอย่างเพียงพอสำหรับระยะเวลา 1 ปี คือการปลูกข้าวอย่างน้อย 13 ไร่ เขาจึงเข้าไปขอเช่ามาจากนายทวน จำนวน 6 ไร่ และสัญญา จำนวน 7 ไร่ รวม 13 ไร่ โดยคิดค่าเช่าแบบหักหัวนาจำนวน 6,000 บาท เป็นของนายทวนและนายสัญญา อย่างละเท่ากัน วิทย์ไปทำสัญญาเช่าบ้านพ่อหลวงจันทร์ และหลังจากนั้นได้ทำการปลูกข้าวนาปรังและนาปีมา 2 ปีติดต่อกันแล้ว ในฤดูข้าวนาปี 41/42 เขาขาดทุนจากการผลิตข้าวเพราะราคาข้าวตกต่ำ แต่ยังมีเงินสะสมเหลืออยู่บ้างแต่ไม่เพียงพอต่อการลงทุนสำหรับการทำนาปีละ 2 ครั้ง ถึงแม้ว่าจะได้รับเงินจากการใช้เวลาว่างจากไร่นาตนเองรับจ้างในไร่นาของผู้อื่นๆ บางโอกาส ในขณะที่การบริโภคในครัวเรือนมีสูงขึ้น อีกทั้งวิทย์มีบุตร 1 คน กำลังเรียนอยู่โรงเรียนประจำหมู่บ้าน แรงผลักดันเหล่านี้ทำให้วิทย์ต้องการเข้าเป็นลูกค้าของ ร.ก.ส. เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนซื้อปัจจัยการผลิต และจ้างแรงงานในการผลิตในไร่นาของตนเอง เนื่องจากในช่วงปี 2537 ถึงปี 2540 แรงงานในชุมชนเริ่มขาดแคลนเนื่องจากออกไปรับจ้างนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ และการเอามือเอารวัน หรือการแลกเปลี่ยนแรงงานไม่เป็นที่นิยมในช่วงนี้ แต่ช่วงหลังปี 2540 การเอามือเอารวันเริ่มกลับมาเป็นที่สนใจของ ชาวนาโดยเฉพาะชาวนายากจนไร้ที่ดิน)การผลิตในภาคเกษตรจึงต้องจ้างแรงงาน สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้วิทย์ต้องการกู้เงิน และต้องการเป็นลูกค้าของ ร.ก.ส. คือเขาต้องการซื้อรถมอเตอร์ไซด์สำหรับค้าขายสินค้าเล็กๆ น้อยๆ ในภาคเกษตร และใช้ไปไร่นา อีกทั้งเพื่อใช้ในกิจกรรมของครัวเรือน ในช่วงแรกนี้วิทย์ ยังไม่มีหนี้สินจากแหล่งใด และยังมีเงินเก็บออมสำหรับเหตุฉุกเฉินติดบ้าน 2-3 พันบาท ตลอดมา เหตุผลอีกประการหนึ่งที่วิทย์ต้องการเข้าเป็น

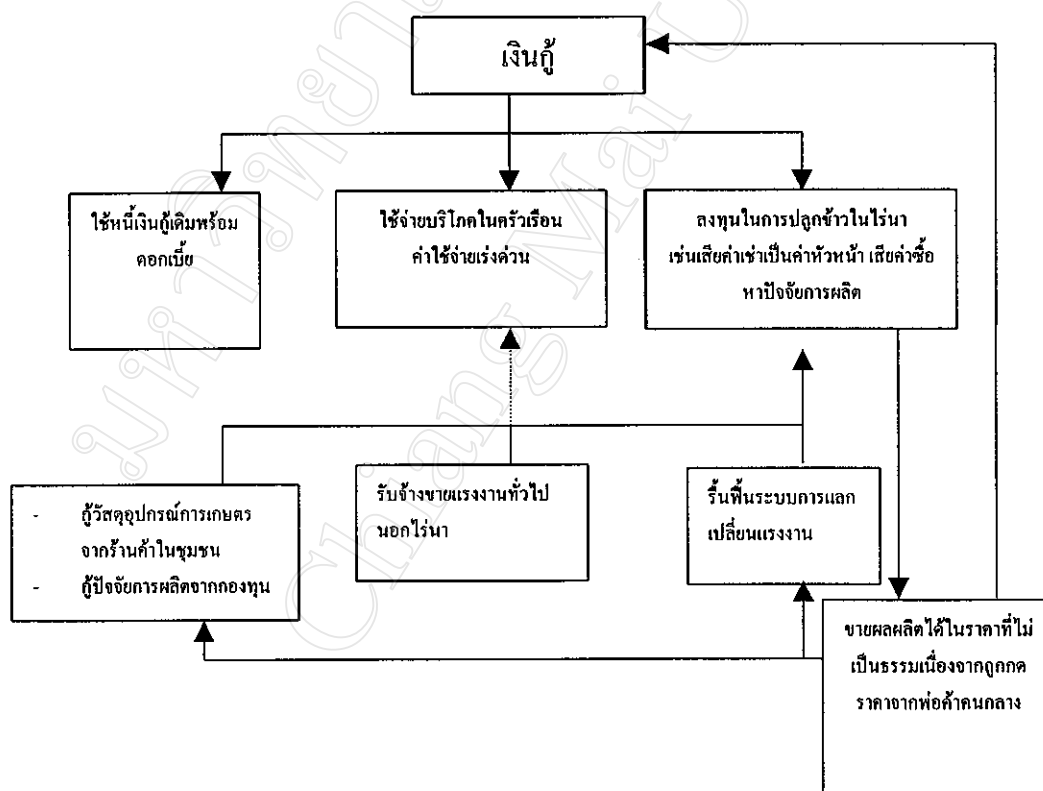
ลูกค้า ธ.ก.ส. คือวิทย์ได้รับการชักชวนจากเพื่อนบ้านเพื่อเข้าไปเป็นลูกค้า ธกส. เพราะจะทำให้สามารถรวมกลุ่มได้ 10 คน ตามที่เจ้าหน้าที่ของ ธกส. มาบอกกล่าวไว้ว่า หากคนในหมู่บ้านรวมกันได้ 10 ให้เสนอชื่อมาผ่านหัวหน้าเขต (พนักงานสินเชื่อประจำเขต) เพื่อจะกำหนดระยะเวลาสอบเข้าเป็นสมาชิกของ ธกส. และรับเป็นลูกค้า เหตุหนึ่งที่ทำให้เขาสนใจเข้าเป็นลูกค้า ธกส. คือการบอกกล่าวว่าเขาได้เป็นลูกค้า ของ ธกส. แล้วถือว่าเป็นคนมีเครดิต ได้รับการเชื่อถือ กู้เงินง่าย ดอกเบี้ยไม่สูง และผู้ที่กู้สำเร็จในชุมชนมีมากมายเป็นตัวอย่างให้เห็น วิทย์ได้นำเรื่องนี้ไปปรึกษารรยา และบิดาฝ่ายภรรยา จนท้ายสุดตัดสินใจสมัครเข้าเป็นลูกค้าของ ธกส. ซึ่งภายหลังจากนั้นเพียง 3 เดือนกว่าๆ เขาก็ได้เข้าเป็นลูกค้าของ ธ.ก.ส. อย่างสมบูรณ์สิ่งแรกที่ได้มาคือสมาชิกภาพลูกค้า ธ.ก.ส. เป็นลูกค้าของสกต.ของ ธ.ก.ส. เป็นสมาชิกสมาคมฌาปนกิจสงเคราะห์ลูกค้า ธ.ก.ส. ในกลุ่มเขามีฐานะเป็นลูกกลุ่มธรรมดา

เขากู้เงินครั้งแรก เขากู้เงินจำนวน 15,000 บาท แบ่งเป็นค่าซื้อรถจักรยานยนต์มือสอง 1.2 หมื่นบาท ที่เหลือนำไปลงทุนในการปลูกข้าวนาปีจำนวน 6 ไร่ที่เขาไว้ เมื่อผลผลิตออกสู่ตลาดปรากฏว่าวิทย์ต้องพบกับปัญหาราคาคงต่ำอีกในปีที่ 2 นี้ เขาต้องกู้เงินเพิ่มจากเดิม 1.5 หมื่นบาทเป็น 2.5 หมื่นบาท เพื่อนำไปชำระหนี้สินเดิมจำนวน 1.7 หมื่นบาท (รวมดอกเบี้ย) ที่เหลือนำไปลงทุนในการผลิตข้าวนาปรังอีกรอบหนึ่ง ในการผลิตข้าวนาปรังนี้แม้วิทย์จะไม่ประสบภาวะขาดทุนแต่ปรากฏว่าเงินที่ได้รับจากการขายข้าวเปลือกไม่เพียงพอต่อการใช้นี้ เขาต้องกู้เงินเพิ่มจากเดิม 2.5 หมื่นบาท เป็นเงินกู้ 4 หมื่นบาท นำไปชำระหนี้สินเดิม 2.7 หมื่นบาท เหลือเงิน 1.3 หมื่นบาท วิทย์นำไปลงทุนในการปลูกข้าวนาปี ซึ่งได้เพิ่มจำนวนเนื้อที่เพาะปลูกลงไปอีก เป็น 12 ไร่ ซึ่งผลผลิตที่นำไปขายได้ก็ไม่เพียงพอสำหรับการชำระหนี้ 4.4 หมื่นบาท (รวมดอกเบี้ย) ได้ เขาชำระหนี้ได้เพียง 2.4 หมื่นบาท อีก 2 หมื่นบาทต้องปล่อยให้เป็นหนี้ค้าง ซึ่งวิทย์ประสบปัญหาดังกล่าวภายในระยะเวลาเพียง 3 ปีเท่านั้นนับจากการเข้าสู่วงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน สาเหตุหลักไม่ได้อยู่ที่สินเชื่อที่วิทย์ได้รับ หากแต่เป็นการขาดทุนจากการผลิตในภาคเกษตร หรือการผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งชวนาส่วนใหญ่ประสบชะตากรรมเดียวกันกับวิทย์

โดยสรุปแล้วแม้ว่าครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนจะพยายามปรับตัวในหลากหลายรูปแบบเพื่อการผลิตเชิงพาณิชย์ดำเนินต่อไปได้อย่างไรก็ตามก็ไม่สามารถทำให้ครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้หลุดพ้นจากภาวะขาดทุนแบบสัมพัทธ์ได้แต่อย่างไร จากการศึกษาการปรับตัวโดยการหมุนเงินของครัวเรือนชาวนาในชุมชนบ้านดง สามารถสร้างเป็นแผนภูมิ ได้ในลักษณะที่ปรากฏในภาพที่ 5.6 คือรูปแบบที่ชาวนาพยายามหมุนเงินจากแหล่งทุนต่างๆ เพื่อให้ตนเองสามารถดำรงการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ในไร่นาต่อไป ด้วยการกู้หนี้ยืมเงินเพิ่มจากหลายๆ แหล่งรวมทั้งพยายามเร่งรัดการจัดการแรงงานในครัวเรือนเพื่อหารายได้มาลงทุนในการผลิตในบรรลุลผลสำเร็จ แต่เมื่อผลผลิต

ออกสู่ตลาดแล้วชาวนาต้องเผชิญกับภาวะขาดทุนในระบบตลาดที่ถูกควบคุมโดยพ่อค้าคนกลางอีก ดังนั้นในรอบต่อไปๆ ชาวนาต้องดิ้นรนเพื่อหาแหล่งทุนเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้ครัวเรือนเหล่านี้ไม่สามารถหลุดพ้นจากการบงการของแหล่งทุน โดยเฉพาะเจ้าหนี้ได้เลย เพราะการหมุนเงินไม่ได้เป็นการแก้ที่สาเหตุแห่งปัญหาหนี้สิน ซึ่งเกิดขึ้นจากการขาดทุนแบบสัมผัส เพราะต้นทุนการผลิตของชาวนามีสูงทุกด้านไม่ว่าค่าเช่า ค่าปัจจัยการผลิต อัตราดอกเบี้ยที่แพง และต้องพบกับภาวะขาดทุนในระบบตลาด ภาวะเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้ทำให้ชาวนาไม่สามารถสละตัวเองให้พ้นจากภาวะขาดทุนได้ และจำเป็นต้องกู้หนี้ยืมสินเพิ่มมากยิ่งขึ้นทุกขณะ เหมือนกับการอยู่ในภาวะที่เรียกว่า "การตกอยู่ในบ่อทรายดูด" เพราะยิ่งดิ้นรนมาก และเพิ่มทุนมาก ก็ยิ่งพบกับภาวะขาดทุน และเข้าสู่วงจรความล้มเหลวหนี้สินมากขึ้นเท่านั้น

ภาพที่ 5.6 รูปแบบการจัดการเงินกู้ของครัวเรือนชาวนายากจน

อีกกรณีตัวอย่างหนึ่งของการหมุนเงินเพื่อไม่ให้หนี้ค้างเพื่อรักษาเครดิต และเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในฐานะลูกหนี้ต่อไปภายใต้การผลิตเชิงพาณิชย์ คือกรณีของนายดวง ชาวนาสังกัดครัวเรือนยากจน เป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจและเป็นภาพสะท้อนการหมุนเงินกู้ของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนกลุ่มอื่นๆ ได้อย่างดี โดยสำหรับนายดวง ภายหลังที่เข้าเป็นลูกค้าของธนาคาร

ได้ประมาณ 4 ปี นายดวง ได้กู้เงินครั้งแรกเป็นเงินกู้ระยะสั้นเพียง 5,000 บาท เหตุผลเพราะเป็นลูกค้าใหม่ ทั้งพนักงานสินเชื่อ และคนภายในกลุ่มตลอดจนตัวของนาย ก. เอง ต่างมีความรู้สึกว่าการกู้มาก เงินกู้ครั้งแรก เป็นเงินกู้ระยะสั้นกำหนดชำระคืนภายใน 1 ปี

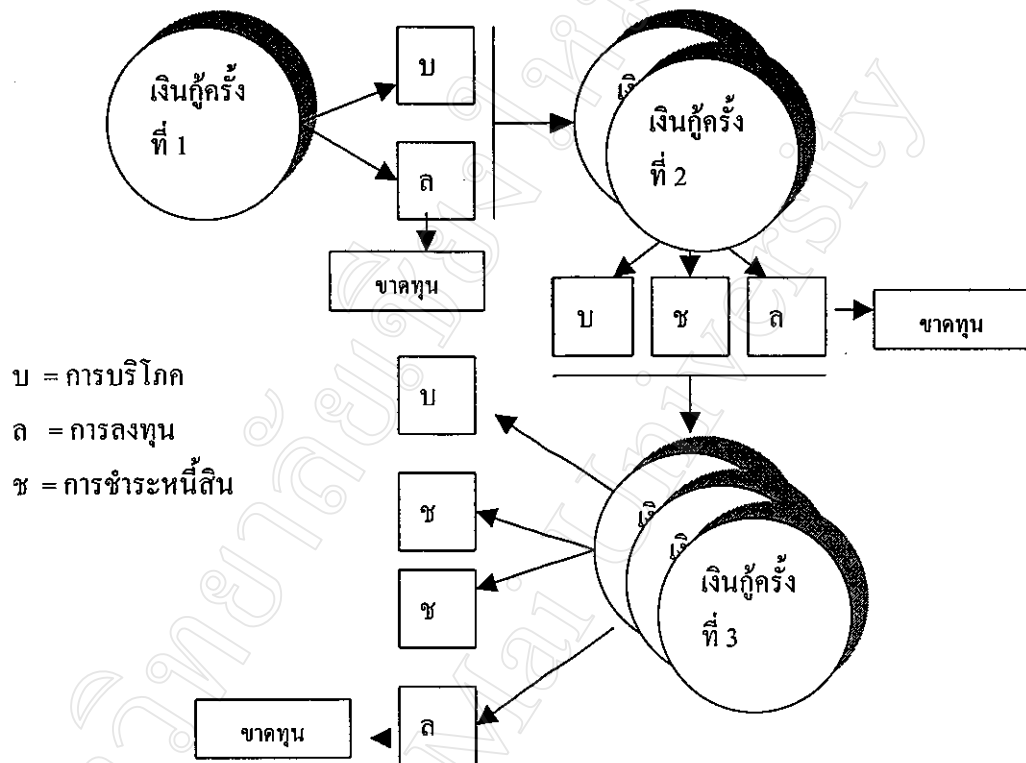
ปีแรกผ่านไป การผลิตไม่ขาดทุน ปีที่สองเขากู้เงินเพิ่มเป็น 15,000 บาท เพื่อขยายการลงทุนข้าวนาปรัง แต่ปรากฏว่าในปีนั้นเองผลผลิตของนายดวงต้องเผชิญกับภาวะข้าวติดโรค โดยเฉพาะโรคโคนเน่า และการแพร่ระบาดของเพลี้ย ทำให้ได้ผลผลิตไม่สอดคล้องการจำนวนที่คาดไว้ แม้ว่าปีนี้ราคาของผลผลิตจะดี อย่างไรก็ตามเขายังสามารถชำระเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยคืน ธ.ก.ส. ได้ตามปกติ โดยนำเงินที่สะสมมาได้จำนวนหนึ่งเพิ่มกับเงินที่หาได้นำไปชำระหนี้ ดังนั้นในการกู้เงินในปีที่สาม เขาจึงเพิ่มวงเงินกู้เป็น 50,000 บาท เต็มจำนวนสูงสุดที่ ธ.ก.ส. จะให้กู้ได้ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มการลงทุนในการผลิต และเพิ่มการระมัดระวังดูแลแปลงข้าวในนาเป็นพิเศษ พร้อมกับขยายการผลิตจาก 7 ไร่ เป็น 10 ไร่ โดยเช่านาเพิ่มอีก 3 ไร่ จากบิดาของภรรยา ซึ่งจะต้องจ่ายข้าวให้เป็นค่าเช่าปีละ 15 ตัง โดยสำหรับเขาเป็นค่าเช่าที่ถูกมาก นายดวงได้รับผลผลิตเต็มที่ได้จากการเก็บเกี่ยวข้าวนาปีในปีนั้น แต่ราคาของข้าวตกต่ำลงอย่างมากอยู่ในระหว่าง กิโลกรัมละ 3.8 – 4.3 บาท เท่านั้นซึ่งเป็นราคาที่ขาดทุนทันทีหากนำต้นทุนการผลิตไปหัก

อย่างไรก็ตามครัวเรือนของนายดวง มีความจำเป็นต้อง กู้เงินอีกครั้งในปีที่ 4 โดยมีเงินกู้เดิมที่จะต้องถึงคราวชำระ 50,000 บาท พร้อมดอกเบี้ยอีก 4,375 บาท รวมเงินที่จะต้องชำระก่อนกู้เงินงวดต่อไป 54,375 บาท โดยกำหนดชำระในวันที่ 31 เดือน มีนาคม 2541 แต่ นาย ก. มีเงินสะสมอยู่เพียง 37,500 บาท เนื่องจากภาวะขาดทุนจากการขายข้าวเปลือกนา ปี เพราะราคาตกต่ำ และจำเป็นต้องเก็บเงินไว้ 7,500 บาท เพื่อลงทุนในการทำนาปรังซึ่งจะต้องไถที่นาและจ้างแรงงานสำหรับปลูกในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ จำนวนประมาณ 5,000 บาท และอีก 2,500 บาทสำหรับใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งไม่เพียงพออย่างแน่นอนถ้าหากรอจนถึงเดือนมีนาคม เมื่อเงินกู้อบใหม่จะออกมา สิ่งที่จะต้องดำเนินการช่วงนี้คือรับจ้างด้วยและขณะเดียวกันก็ต้องทำนาด้วย สรุปแล้วเขามีเงินเหลือเพียง 30,000 บาท จึงขาดเงินอีกถึง 24,500 บาท เพื่อที่จะทำให้สามารถชำระเงินกู้ได้ ทางออกของนายดวง มีทางเดียวคือจำเป็นต้องกู้เงินนอกระบบจากญาติซึ่งเป็นบิดาของภรรยา 4,500.- บาท โดยไม่ต้องให้ดอกเบี้ย แต่เมื่อผลผลิตข้าวนาปรังออกขายข้าวเปลือกเพียง 10 ตัง ส่วนที่เหลืออีก 20,000.- บาท เขาได้ไปกู้เงินของหัวหน้ากลุ่ม ซึ่งไม่ใช่ผู้ให้กู้อย่างประจำของหมู่บ้าน แต่เป็นผู้ที่ชอบพาเป็นการส่วนตัว และที่สำคัญหัวหน้ากลุ่มไม่ต้องการให้ลูกกลุ่มค้างชำระหนี้ เพราะจะเสียภาพพจน์ที่สร้างไว้ ธกส. ทั้งนี้การที่เขาจำเป็นต้องกู้ก็เพื่อให้ได้เงินกู้เพียงพอสำหรับจ่ายชำระเงินต้นพร้อมดอกเบี้ย

นายดวงปรีกษารรยา และญาติผู้ใหญ่ เมื่อตกลงเป็นที่เรียบร้อยแล้วจึงนำเงินไปชำระหนี้กับ ธกส. ในวันรุ่งขึ้น และอีก 7 วันต่อมากลุ่มลูกค้าทุกคนที่ต้องชำระหนี้งวดนี้ได้ชำระครบถ้วน จึงได้รับใบนัดให้ไปทำสัญญาเงินกู้รอบต่อไปในอีก 12 วันนับจากวันรับใบนัดจากพนักงานสินเชื่อประจำหน่วย เขาคำนวณเงินกู้ที่จะได้รับในงวดหน้าซึ่งจะเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 15 วัน ถึง 1 เดือน กว่าจะได้รับเงินกู้ เพราะพนักงานสินเชื่อต้องทำงานหนักในการจัดการกับสัญญาเงินกู้ที่เขาจะได้รับคือวงเงินกู้เต็มจำนวน 50,000.- บาท จากสัญญาเงินระยะสั้นกำหนดชำระ 1 ปี เหมือนปีที่แล้ว และไม่สามารถกู้ได้มากกว่านี้เนื่องจากเป็นวงเงินสูงสุดที่ธนาคารจะให้กู้ได้สำหรับเงินกู้ระยะสั้นคาบเดือนมีนาคม เขาตระหนักดีว่าหากกู้ได้เพียง 50,000.- บาท เมื่อนำเงินมาชำระหนี้ส่วนที่กู้เงินจากนอกระบบ 24,500 บาท พร้อมดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน จำนวน 2 เดือน จากเงินต้น 20,000 บาท รวมเป็นดอกเบี้ยที่จะต้องชำระ 4,000.- บาท ทั้งต้นทั้งดอกเบี้ยจะเป็นเงิน 28,500.- บาท และนอกจากนี้เขายังต้องชำระค่าปุ๋ย และยาฆ่าแมลงที่ไปซื้อเชื่อจากร้านของสุพิน อีก 2,300 บาท ทำให้การกู้เงินในครั้งนี้เขาเหลือเงินเพียง 18,500.- บาท ซึ่งไม่เพียงพอสำหรับการลงทุนทำนา 10 ไร่ และการบริโภคอย่างแน่นอน เมื่อเขาคำนวณได้เช่นนี้ทางออกคือเขาจะต้องกู้เงินอีกสัญญาหนึ่งคือ เงินกู้ระยะปานกลาง ซึ่งในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่กู้สูงสุดได้เพียง 30,000.- บาท กำหนดชำระคืนภายใน 3 ปี ปีละ 10,000 บาท เขาจึงไปปรึกษาหัวหน้ากลุ่ม และหาคนค้ำประกันอีก 2 คน

กรณีของนายดวง ยังเป็นกรณีที่สามารถกู้เงินจากแหล่งสินเชื่อได้อยู่หากแต่เมื่อมีปัญหาเงินไม่ได้แล้วคือกรณีเมื่อเกิดปัญหาที่ครัวเรือนลูกหนี้หรือครัวเรือนชาวนาไม่สามารถชำระหนี้ได้ความขัดแย้งระหว่าง "เจ้าหนี้" กับ "ลูกหนี้" จะเริ่มเกิดขึ้น โดยเฉพาะเมื่อสถานการณ์ที่ "เจ้าหนี้" ให้กระบวนการ และกลไกต่างๆ ในการ "เร่งรัดหนี้" เพื่อให้ "ลูกหนี้" ชำระหนี้ที่ค้างค้างกับตนเอง ความขัดแย้งเป็นต้นว่าการหนี้หนี้ และการปฏิเสธการชำระหนี้ จะเริ่มเกิดขึ้นทันที ชาวนาที่ประสบปัญหาความขัดแย้ง จะพยายามใช้ยุทธวิธีการ และใช้กลไกในการจัดการความขัดแย้งที่หลากหลาย และมีความแตกต่างกันในหมู่ชาวนาที่มีความแตกต่างกันในด้านฐานะอาชีพ และผลของการจัดการความขัดแย้งจะแสดงออกมาก่อนข้างแตกต่างกันเช่นกัน และที่สำคัญความขัดแย้งจะรุนแรงมากขึ้นแค่ไหนขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญขึ้นอยู่กับเจ้าหนี้ว่าเป็นเจ้าหนี้ในระบบหรือเจ้าหนี้ธนาคารพาณิชย์ หรือ ธ.ก.ส. โดยกลุ่มเจ้าหนี้ธนาคารพาณิชย์ เป็นเจ้าหนี้ที่ ชาวนาที่มีปัญหา จะให้ความเกรงกลัวเป็นพิเศษ เนื่องจากในชุมชนบ้านดง อย่างน้อยมีครัวเรือนชาวนา 2 ครัวเรือนที่ถูกธนาคารพาณิชย์ประกาศยึดทรัพย์ หลังจากศาลตัดสินให้ฝ่ายลูกหนี้ต้องชดใช้หนี้สินที่ตนเองค้างค้างกับสถาบันการเงินดังกล่าว และปัจจุบันมีครัวเรือนของชาวนาฐานะปานกลางจำนวน 2 ครัวเรือนที่นำไปจำนองค้ำประกันเงินกู้กับธนาคารพาณิชย์ แต่ไม่สามารถชำระหนี้ได้ ซึ่งทั้งสองครัวเรือนกำลังถูกธนาคารทหารไทย ฟ้องร้องเพื่อดำเนินการยึดทรัพย์ที่นำไปจำนอง อยู่กับธนาคารแห่งนี้

ภาพที่ 5.7 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตที่ขาดทุนกับปริมาณหนี้สินที่เพิ่มขึ้น

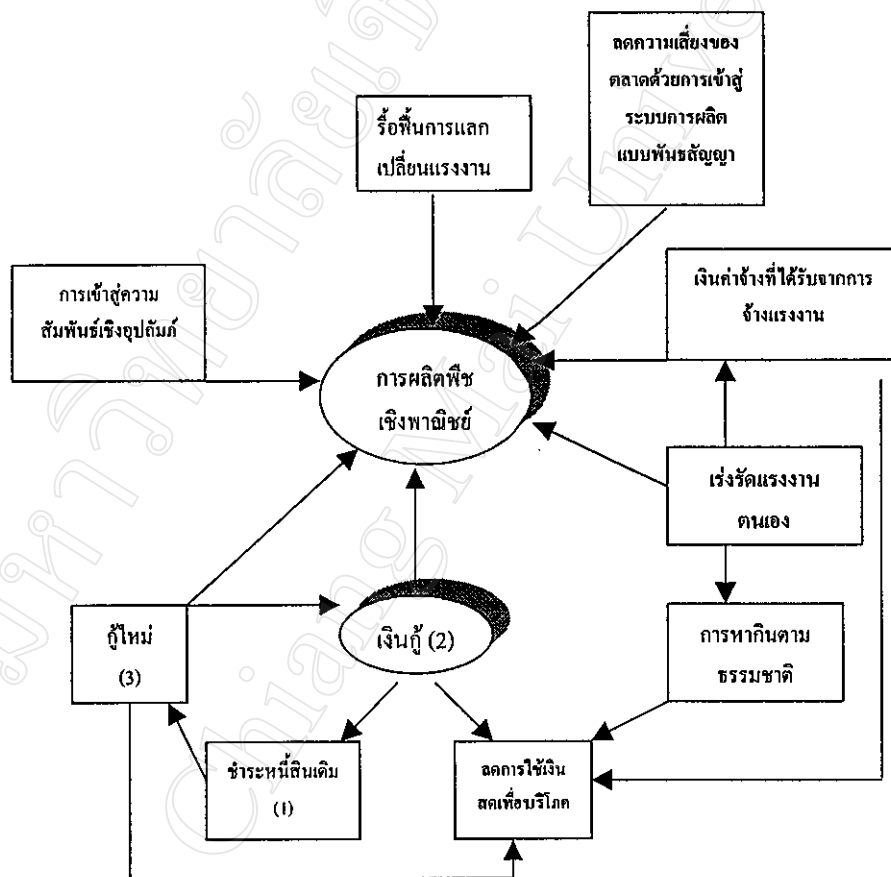

กระบวนการหมุนเงินภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ของนายควง และชาวนาฐานะยากจนคนอื่นๆ สามารถสร้างเป็นกระบวนการดังภาพที่ 5.7 ซึ่งจะพบว่าการหมุนเงินภายใต้การผลิตเชิงพาณิชย์ของชาวนานั้นเป็นเหมือนการต่ออายุของคนไข้ไม่ให้เสียชีวิตด้วยระยะเวลาอันสั้น เพราะการหมุนเงินไม่ได้เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาค่าใช้จ่ายของชาวนา เนื่องจากสาเหตุของปัญหาการขาดทุนคือการที่ชาวนาไม่สามารถเข้าถึงและครอบครองปัจจัยการผลิตและควบคุมระบบตลาดพืชเชิงพาณิชย์ได้ ซึ่งไม่ใช่การขาดแคลนเงินทุนเพียงประการเดียว

ดังนั้นแม้ชาวนาจะสามารถเข้าถึงแหล่งทุน ได้มากน้อยเพียงใดก็ตามก็ไม่ทำให้แก้ไขปัญหาค่าใช้จ่ายของหนี้สินได้ ซึ่งกรณีนี้การใช้นโยบาย ให้ชาวนากู้เงินได้หลายสัญญาของ ธ.ก.ส. จึงเป็นนโยบายที่ไม่ได้ช่วยให้เกษตรกรหลุดพ้นจากภาวะหนี้สินล้นพ้นตัวไปได้ ในทางตรงกันข้ามการที่ ธ.ก.ส. เปิดโอกาสให้ชาวนากู้ยืมเงินในลักษณะของการกู้แบบตัวใครตัวมันเช่นนี้ย่อมเป็นการส่งเสริมการเป็นหนี้ให้กับครัวเรือนเกษตรกร เพราะการให้กู้เช่นนี้ไม่ได้เป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านแก้ไขปัญหาในระดับโครงสร้าง หากแต่เป็นการพยายามต่อใช้ให้กับชาวนาให้ต้องพึ่งพา

เงินกู้เพื่อเข้าถึงปัจจัยการผลิตอื่นๆ รวมทั้งเพื่อการบริโภคไปเป็นปีๆ เท่านั้น ซึ่งหากเมื่อใดก็ตามที่ชาวนาไม่สามารถหมุนเงินกู้ได้อีกปัญหาหนี้ค้างชำระหรือปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ก็จะตามมา เช่นกรณีการร้องเรียน และประท้วงของกลุ่มชาวนาภาคอีสานเพื่อให้ปลดปล่อยหนี้สิน หรือการเรียกร้องให้รัฐบาลระดมเงินทุนเพื่อแก้ไขปัญหาชาวนาอย่างจริงจัง ในช่วงระยะเวลา ตั้งแต่ปี 2537 เป็นต้นมา

ภาพที่ 5.8 แสดงการปรับตัวเพื่อระดมทุนสำหรับการผลิตเชิงพาณิชย์

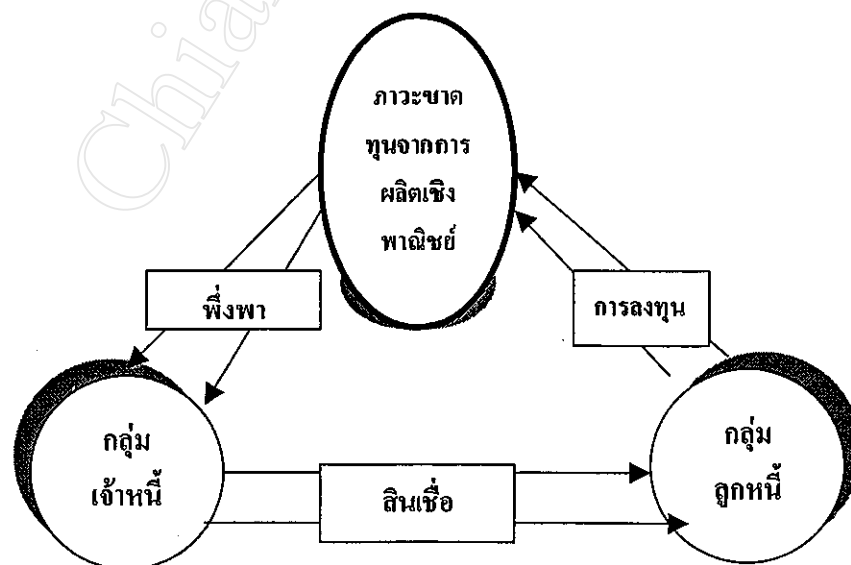
จากแผนภาพที่ 5.7 และแผนภาพที่ 5.8 ได้แสดงให้เห็นถึงการที่ครัวเรือนชาวนาเมื่อได้รับเงินกู้มาแล้วไม่ได้นำมาขยายทุนเพื่อประกอบอาชีพที่มีความเสี่ยงน้อยกว่าการผลิตเชิงพาณิชย์ หากแต่นำเงินไปใช้จ่ายที่จำเป็นอื่นๆ โดยเฉพาะการชำระหนี้สินเดิมหรือการบริโภคในครัวเรือน และด้วยเงื่อนไขข้อจำกัดอีกหลายประการ ที่ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพนอกไร่นาได้ดังกล่าวไว้ตอนต้นแล้ว ดังนั้นการปรับตัวของชาวนาในการลดต้นทุนการผลิตหรือการพยายามหมุนเงินจึงเป็นวิธีการปรับตัวภายใต้การควบคุมของกลุ่มทุนที่สามารถครอบครองปัจจัยการผลิตหา

ได้เป็นการปรับในลักษณะที่ก้าวหน้าเช่นการจัดตั้งองค์กรเพื่อระดมทุน หรือต่อรองกับระบบตลาด ซึ่งจะมีโอกาสทำให้หลุดพ้นจากการบงการของทุน หรือการแย่งยึดมูลค่าส่วนเกินของทุนได้ การปรับตัวของชาวนาในแนวตั้งรับชาวนายังต้องกู้ยืมอุปกรณ์การเกษตรจากร้านค้า ยังต้องออกไปขายแรงงานเพื่อนำเงินมาลงทุนและชำระหนี้สินเดิมที่มีเพิ่มมากขึ้น

5.4.6 รูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินของชาวนายากจน

ในจำนวนครัวเรือนชาวนากลุ่มตัวอย่างทั้ง 43 ครัวเรือนที่ได้รับการศึกษาถึงรูปแบบการจัดการเงินกู้ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินนั้น ปรากฏว่าในจำนวนนี้มีถึง 33 ครัวเรือนที่ไม่สามารถปลดตนเองให้หลุดพ้นจากวงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินได้ โดยต้องพึ่งพาปัจจัยทุนเงินกู้จากเจ้าหนี้กลุ่มต่างๆ ต่อไป โดยความต้องการจะเพิ่มขึ้นขณะ เพื่อชดเชยส่วนที่ขาดทุนจากการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ เพื่อการบริโภคในครัวเรือน และเพื่อการชำระหนี้สินเดิมที่เพิ่มพูนมากขึ้น ลักษณะความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ระหว่างครัวเรือนชาวนายากจนกับเจ้าหนี้จากแหล่งต่างๆ จึงปรากฏในรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบบถูกบงการจากเจ้าหนี้เต็มที่หรือความสัมพันธ์แบบจำนนหรือบีบรัดตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ภาวะหนี้สินเรื้อรัง ซึ่งลูกหนี้จะต้องพึ่งพาเจ้าหนี้ในรอบต่อไป และเข้าสู่วงจรหนี้สินที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น ดังแผนภาพที่ 5.9 ที่แสดงภาวะพึ่งพิงเจ้าหนี้ของลูกหนี้ที่ดำเนินการผลิตแล้วขาดทุนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในจำนวน 33 ครัวเรือนที่ไม่สามารถหมุนเงินกู้ได้อีกต่อไป มีถึงจำนวน 15 ครัวเรือนที่เข้าสู่ภาวะหนี้ค้าง

ภาพที่ 5.9 แสดงภาวะพึ่งพิงเจ้าหนี้ของลูกหนี้ที่ดำเนินการผลิตขาดทุน

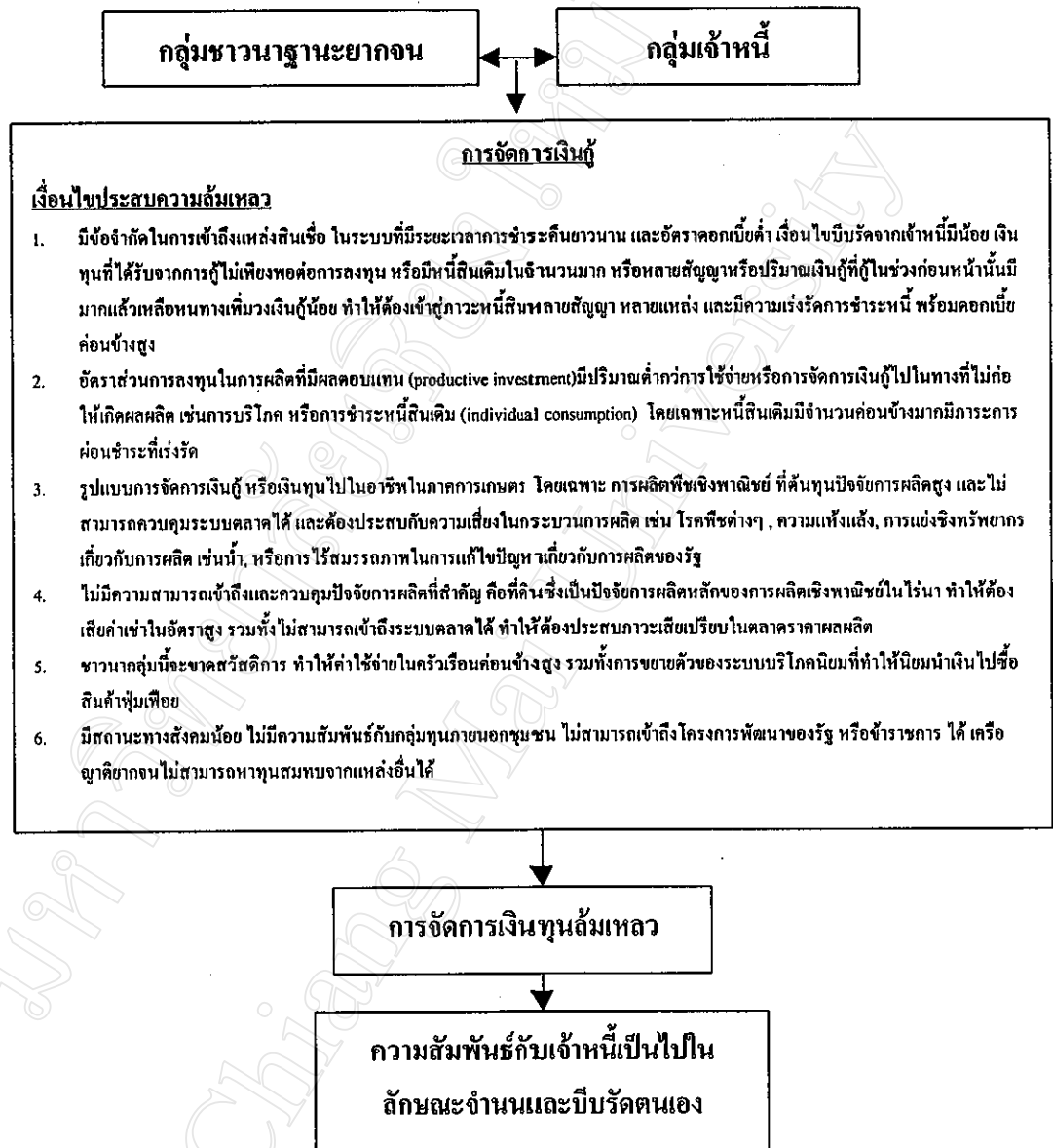
ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวนาฐานะยากจนในฐานะลูกหนี้กับกลุ่มเจ้าหนี้ภายใต้ระบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์นั้นจึงมีลักษณะดังภาพที่ 5.9 ที่ชาวนากู้เงินมาแล้วส่วนหนึ่ง (ส่วนน้อย) จะนำไปประกอบอาชีพการผลิตเชิงพาณิชย์ เพราะต้องกินเงินส่วนหนึ่งไว้สำหรับชำระหนี้สินเดิมและบริโภคนครวเรือน แต่การผลิตพืชพาณิชย์นั้นต้องเพิ่มต้นทุนการผลิตมากยิ่งขึ้นในขณะที่ราคาผลผลิตตกต่ำอย่างต่อเนื่อง ภาวะขาดทุนดังกล่าวทำให้ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนไม่สามารถดำเนินการสะสมทุนได้และทำให้ต้องพึ่งพาแหล่งสินเชื่อต่อไปในลักษณะเพิ่มระดับการพึ่งพาขึ้นทุกขณะ ในขณะที่ผู้ได้ผลประโยชน์จากการผลิตของชาวนาคือพ่อค้าคนกลาง พ่อค้าปัจจัยการผลิต รวมทั้งเจ้าหนี้ที่ไม่ว่าชาวนาจะผลิตขาดทุนอย่างไรก็จะได้รับเงินต้นและอัตราดอกเบี้ยคืนอย่างแน่นอน ซึ่งการที่ชาวนาถูกแย่งยึดมูลค่าส่วนเกินหลายทางนี้ทำให้ชาวนามองไม่เห็นความขัดแย้งระหว่างตนเองในฐานะลูกหนี้กับเจ้าหนี้โดยตรง แต่จะรู้สึกว่าการที่ตนเองขาดทุนจากระบบตลาดเป็นประเด็นสำคัญกว่า ดังนั้นระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินจึงผลิตซ้ำ (reproduction) ต่อไปได้โดยอาศัยระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ และเจ้าหนี้ได้พยายามใช้กลวิธีหลากหลายประการเพื่อไม่ให้เผชิญหน้ากับชาวนาในฐานะลูกหนี้โดยตรงเป็นต้นว่าการให้โอกาสเข้าถึงสินเชื่อหลายทาง เช่น กรณีของ ธ.ก.ส. ที่เปิดโอกาสให้ชาวนาสามารถกู้เงินระยะสั้นกำหนดชำระคืนภายใน 1 ปี ได้ถึง 4 ครั้ง คือกำหนดชำระคืนในเดือนมีนาคม, มิถุนายน, กันยายน และเดือนธันวาคม ซึ่งทำให้ชาวนาสามารถหมุนเงินได้ถึง 4 ครั้งในช่วงระยะเวลา 1 ปี หรือหากชาวนาไม่สามารถหมุนเงินต่อได้อีกก็มีนโยบายในการผ่อนผันการชำระหนี้ต่างๆ ออกมาเป็นต้น

สำหรับสาเหตุที่ชาวนา ยังคงดำเนินการผลิตพืชเชิงพาณิชย์นั้นดังที่ได้ศึกษาแล้วว่าเกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่หลากหลาย ที่สอดคล้องกับความเห็นของ Bernstein (1981 : 8-9) ที่วิเคราะห์สาเหตุที่การผลิตสินค้าได้กลายเป็นความจำเป็นทางเศรษฐกิจสำหรับชาวนา เนื่องจากได้มีการทำลายระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติที่มีมาแต่เดิม ทำให้การผลิตซ้ำแบบธรรมชาติของชาวนาบรรลุได้โดยการผนวกเข้าไปอยู่ในความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนสินค้าชาวนาต้องผลิตเพื่อขายสู่ตลาด หรือหากไม่ขายผลผลิตก็ต้องขายแรงงาน หรือขายทั้งสองอย่าง เพื่อนำเงินสดไปซื้อองค์ประกอบที่จำเป็นต่อการผลิตทดแทนขึ้นใหม่สำหรับครัวเรือนของชาวนา สามารถจำแนกการบริโภคที่ชาวนาต้องซื้อจากตลาดออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การบริโภคของปัจเจกชน (individual consumption) เป็นการใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อปัจจัยยังชีพ อาทิ เสื้อผ้า ยารักษาโรค และอาหาร เป็นต้น การบริโภคอีกประเภทหนึ่งคือการบริโภคเพื่อการผลิต (productive consumption) เป็นการใช้จ่ายเพื่อซื้อหาปัจจัยการผลิตที่จะนำมาเปลี่ยนรูปเป็นสินค้าให้มีมูลค่าสูงขึ้นกว่ามูลค่าเดิม อาทิ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ และเครื่องมือการผลิต เป็นต้น (Bernstein, 1981 อ้างใน สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533 : 139)

โดยสรุปแล้วเงื่อนไขหรือสาเหตุของการก่อเกิดรูปแบบ ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบบพึ่งพาและบีบรัด ระหว่างครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนกับกลุ่มทุนที่หลากหลายภายใต้รูปแบบการผลิตเชิงพาณิชย์ในบริบททุนนิยมนั้นสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังปรากฏในแผนภาพที่ 5.10 นี้ ซึ่งชาวนาต้องเข้าสู่รูปแบบความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวประกอบขึ้นด้วยหลายเงื่อนไข โดยเฉพาะข้อจำกัดในการเข้าถึงและควบคุมปัจจัยการผลิต และระบบการตลาด ตลอดจนลักษณะของหนี้สินเดิม และลักษณะสินเชื่อที่ได้รับสำหรับการลงทุน ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนที่ผลิตพืชเชิงพาณิชย์นั้นหากเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแล้วไม่มีครัวเรือนใดที่จะสกัดพ้นจากภาวะหนี้สินที่เพิ่มพูนขึ้นทุกขณะได้ หากไม่ปรับตัวออกจากระบบการผลิตที่ขาดทุนนี้ ซึ่งการปรับตัวออกจากระบบการผลิตเชิงพาณิชย์นั้นชาวนาไม่สามารถกระทำได้อย่างง่ายเนื่องจากมีเงื่อนไขที่จะต้องนำมาใช้หลายประการซึ่งครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนมีความสามารถอย่างจำกัดในการเข้าถึงเงื่อนไข เช่น ระบบตลาด ความสัมพันธ์กับกลุ่มทุนนอกชุมชน การครอบครองปัจจัยทุนที่จำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพนอกไร่่นา ซึ่งการขาดเงื่อนไขเหล่านี้ทำให้ชาวนาฐานะยากจนจำเป็นต้องผลิตซ้ำแบบกรรมบทที่ตนของตนเอง และของผู้ให้เช่าต่อไป

กรณีศึกษาการจัดการทุนภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดของชาวนาฐานะยากจนดังกล่าวข้างต้น ถือเป็นภาพสะท้อนปัญหาของชาวนาในตำบลแม่สาว และชุมชนบ้านดงที่ต้องประสบกับสภาพการณ์ที่เป็นอุปสรรคหลากหลายประการ ดังกรณีของทองยศ หรือกรณีของสมศักดิ์ ครัวเรือนของสุใจ และครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นๆ อีกหลายครัวเรือนในตำบลบ้านดงจำเป็นต้องเข้าสู่กระบวนการหนี้ค้ำเนื่องจากประสบภาวะขาดทุนในกระบวนการผลิตและตลาดภายใต้บริบทการผลิตเชิงพาณิชย์ดังที่กล่าวไว้แล้ว ซึ่งถือเป็นจุดวิกฤติในการจัดการทุนของครัวเรือนชาวนา จากการศึกษาศักยภาพในการจัดการการผลิตหรือเงินกู้ของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนในชุมชนบ้านดง นั้น สอดคล้องกับงานศึกษาของ เดโซ (2539, อ้างแล้ว) ที่อธิบายว่าการปรับตัวของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเพื่อจัดการการผลิตนั้นเปรียบเสมือนการปรับตัวเข้าสู่กระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมการผลิตของตนเองมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนก็ได้สร้างความหลากหลายในการประกอบอาชีพขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันในการดำรงชีพไม่ต้องพึ่งพาอาชีพใดอาชีพหนึ่งเป็นหลักได้อย่างเดียว พร้อมกับจำยอมเข้าสู่เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมแบบอุปถัมภ์ในแนวตั้งกับกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเหนือกว่าตน และในขณะเดียวกันก็มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์แบบการช่วยเหลือต่างตอบแทนในกลุ่มครัวเรือนเครือญาติเดียวกัน ฐานะใกล้เคียงกัน ขึ้นมาเพื่อสร้างความมั่นคงในการประกอบอาชีพสมัยใหม่ (เดโซ, 2539)

ภาพที่ 5.10 แสดงรูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินผ่านการจัดการเงินกู้ของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน

การสร้างความมั่นคงของชาวนาในชุมชนบ้านดงนั้น ไม่ได้เป็นสิ่งที่ง่ายเนื่องจากเงื่อนไขที่ชาวนาไม่สามารถควบคุมโดยเฉพาะปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือที่ดิน หรือปัจจัยการผลิตอื่นๆ เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง สิ่งเหล่านี้จะต้องพึ่งพิงตลาดร้านค้า บางครั้งเข้าถึงได้ก็ด้วยการซื้อเชื่อ ทำให้ราคาแพงกว่าท้องตลาด และที่สำคัญไม่สามารถควบคุมระบบตลาดได้ สิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคในการจัดการเงินทุนของครัวเรือนชาวนาในชุมชนบ้านดง มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงเงื่อนไขเหล่านี้ได้ ดังนั้นจัดการการผลิตของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนในชุมชนบ้านดงนั้นเกือบจะไม่ทำให้สามารถสร้างสะสมมูลค่าส่วนเกินได้เพราะเงื่อนไขบีบบังคับหลากหลาย

ประการ รวมทั้งต้องเสียเปรียบกับกลุ่มทุนในการแบ่งปันผลผลิตหลายทาง หรือการขานาในฐานะผู้ดำเนินการผลิตโดยตรง ถูกเบียดบังมูลค่าแรงงานส่วนเกินจากชนชั้นที่มีได้กระทำการผลิต หรือการถูกเบียดบังมูลค่าส่วนเกิน (surplus value extraction) ภายใต้อำนาจสัมพันธภาพทางการผลิตแบบทุนนิยม โดยวิธีการที่หลากหลาย ที่เกิดขึ้นในกระบวนการผนวกครัวเรือนขานาเข้าสู่วงจรการหมุนเวียนของทุน เป็นต้นว่าการเบียดบังมูลค่าส่วนเกินผ่านค่าเช่าในรูปผลผลิต (sharecropping) เช่นครัวเรือนของเรือนอุ้น ครัวเรือนของยศทอง ที่เข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับกลุ่มนายทุนขานารวย หรือการถูกเบียดบังมูลค่าส่วนเกินผ่านอัตราการแลกเปลี่ยนสินค้า (terms of trade) ซึ่งเกิดขึ้นจากการจำยอมต้องขายผลผลิตให้แก่พ่อค้าคนกลางในราคาที่ไม่เป็นธรรม เพราะชุมชนที่ศึกษามีครัวเรือนขานากลุ่มหนึ่งที่อาศัยฐานะคนกลางในการรับซื้อผลผลิตเพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเองและที่สำคัญขานาไม่สามารถเข้าถึงระบบตลาดรับซื้อผลผลิตได้โดยตรงเนื่องจากไม่สามารถควบคุมการขนส่ง การสร้างเครือข่ายกับกลุ่มพ่อค้ารับซื้อผลผลิต เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องเสียเงินในลักษณะของดอกเบี้ย การให้กู้ยืมเงินโดยเรียกดอกเบี้ยสูง (usury) โดยเฉพาะหนี้สินนอกระบบที่ขานาฐานะยากจนมีความสัมพันธ์อยู่ และนอกจากนี้ยังต้องถูกเรียกเก็บค่าเช่าในรูปเงินสด (rent in cash) กรณีเช่าแบบซีกค่าหัวเป็นเงินสด เนื่องจากการเข้าสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยมในชุมชนชนบทนั้น ขานายังต้องพึ่งพาเจ้าของปัจจัยการผลิตเช่นที่ดินในรูปแบบของการเช่ามาจากครัวเรือนขานาฐานะร่ำรวยอยู่ นอกจากนี้ยังต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตอื่นๆตลอดจนการพึ่งพาปัจจัยเงินทุนสำหรับใช้ในกระบวนการผลิตและการบริโภคที่มีราคาค่อนข้างสูง เงื่อนไขเหล่านี้ทำให้การจัดการทุนของครัวเรือนขานาฐานะยากจนนั้นต้องตกอยู่ภายใต้วงจรของแรงบีบคั้นจากการผลิตซ้ำแบบธรรมดา (simple reproduction squeeze) ที่เป็นผลกระทบต่อระบบการผลิตของขานาให้เกิดการเพิ่มต้นทุนการผลิตแต่ลดผลตอบแทนต่อแรงงานลงอยู่เสมอมา ซึ่งจากแรงบีบบังคับการผลิตดังกล่าวจึงทำให้กระบวนการผลิตของขานาที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระบวนการพัฒนาสังคมปัจจุบันต้องเข้าสู่การพึ่งพิงทั้งปัจจัยการผลิตเงินทุน เทคโนโลยีและระบบตลาด อย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น จนทำให้ในปัจจุบันขานาในชุมชนชนบทไม่สามารถสะสมทุน ดำเนินการผลิตแบบขยาย (extended capital) ได้ซึ่งส่งผลให้ครัวเรือนเหล่านี้ไม่อาจหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งความยากจนได้แต่อย่างใด

จากการผลิตโดยใช้ปัจจัยทุนอย่างเข้มข้นนี้เอง ส่งผลให้ขานาไม่สามารถหลุดพ้นจากการครอบงำในด้านการตัดสินใจในกระบวนการผลิตโดยกระบวนการและกลไกที่หลากหลายได้ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการตกอยู่ใน ภาวะพึ่งพา ต่อไป โดยเฉพาะภายใต้อำนาจสัมพันธภาพหนี้สินกลุ่มครัวเรือนขานาฐานะยากจนนั้นส่วนใหญ่แล้วไม่สามารถชำระหนี้ได้และไม่สามารถหลุดจากการเป็นหนี้ได้ โดยจัดการการผลิตหรือการนำเงินกู้มาลงทุนภายใต้บริบททุนนิยมในสังคมชนบทนั้นถือว่าเป็นกระบวนการผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงหนี้สินให้ดำเนินต่อไปได้เป็นอย่างดี

ข้อเท็จจริงดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นความตื่นเงินในการอธิบายปัญหาความยากจน ของครัวเรือนชาวนาในชนบทไทยของนักวิชาการกระแสหลักเป็นอย่างดีโดยมักจะวิพากษ์วิจารณ์การผลิตของครัวเรือนชาวนาอยู่เสมอเป็นต้นว่าไม่มีวิถีนวนักประกอบการ ไม่มีการเลือกผลิตตามความต้องการของตลาด ซึ่งหากพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วการตัดสินใจการผลิตอะไรเมื่อไรของชาวนานั้นมีเงื่อนไขที่กำกับหลายประการที่ทำให้ต้องเลือกการผลิตเชิงพาณิชย์ในภาคเกษตร โดยเฉพาะเงื่อนไขบีบบังคับของกลไกทุนนิยม เช่นจำเป็นต้องผลิตเพื่อใช้หนี้สินเดิม หรือจำเป็นต้องผลิตเพราะไม่สามารถเข้าสู่อาชีพใหม่ได้เนื่องจากความค้อยในการเข้าถึงและควบคุมปัจจัยการผลิตที่เอื้ออำนวยสำหรับการประกอบอาชีพใหม่ๆ และที่สำคัญเหตุผลของชาวนาย่อมคำนึงถึงความมั่นคงในการดำรงอยู่เป็นประการหลักมากกว่าการสร้างผลกำไรและการสะสมทุนเพื่อขยายทุนในการผลิตต่อไป

ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินถึงแม้ว่าชาวนาขนาดเล็กจะพยายามจัดการแรงงานในการผลิตอย่างเข้มข้นและขยายเวลาการผลิตให้มากขึ้นสักเพียงใดก็ตามแต่ภายใต้บริบทระบบสังคมนการผลิตและการตลาดแบบทุนนิยมที่ต่างครัวเรือนต่างผลิตและขายผลผลิตแบบปัจเจกบุคคล ไม่มีการรวมกลุ่มกันผลิตและขายนั้นเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่ทำให้ชาวนาเหล่านี้ประสบกับภาวะขาดทุนจากการผลิตและขาย โดยสรุปคือ สินค้าเมื่อผลิตได้จะถูกกดราคาโดยพ่อค้าคนกลาง ชาวนาขายไปในราคาต่ำ ไม่มีพลังต่อรองขอขึ้นราคา นอกจากจะยอมรับการกำหนดราคาจากพ่อค้าฝ่ายเดียวหากสินค้าผลิตออกมากรราคาจะตกต่ำลงประกอบกับชาวนาขาดความรู้ความเข้าใจด้านการตลาดและจำเป็นต้องขายไปเพื่อเอาเงินมาใช้สอยเลี้ยงชีพ หรือชาวนาไม่มีการจัดระบบการค้าขายไม่ได้แยกสินค้าออกเป็นขนาดและประเภทพ่อค้ามักเหมารวมและซื้อในราคาเดียวกันและที่สำคัญชาวนาไม่มีแหล่งพึ่งพาด้านเงินทุนของตนเองเมื่อขาดเงินก็ไปยืมหรือเอาเงินมาก่อนเพื่อเป็นทุนหมุนเวียนแล้วจะนำผลผลิตไปทดแทนภายหลัง เมื่อราคาสินค้าถูกก็จำเป็นต้องขายหรือทดแทนเจ้าหนี้(ซึ่งเป็นพันธสัญญาทางสังคม)ที่มีบุญคุณซึ่งนำไปสู่การขายให้แก่พ่อค้าเพียงคนเดียวในลักษณะผูกขาด ซึ่งสอดคล้องจากข้อเสนองของพิทยา ว่องกุล (พิทยา,2539: 72)

5.5 ปัญหาหนี้ค้ำ

หนี้ค้ำคือหนี้ที่ถึงกำหนดชำระแต่ลูกหนี้ไม่สามารถนำเงินต้นและดอกเบี้ยไปชำระหนี้กับเจ้าหนี้ได้ ในชุมชนบ้านดง นับตั้งแต่ ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา สถานการณ์การค้ำชำระหนี้ของกลุ่มครัวเรือนชาวนาโดยเฉพาะที่เป็นลูกค้ำของธ.ก.ส. ได้ทวีความรุนแรงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกับกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางและกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนในกลุ่มครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 76 ครัวเรือนนั้นสิ่งที่เป็นข้อมูลที่น่าสนใจคือ จำนวนครัวเรือนชาวนารวย

9 ครั้วเรือนไม่เป็นหนี้ค้ำชำระกับ ธ.ก.ส. เลยแม้แต่ครั้วเรือนเดียว ในขณะที่ครั้วเรือนชาวนาฐานะปานกลางและครั้วเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้น ณ วันที่ 30 เดือน มิถุนายน 2541 ซึ่งเป็นวันถึงกำหนดชำระหนี้ของกลุ่มครั้วเรือนชาวนาประจำปีจะมีหนังสือเตือนการชำระหนี้มาถึงกลุ่มครั้วเรือนชาวนาให้ไปชำระหนี้ และในรายละเอียดจะปรากฏจำนวนสัญญาเงินกู้ที่ค้ำชำระที่ครั้วเรือนชาวนาจะต้องนำเงินไปชำระหนี้ซึ่งในจำนวนครั้วเรือนที่ศึกษา 76 ครั้วเรือนปรากฏว่ามีจำนวนครั้วเรือนที่มีหนี้ค้ำชำระทั้งสิ้นถึง 28 ครั้วเรือน แยกเป็นครั้วเรือนกลุ่มชาวนาฐานะยากจนจำนวน 17 ครั้วเรือน และครั้วเรือนกลุ่มฐานะปานกลางจำนวน 9 ครั้วเรือน รวมเป็นหนี้สินค้ำชำระทั้งสิ้นถึง 42 สัญญา ซึ่งบางครั้วเรือนเช่นครั้วเรือนของเรือนอุ่น และครั้วเรือนของปันคำ เป็นหนี้ค้ำ 3 สัญญา เท่ากันครั้วเรือนของสมทัย เป็นหนี้ค้ำ 2 สัญญา เป็นต้น

5.5.1 กระบวนการเกิดหนี้ค้ำ

จากการศึกษาถึงความสามารถในการจัดการเงินกู้หรือจัดการทุนในรูปแบบต่างๆ ของชาวนาแต่ละกลุ่มแล้ว จะทำให้ทราบว่า เมื่อชาวนากู้เงินจากแหล่งเงินกู้ทั้งในระบบโดยเฉพาะ ธ.ก.ส. และแหล่งเงินทุนนอกระบบจากนายทุนท้องถิ่น และผู้วิศดอุปถัมภ์การเกษตร นั้น การนำเงินกู้ไปใช้ หรือการจัดการเงินกู้จะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความสามารถในการหิยบยกเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจสังคม ลักษณะของหนี้มาใช้เพื่อให้เกิดผลดีต่อการจัดการเงินกู้ ทั้งนี้รูปธรรมที่ปรากฏถึงระดับความสำเร็จในการจัดการเงินทุนคือ ความสามารถในการชำระหนี้นั่นเอง กล่าวคือ หากครั้วเรือนชาวนาประสบผลสำเร็จในการจัดการเงินกู้ ไม่ว่าจะนำเงินกู้ไปลงทุนในภาคเกษตร หรือนอกภาคเกษตรก็ตาม ความสามารถในการชำระหนี้จะมีสูง ทำให้กรณีหนี้เสีย หรือหนี้ค้ำ จึงไม่เกิดขึ้น แต่เมื่อไรก็ตามที่ครั้วเรือนชาวนากลุ่มใด จัดการเงินกู้ หรือลงทุนโดยเงินกู้ประสบภาวะล้มเหลว เมื่อนั้นสถานการณ์การกู้เพิ่มในสัญญาใหม่ๆ หรือที่เรียกว่า กระบวนการ "การหมุนเงิน" โดยนำเงินกู้จากอีกแหล่งหนึ่งไปชำระเงินกู้อีกแหล่งหนึ่ง หรือการผลักดันการชำระหนี้ หรือการผัดนัดชำระหนี้ ซึ่งเป็นกรณีที่เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่าง เจ้าหนี้ และลูกหนี้ ก็จะติดตามมา และเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นการจัดการความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างเจ้าหนี้ และลูกหนี้ โดยแต่ละครั้วเรือนก็จะมีกลไก กลวิธีในการจัดการความขัดแย้งที่แตกต่างกัน และผลการดำเนินการจัดการความขัดแย้งก็จะปรากฏออกมาในรูปแบบที่หลากหลาย

อย่างไรก็ตามความขัดแย้งที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการจัดการหนี้ค้ำนั้นไม่ได้เกิดขึ้นง่ายๆ เพราะชาวนาแต่ละกลุ่มนั้นมีความพยายามจะรักษาเครดิตของตนเองไว้แต่เงื่อนไขที่หลากหลายที่จะทำให้เกิดปัญหาการไม่สามารถชำระหนี้ได้นั้นเป็นสิ่งที่ควบคุมค่อนข้างยาก การผลิตซ้ำของการชุดริศมูลค่าส่วนเกินในทุกรอบการผลิตทำให้ชาวนาต้องหาทางออกสุดท้ายด้วยการปล่อยหนี้ค้ำ แต่ก่อนที่จะมีหนี้ค้ำนั้นชาวนาพยายามปรับตัวอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการหมุนเงิน

ซึ่งได้กล่าวไว้แล้ว และสรุปได้ดังในแผนภาพที่ 5.7 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการจัดการเงินกู้ที่ไม่ประสบความสำเร็จแม้จะเป็นในรอบที่ 2 – 3 ก็ตาม ชาวนายยังไม่ปล่อยให้หนี้ค้างหากยังพอที่จะรักษาเครดิตได้บ้างบางส่วนชาวนายที่ไม่ประสบความสำเร็จคือมีเงินเพียงพอสำหรับชำระหนี้ได้นั้นจะพยายามกู้เงินจากตลาดเงินกู้ในระบบ เช่นกรณีของนายจิตร นายนิค นายจันทร์ กู้เงินจากนายทุนชาวนายรวย เพื่อนำมาใช้หนี้ก่อน หรือกรณีของนายชั้นที่กู้ยืมเงินจากนายมี มาชำระหนี้ก่อน ซึ่งเป็นการกู้เงินจากนอกระบบมาหมุนใช้หนี้เงินในระบบ หรือกรณีของนายดวง พยายามจะรักษาเครดิตของตนเองไว้โดยการขายที่ดินนำเงินไปใช้หนี้ หรือให้บุตรที่ทำงานที่อื่นส่งเงินมาใช้หนี้ให้ ซึ่งการอยู่ในขั้นตอนนี้ชาวนายคงรักษาเครดิตเดิมของตนเองไว้ได้ในระดับหนึ่ง และสามารถกู้เงินรอบใหม่ได้ แต่ลักษณะการกู้รอบใหม่นี้จะมีความสำคัญและมีผลต่อการจัดการเงินทุนในรอบใหม่เป็นอย่างมากในแง่ของการบีบรัดการผลิตของกลุ่มครัวเรือนชาวนาย เพราะสัญญาใหม่จะมีลักษณะหลากหลายเพิ่มมากขึ้น (กรณีที่ถูกสัญญาใหม่ๆ ได้) หรือมีจำนวนเงินเพิ่มมากขึ้น แต่เงินที่ได้มาไม่ได้นำไปใช้ลงทุนทั้งหมด เพราะจะต้องนำไปคืนแก่เจ้าหนี้ในระบบพร้อมกับดอกเบี้ยในอัตราสูง ดังนั้นการจัดการเงินทุนต่อไปจึงต้องพยายามทุกวิถีทางในการลดต้นทุนการผลิตลง พร้อมกับลดการบริโภคในครัวเรือนลงเพื่อที่สามารถดำเนินการผลิตเพื่อมีเงินเพียงพอชำระหนี้ในงวดต่อไปได้ ซึ่งน้อยรายที่จะประสบความสำเร็จ การเข้าสู่ขั้นตอนนี้ นับว่าเป็นเหตุบอกว่าหนทางหลุดพ้นจากวงจรหนี้ค้างมีน้อยเต็มทีแล้ว ปัญหาที่จะต้องเผชิญหน้าสำหรับลูกหนี้ที่เดินทางมาถึงขั้นตอนนี้คือ ปัญหาการปรับตัวเพื่อการจัดการปัจจัยทุน เช่นการจัดการแรงงานที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเพิ่มความหลากหลายในการจัดการแรงงาน การหาทุกหนทางเพื่อเพิ่มผลผลิตซึ่งความสำเร็จหรือล้มเหลวทั้งหมดตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเสี่ยงและการเสียเปรียบกับกลุ่มทุนในกระบวนการผลิตและตลาดอย่างต่อเนื่อง หรือชาวนายพยายามบีบรัดตนเองในทุกด้านเพื่อลดต้นทุนการผลิตภายใต้ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ตนเองเสียเปรียบ โดยเฉพาะเงื่อนไขข้อจำกัดในการเข้าถึงและควบคุมการจัดการทรัพยากร ดังนั้นการบีบรัดตนเองจึงเป็นเสมือนสิ่งที่ประเทือง (2537) กล่าวว่ายิ่งขูดรีดตนเองเท่าใด ยิ่งเป็นประโยชน์ต่อนายทุนเท่านั้น (ประเทือง อ้างแล้ว 2537)

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่าหนี้ค้างไม่ได้เกิดขึ้นโดยทันทีเมื่อชาวนายไม่สามารถชำระหนี้ได้ หากเกิดขึ้นในขั้นตอนที่เจ้าหนี้ปฏิเสธการให้กู้ยืมเงินเพื่อนำมาหมุนขดใช้หนี้ คือกรณีที่ชาวนายประสบภาวะขาดทุนแต่ไม่สามารถ “แก้ตัว” หรือกู้เพิ่มได้อีก ก็เป็นอีกขั้นตอนที่ชาวนายจะต้องประสบอยู่ในภาวะยากลำบากเป็นอย่างยิ่ง และที่สำคัญชาวนายกลุ่มที่เป็นหนี้ค้างจะต้องปรับตัวเพื่อเผชิญกับปัญหานี้ค้าง แต่สำหรับชาวนายที่ยังพอจะมีทางกู้ยืมได้อีกก็จะกระทำทุกวิถีทางเพื่อเข้าถึงแหล่งกู้ได้ในขณะที่หนี้สินเดิมไม่ได้รับการชำระหนี้เพราะขาดเงินทุน ชาวนายกลุ่มนี้จึงอาศัยช่องทางที่แหล่งเงินกู้ให้โอกาส เช่นการทำเรื่องราวผิดผ่อนการชำระหนี้กับ ธ.ก.ส. หรือการเข้าไปสู่รูป

แบบสัญญาใหม่ที่มีโอกาสเข้าถึงได้ เช่นสัญญาเงินกู้ระยะสั้นแต่กำหนดระยะเวลาชำระที่ไม่ตรงกัน หรือชำระในคาบอื่น ซึ่งเกิดขึ้นในกรณีเงินระยะสั้น ของ ธ.ก.ส. ที่มีกำหนดชำระคืนใน 1 ปี คือ เดือนมีนาคม เดือนมิถุนายน เดือนกันยายน เดือนธันวาคม หมายถึงหากลูกค้ามีการผลิต และมีเครดิตดี รอบปีหนึ่งจะกู้ได้ 4 ครั้ง (กรณีบ้านคง กู้ได้เพียง 2 คาบ) และจะต้องชำระหนี้พร้อมดอกเบี้ยปีละ 4 ครั้ง เช่นเดียวกัน ซึ่งหากชำระหนี้คาบเดือนมีนาคม ไม่ได้ก็อาจจะกู้คาบเดือนมิถุนายน มาชำระคาบเดือนมีนาคม เป็นกระบวนการหมุนเงิน และสัญญาคาบเดือนมิถุนายนมักจะเป็นวงเงิน กู้สูงกว่าคาบเดือนมีนาคม เพราะหมายถึงต้องรวมเงินต้นที่จะต้องชำระคาบเดือนมีนาคม อัตราดอกเบี้ย และเงินเหลือสำหรับลงทุนต่อไปอีกด้วย ซึ่งหากการผลิตยังขาดทุน การหมุนเงินในระบบเช่นนี้จะหยุดชะงักทันทีการปล่อยกู้คาบต่อไปจะมีโอกาสพิจารณาอนุมัติจากพนักงานสินเชื่ออย่างมาก การหาทางออกคือเข้าหาแหล่งเงินกู้ในระบบ เช่นกรณีของ นายจันทร์ นายจันทร์ นายเจริญ หรือการหารายได้จากแหล่งอื่นๆ ก็จะตามมา หรือปล่อยให้เกิดขึ้นตอนหนี้ค้าง หรือการเลิกกู้ หรือการหนีหนี้ ซึ่งเป็นกรณีประสบผลล้มเหลวในการจัดการเงินกู้หรือการจัดการเงินทุนในรอบล่าสุด ซึ่งไม่สามารถหาเงินจากแหล่งไหนมาชำระหนี้ได้ พร้อมกับไม่สามารถกู้ได้ ซึ่งเป็นจุดสิ้นสุดของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินของครัวเรือนชาวนานั่นๆ ซึ่งปัจจุบันมีกรณีตัวอย่างประมาณ 7 รายที่ประสบภาวะดังกล่าว

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่าสภาพหนี้ค้างคือสภาพที่ชาวนามีหนี้สินมากจนไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามปกติ แต่การมีหนี้สินมากบางครั้งไม่ใช่สิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาหนี้ค้างถ้าหากว่าผู้มีหนี้สินนั้นสามารถจัดการเงินกู้ในกระบวนการผลิต และการตลาด ได้ดีภายใต้เงื่อนไขอันอานวยหลากหลาย การมีหนี้สิน หรือการสามารถเข้าถึงหนี้สินได้มากอาจจะเป็นผลดีกับครัวเรือนนั้นๆ แต่ตรงกันข้ามกับครัวเรือนที่ไม่สามารถจัดการการผลิต และมีความค้อยกว่าในการเข้าถึงระบบตลาด ข่มอยู่ในภาวะขาดทุน ปัญหาการรับแรงเพื่อหาแหล่งกู้เงินแหล่งใหม่ หรือกู้สัญญาเพิ่มจากแหล่งเงินกู้แหล่งเก่า จึงเป็นโอกาสเดียวที่จะหมุนเงินชำระหนี้เดิมได้ แต่หากเมื่อไรไม่สามารถหาแหล่งเงินกู้ได้ ทั้งจากแหล่งเดิม หรือแหล่งใหม่ ปัญหาไม่มีเงินชำระหนี้ และดอกเบี้ย จึงเกิดขึ้นตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นครัวเรือนของนายอินทร์ ที่เป็นหนี้ค้าง 1 สัญญา เป็นเงิน 30,000 บาท แต่ในเวลา 3 เดือนต่อมาสามารถกู้เงินจากเพื่อนบ้านคือนางพุดได้ ก็นำเงินไปชำระ ให้ ธ.ก.ส. ได้ แต่เครดิตของนายอินทร์ในสายตาของพนักงานและเพื่อนร่วมกลุ่มย่อมตกต่ำลงไป หรือครัวเรือนของนายปิ่น ครัวเรือนของนายปิ่นคำ นายสอนอิน นายศักดิ์ เหล่านี้ก็มีปัญหาหนี้ค้าง ซึ่งเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุไม่ว่าจะขาดทุนจากการผลิตโดยเฉพาะการผลิตในเชิงพาณิชย์ที่ต้นทุนการผลิตสูงโดยครัวเรือนบางครัวเรือนในกลุ่มชาวนาจนต้องเสียดำเข้า เสียค่าใช้จ่ายในการซื้อหาปัจจัยการผลิตที่มีราคาแพง

เพราะไม่สามารถควบคุมราคาปัจจัยการผลิตเหล่านี้ได้ และเมื่อนำผลผลิตออกสู่ตลาดก็ส่งผลให้ขาดทุนในด้านราคาผลผลิตตกต่ำอีกรอบหนึ่ง

ชาวนาที่ดำเนินการผลิตเชิงพาณิชย์ เช่นดวง นั้นประสบปัญหาหนี้ค้างเนื่องจากขาดทุนจากการปลูกลิ้นจี่ในสวนจำนวน 8 ไร่ของตนเองคิดต่อมา 3 ปี ทำให้ไม่สามารถชำระหนี้ได้จากรายงานหนี้ค้าง ประจำเดือนมิถุนายน 2541 ของ ธ.ก.ส. ปรากฏว่าดวง มีหนี้ระยะยาว ธ.ก.ส. ถึง 2.4 แสนบาท และมีหนี้ค้าง 2.4 หมื่นบาทซึ่งไม่สามารถชำระหนี้ได้พร้อมดอกเบี้ยอีกจำนวน 14,949 บาท เหตุการณ์เช่นนี้ทำให้ต่อไปดวง จะต้องแบกภาระหนี้ค้างเพิ่มขึ้น หนทางเดียวคือการกู้เงินจาก ธนาคารพาณิชย์ แต่ดวงก็ไม่สามารถชำระหนี้ ธนาคารพาณิชย์ได้ จนมีคำสั่งศาลประกาศขายทอดตลาดที่ดินจำนวน 7 ไร่ 1 งานของเขาที่จำนองไว้กับ ธนาคารพาณิชย์สาขาฝาง แห่งหนึ่ง และท้ายสุดเขาต้องสูญเสียที่ดินแปลงนี้ไป สาเหตุสำคัญที่ทำให้เขาต้องสูญเสียที่ดินดังกล่าวเนื่องจากภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่อง เพราะดวงไม่สามารถควบคุมราคาปัจจัยการผลิต และต้นทุนการผลิตในสวนลิ้นจี่ได้ด้วยตนเอง พร้อมกันนั้นก็ไม่สามารถควบคุมระบบราคาตลาดของลิ้นจี่ได้ เพราะต้องผ่านพ่อค้าคนกลางหลายทอดกรณีของดวง เป็นการผลิตภายใต้ วิธีการผลิตเชิงพาณิชย์ที่มีความเสี่ยงต่อการขาดทุนสูงนั่นเอง แม้จะดำเนินการปรับรูปแบบเพิ่มเนื้อที่เพราะปลูกอย่างไรก็ตามก็ไม่สามารถทำให้หลุดพ้นจากวงจรหนี้สินได้ โดยเจ้าหนี้ก็จะได้รับอัตราดอกเบี้ยและเงินต้นคืนแน่นอนแม้จะต้องมีการฟ้องร้อง แต่ดวง ต้องเสียเปรียบภายใต้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินอยู่ต่อไป

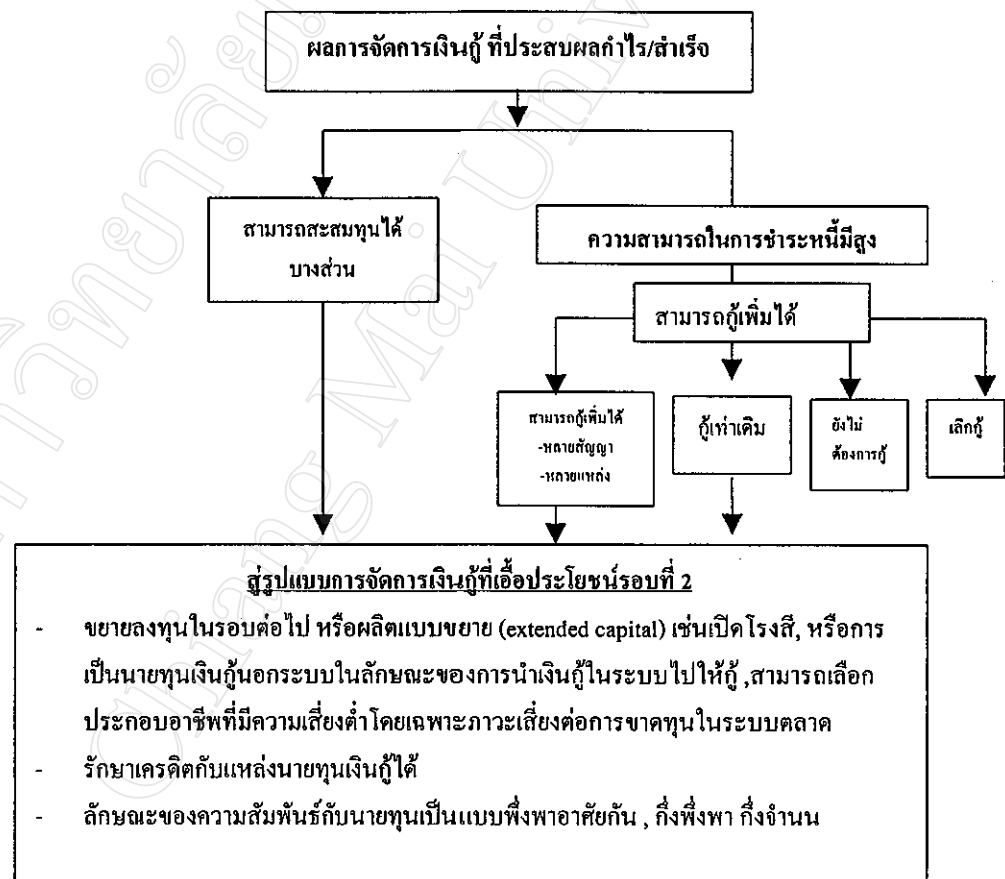
ปัญหาที่สำคัญที่ทำให้ครัวเรือนชาวนาประสบปัญหาหนี้ค้างคือการนำเงินกู้ไปใช้จ่ายในกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดการลงทุน เป็นต้นว่านำเงินไปลงทุนในสินทรัพย์ถาวร แต่ไม่สามารถสร้างมูลค่าส่วนเกินได้ เช่นนายสอนอิน ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางกู้เงินจากแหล่งสินเชื่อในระบบในการกู้ระยะยาวแบบจำนองที่ดิน จำนวน 150,000 บาท แล้วนำเงินจำนวนดังกล่าวไปซื้อรถยนต์ ถึง 130,000 บาท แต่ไม่ประกอบอาชีพค้าขาย หรือไม่มีรายได้จากการลงทุนซื้อรถ ทำให้เป็นท้ายสุดเมื่อถึงระยะเวลาชำระหนี้ นายสอนอิน ไม่สามารถหาเงินไปชำระหนี้ได้ทำให้เกิดหนี้ค้างตามมา หรือแม้แต่ครัวเรือนชาวนารวยคือไพโรจน์ ซึ่งเป็นหนี้กับสินเชื่อในระบบทั้งสองแหล่ง คือกู้ทั้งจาก ธ.ก.ส. และกู้จากธนาคารพาณิชย์ แต่นำเงินที่กู้ได้จำนวนกว่า 5 แสนบาท แต่ไม่นำเงินจำนวนดังกล่าวไปใช้จ่ายเพื่อการลงทุนกลับนำเงินไปซื้อรถยนต์ และเที่ยวเตร่ เล่นการพนันจนสุดท้ายต้องประสบภาวะหนี้ค้างและไม่สามารถชำระหนี้ได้ถูก ธนาคารพาณิชย์ฟ้องร้องยึดทรัพย์สินที่ได้รับเป็นมรดกจากตระกูลพ่อหลวงดับ และส่วนของ ธ.ก.ส. บางสัญญาต้องให้กลุ่มที่ค้ำประกันรับชำระหนี้แทน หรือหากสัญญาใดเป็นสัญญาที่นำเอาที่ดินไปค้ำประกันต้องขายนำเงินไปชำระหนี้ ซึ่งเหตุการณ์วุ่นวายในเรื่องการชำระหนี้เกิดขึ้นภายหลังจากไพโรจน์ ป่วยและเสียชีวิตในช่วงต้นปี 2543 ทิ้งภาระหนี้สินให้กับคนที่ค้ำประกัน

ปัญหาหนี้ค้างในสังคมชาวนา และในชุมชนที่ศึกษาไม่ได้เกิดขึ้นง่ายๆ เพราะปัญหาหนี้ค้างนั้นมีความสัมพันธ์โดยตรงกับผลของการจัดการเงินทุนเป็นเครื่องชี้ว่าชาวนาจะสามารถนำเงินมาชำระหนี้สินพร้อมดอกเบี้ยได้หรือไม่ หากการจัดการเงินทุนประสบผลสำเร็จก็สามารถที่จะนำเงินมาชำระหนี้สินพร้อมดอกเบี้ยได้แต่หากครัวเรือนชาวนากลุ่มใดไม่สามารถสร้างผลกำไรจากการจัดการเงินทุนได้ประสบปัญหาการชำระหนี้สินที่มีอยู่ก่อนหน้านั้น แต่อย่างไรก็ตามไม่ว่าการกู้ครั้งแรกเมื่อประสบผลขาดทุนแล้วจะเกิดปัญหาหนี้ค้างตามมาทันทีไม่ ชาวนายังมีโอกาสดิ้นรนเพื่อหาเงินกู้เพิ่มในรอบที่สองเพื่อนำไปชำระหนี้สินได้ต่อไป ดังจะได้กล่าวไว้ในประเด็นต่อไปในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการปัญหาหนี้ค้างของกลุ่มชาวนา ในแผนภูมิที่ 5.11 แสดงให้เห็นว่าหากครัวเรือนชาวนาสามารถจัดการเงินทุนสำเร็จก็จะสามารถนำเงินส่วนหนึ่งไปชำระหนี้ได้ หากมีความสำเร็จค่อนข้างสูงก็จะมีโอกาสชำระหนี้ได้สูง พร้อมกับนำเงินส่วนหนึ่งไปลงทุนเพิ่มได้อีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งผลของการชำระหนี้ได้นี้เป็นเครื่องยืนยันความสามารถของครัวเรือนชาวนาในสายตาของกลุ่มทุน หรือที่เรียกว่า “ความมีเครดิต” กรณิแผนภาพที่ 5.11 นี้ส่วนใหญ่จะเป็นผลมาจากการจัดการเงินกู้ของครัวเรือนชาวนารวย ที่มีรูปแบบการจัดการเงินกู้ที่มีความเสี่ยงต่อภาวะต้นทุนสูง เสี่ยงต่อภาวะขาดทุนในระบบตลาดต่ำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการจัดการเงินกู้นอกภาคเกษตร เช่น ครัวเรือนของนายอ้วน นายมี นางสุพิน นายสมคิด เป็นต้น ที่มีรูปแบบการจัดการเงินกู้ที่หลากหลายและประสบผลสำเร็จ ซึ่งหากจะกู้เพิ่มก็สามารถกู้ได้ บางครัวเรือนอาจจะยังไม่กู้เงินเพิ่ม เช่น ครัวเรือนของนายคำ ชาวนาร่ำรวย ที่ยังไม่มีความจำเป็นต้องใช้เงินลงทุน จึงไม่ต้องกู้ เนื่องจากมีเงินสะสมเป็นทุนเดิมค่อนข้างมากอยู่แล้ว แต่เมื่อใดที่มีโครงการของรัฐเช่นโครงการรับจำนำข้าวเปลือก ซึ่งเป็นเงินกู้ระยะสั้นๆ อัตราดอกเบี้ยต่ำ ร้อยละ 3 ต่อเดือน นายคำ แก้วธาตุก็จะกู้ทันทีเพื่อนำเงินไปลงทุนในด้านอื่นๆ หรือให้บุตรหลานนำเงินไปหมุนเพื่อสร้างมูลค่าส่วนเกินอีกทางหนึ่ง บางครัวเรือน หรือบางครั้งครัวเรือนชาวนารวยอาจจะเลิกกู้ไปเลยยังคงเป็นลูกค้า ร.ก.ส. อยู่เพื่อรับสวัสดิการในด้านอุปโภคบริโภคของ ร.ก.ส. ที่ดำเนินการก่อตั้งขึ้นเท่านั้น ซึ่งลักษณะการกู้เช่นนี้คือการกู้เมื่อตนเองมีทางเลือก โดยไม่เหมือนการกู้ของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนที่ถูกบีบบังคับให้ต้องกู้เพราะความต้องการทุนสำหรับผลิตในไร่นามีค่อนข้างสูง อีกทั้งจำเป็นต้องกู้เพื่อการชำระหนี้สินเดิมที่ไม่สามารถหารายได้จากแหล่งอื่นมาชำระหนี้ได้

เมื่อชาวนากลุ่มนี้สามารถชำระหนี้ได้ซึ่งก็หมายถึงสามารถกู้เงินในรอบต่อไปได้โดยสะดวก สามารถที่จะนำเงินที่กู้ได้มาขยายการลงทุนทั้งในภาคการเกษตร (หากประสบผลสำเร็จในปีก่อนหน้านั้น) หรือการลงทุนนอกภาคเกษตร เช่นกรณีของนายมี จะนำเงินกู้ไปให้บุตรชายคือนายเพชรรับซื้อข้าวเปลือกหน้าโรงสีเพื่อสีที่โรงสีของตนเองสำหรับขายเป็นข้าวสาร และนำเงินส่วนหนึ่งไปให้นายมบุญ สำหรับค้าขายวัสดุอุปกรณ์การเกษตร นอกจากนี้กรณีของนายอ้วน ยัง

สามารถที่จะรักษาความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับชาวฐานะยากจนทั้ง 3 ครั้วเรือนที่มาเช่านากับตนเองในรูปแบบการแบ่งครึ่งผลผลิตได้ต่อไป ที่สำคัญในสายตาของเจ้าหนี้ชาวนากลุ่มนี้จะเป็นผู้มีเครดิตเป็นที่นับหน้าถือตาของทั้งเจ้าหนี้ในชุมชนและนายทุนเงินกู้นอกชุมชนหรือแม้กระทั่งพนักงานของ ธ.ก.ส. เอง พนักงาน ธ.ก.ส. ระดับฝ่ายอำนวยการคงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าไม่รู้จักนายมี หรือนายสมคิด เพราะความสามารถในการจัดการการผลิตและแบ่งปันผลผลิตในรูปดอกเบี้ยให้กับกลุ่มทุนเจ้าหนี้ในฐานะความสัมพันธ์เชิงหนี้สินอย่างเท่าเทียมกันนั่นเอง

ภาพที่ 5.11 ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการเงินกู้ที่สำเร็จกับการชำระหนี้

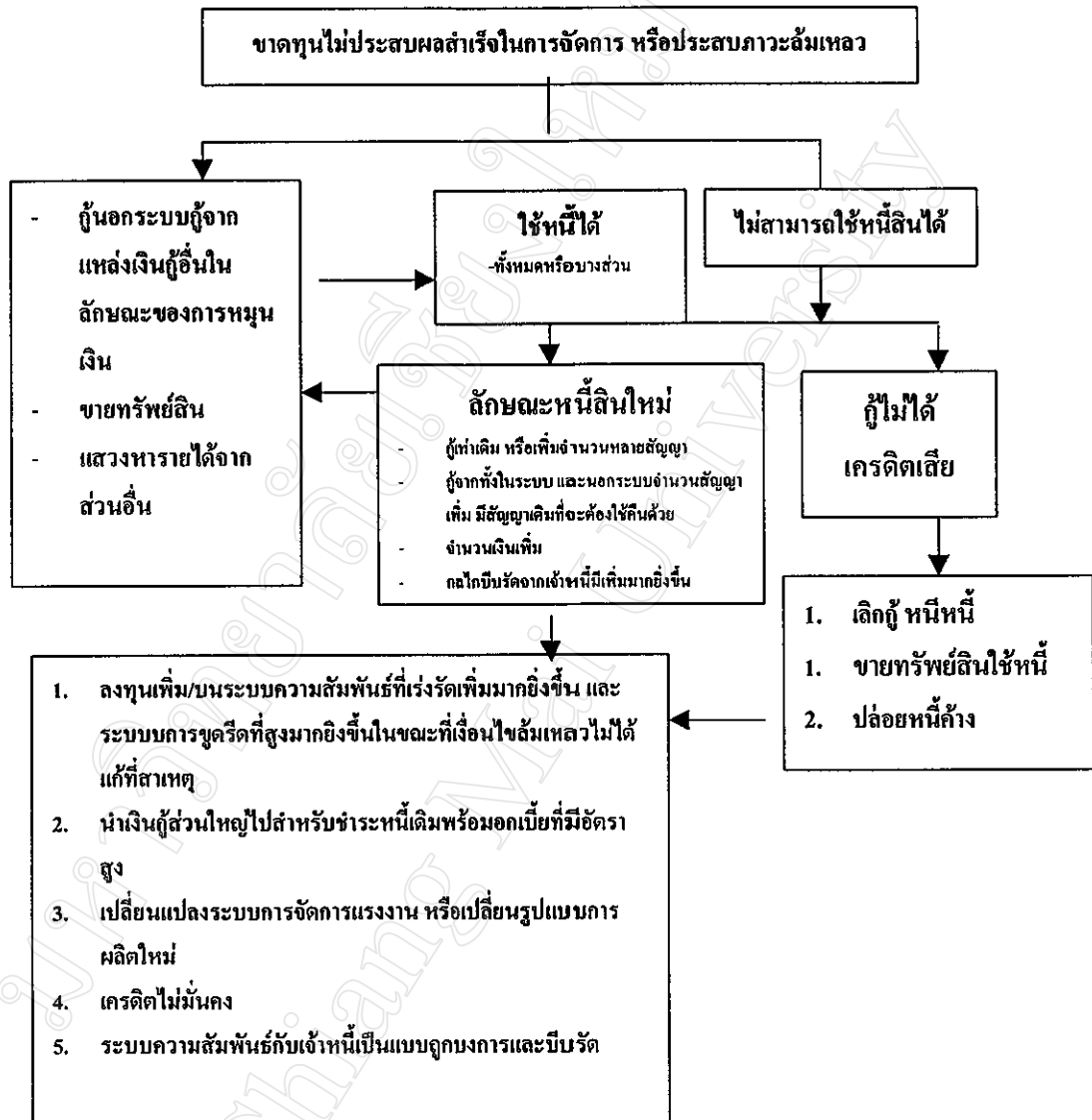

ท่ามกลางความพยายามวางมาตรการและกลไกที่หลากหลายในการป้องกันการค้างชำระของหนี้สิน เป็นต้นว่ามาตรการทางกฎหมาย มาตรการทางสังคม ก็ยังมีปรากฏการณ์การค้างชำระของหนี้สิน ซึ่งนอกจากจะค้างชำระหนี้กับ ธ.ก.ส. แล้วยังมีจำนวนครัวเรือนชาวฐานะปานกลางอีก 3 ครัวเรือนที่อยู่ระหว่างการบังคับหนี้กับ ธนาคารพาณิชย์ คือครัวเรือนของ ไพโรจน์ และครัวเรือนของ พุทธิมาศ และครัวเรือนของดวง ซึ่งทั้งสามครัวเรือนเป็นกรณีตัวอย่างที่น่าสนใจ

ยิ่งที่เป็นภาพสะท้อนความล้มเหลวในการจัดการเงินกู้จนถึงขั้นที่ต้องล้มละลายทั้งทางเศรษฐกิจทางสังคม และท้ายสุดคือสิ้นชีวิตในกรณีของไพโรจน์ และกรณีที่ต้องหนีออกจากชุมชนไปประกอบอาชีพที่อื่น ดังเช่นครัวเรือนของพุทธมาศ ปัญหานี้ค้างที่สอบถามได้จากร้านขายวัสดุอุปกรณ์การเกษตรที่น่าสนใจยิ่งอีกประการหนึ่งคือการค้างชำระสินเชื่อเงินซื้อวัตถุดิบหรือปัจจัยการผลิตในภาคเกษตร ซึ่งเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นในหมู่ของผู้ซื้อสินค้าเงินเชื่อในจำนวนครัวเรือนชาวนาเยนมีถึง 7 ครัวเรือนที่เป็นหนี้ค้างกับร้านค้าวัสดุการเกษตร และจำนวน 5 ครัวเรือนที่ค้างชำระหนี้ร้านค้าการเกษตรในหมู่ครัวเรือนชาวนาเยนปานกลางเนื่องจากขาดทุนจากการผลิตในภาคเกษตร โดยเฉพาะราคาที่ตกต่ำตลอด 3 ปีของผลผลิตลิ้นจี่ และราคาข้าวเปลือกที่ตกต่ำอย่างต่อเนื่องในห้วงระยะเวลา 2 ปีที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังมี ครัวเรือนชาวนาเยนปานกลางที่ยึดอาชีพในภาคเกษตร 2 ครัวเรือนที่มีปัญหาไม่สามารถนำเงินไปไถ่ถอนที่ดินที่ตนเองขายฝากไว้กับนายทุนนอกชุมชน ซึ่งอยู่ระหว่างการประนีประนอมหนี้สินกันอยู่ ซึ่งการขายฝากเป็นหนทางหนึ่งที่จะได้เงินสดไปชำระหนี้สินในระบบ แต่ท้ายสุดไม่สามารถหารายได้ไปไถ่ถอนคืนตามกำหนดระยะเวลาจึงต้องถูกบังคับโดยทันทีจากเจ้าหนี้

จากภาพที่ 5.12 แสดงสถานการณ์การจัดการเงินกู้ที่ล้มเหลวและการชำระหนี้สินนั้นจะปรากฏว่าปัญหาหนี้ค้างไม่ได้เกิดขึ้นทันทีหากมีการหมุนเงินยังดำเนินการได้ต่อเนื่อง หรือยังสามารถ หารายได้จากส่วนอื่นๆ มาชำระหนี้ แต่หากเมื่อไรก็ตามที่ชาวนาเยนไม่สามารถกู้สัญญาหรือจำนวนเงินเพิ่มจากเดิมได้ และไม่มีทรัพย์สินเพียงพอที่จะขาย หรือไม่มีรายได้จากแหล่งอื่นๆ สำหรับการชำระหนี้แล้วหนี้ค้างชำระก็จะตามมา ระบบความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้จะเกิดความขัดแย้งขึ้นทันทีต่างฝ่ายต่างพยายามต่อสู้กัน โดยเจ้าหนี้พยายามใช้กลไกที่หลากหลายในการจัดการกับลูกหนี้ที่ค้างชำระไม่ว่าจะเป็นกลไกการใช้กลุ่มบีบบังคับเช่นกรณีของ ธ.ก.ส. หรือการใช้กลไกทางกฎหมาย เช่นกรณีของดวง และพุทธมาศที่ถูกธนาคารพาณิชย์ฟ้องร้องยึดทรัพย์สินเป็นต้น ในขณะที่เดียวกันฝ่ายลูกหนี้ก็พยายามที่จะสลัดตนเองหลุดจากภาวะหนี้ค้างชำระดังกล่าวด้วยวิธีการที่หลากหลายเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นขายทรัพย์สินนำเงินมาชำระหนี้ การขอกู้เงินจากโครงการของรัฐเพื่อชำระหนี้สินเดิม หรือบางรายพยายามตัดความสัมพันธ์โดยการหนีหนี้ ก็มี

ภาพที่ 5.12 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการเงินที่ล้มเหลวกับการชำระหนี้

จากสถานการณ์การเพิ่มของการค้างชำระหนี้ของชาวนากลุ่มต่างๆ ในช่วงที่ผ่านมาอย่างน้อยเป็นการตรวจสอบถึงความสำเร็จหรือล้มเหลวของนโยบายภาคเกษตรของรัฐบาลได้เป็นอย่างดี สาเหตุแห่งหนี้ค้างมีความสัมพันธ์และคล้ายกันกับสาเหตุแห่งการเป็นหนี้ กล่าวคือ ปัญหาหนี้ค้างเกิดขึ้นได้หลายสาเหตุที่สำคัญคือความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ ความสามารถในการจัดการการผลิต ความสามารถในการเข้าถึงระบบตลาด การขยายตัวของระบบบริโภคนิยม การเกิดขึ้นของภัยธรรมชาติ การอาศัยช่องว่างของกฎหมายตลอดจนการพนันและยาเสพติดโรคร้ายไข้เจ็บเหล่านี้ในชุมชนที่ศึกษาได้รับการอ้างถึงว่าเป็นสาเหตุแห่งหนี้ค้างเกือบทั้งสิ้น แต่ครัวเรือนส่วนใหญ่โดยเฉพาะครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนแล้วสาเหตุหลักแห่งหนี้ค้างคือการที่

ครัวเรือนของพวกเขาไม่มีแหล่งทุนสำหรับการผลิตที่เพียงพอโดยเฉพาะข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบทำให้ต้องพึ่งพาเงินกู้นอกระบบ ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งอัตราดอกเบี้ยสูงส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงตามไปด้วย และปัจจัยการผลิตที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะได้มาซึ่งประโยชน์ก็ต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่าเท่านั้น คือที่ดิน เพราะครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนมีที่ดินไม่เพียงพอต่อการผลิตเชิงพาณิชย์และบริโภคจึงต้องเข้าสู่ความสัมพันธ์ดังกล่าว ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนพื้นฐานการแบ่งปันผลผลิตที่ไม่เท่าเทียมกันดังได้เสนอไว้แล้ว นอกจากนี้ยังต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตอื่นๆ จากร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตร และสุดท้ายคือความด้อยกว่าในการเข้าถึงระบบตลาด ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้ทำให้ชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินในลักษณะนำหนี้เก่าไปใช้หนี้ใหม่ ดังแผนภูมิที่ 5.9 สำหรับครัวเรือนชาวนาฐานะร่ำรวยและปานกลางนั้นสาเหตุแห่งหนี้ค้างจะแตกต่างกันไปจากครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนหลายประการ ดังที่ได้สรุปปัญหาการจัดการทุนของชาวนาจนก่อให้เกิดหนี้ค้างนั้นเกิดขึ้นเพราะการที่ครัวเรือนชาวนาผลิตภายใต้กลไกตลาดซบมุลค่าส่วนเกินที่หลากหลาย และกลไกหนึ่งที่สำคัญคือการที่พวกเขาต้องเผชิญกับอัตราดอกเบี้ยในปัจจัยการผลิตที่สูง ไม่ว่าจะเป็นดอกเบี้ยของ ธ.ก.ส. หรือดอกเบี้ยของแหล่งสินเชื่อนอกระบบ โดยเฉพาะดอกเบี้ยจากการเชิ่ดซื้อซื้อวัสดุอุปกรณ์การเกษตรจากร้านค้าต่างๆ จะสูงกว่าปกติมากกว่า 2 – 3 เท่า ปัญหานี้ค้างจึงพัฒนาการมาจากการขาดทุนอย่างต่อเนื่องและการมีหนี้สินเรื้อรังจนไม่สามารถหาเงินมาชำระเงินต้นและดอกเบี้ยได้ในท้ายที่สุด

5.5.2 การป้องกันหนี้ค้างของเจ้าหนี้

สถานการณ์การค้างชำระหนี้ของลูกหนี้เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาเป็นอย่างยิ่งสำหรับลูกหนี้ที่ต้องดิ้นรนขวนขวายหาเงินมาชำระหนี้ และขณะเดียวกันผู้ให้กู้ หรือเจ้าหนี้ ก็ไม่ต้องการให้สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นกับลูกหนี้ที่มีความสัมพันธ์กับตนเอง โดยเฉพาะกลุ่มเจ้าหนี้ที่เป็นนายทุนเงินกู้ท้องถิ่น และนายทุนเจ้าของร้านค้าวัสดุอุปกรณ์การเกษตร ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าว จะส่งผลให้เกิดความยุ่งยากลำบากใจในการติดตามหนี้สำหรับเจ้าหนี้เมื่อเกิดการผัดนัดชำระหนี้ หรือเกิดภาวะหนี้ค้าง นายทุนเจ้าของเงินกู้จากแหล่งเงินกู้ต่างๆ จะพยายามใช้กลไกที่ตนมีอยู่เพื่อดำเนินการให้ลูกหนี้ชำระหนี้ให้ได้ในระยะเวลาที่เร็วที่สุด กลไกที่ถูกนำมาใช้จะแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มเจ้า ซึ่งจะมีกลไกในการติดตามหนี้หลากหลายประการด้วยกัน

1) ใช้หัวหน้ากลุ่ม

กลไกของเจ้าหนี้ที่นำมาใช้ในการติดตามหนี้และการควบคุมหนี้ค้าง โดยเฉพาะ ธ.ก.ส. จะอาศัยกลไกที่เจ้าหนี้สร้างคือกลุ่มลูกค้า ซึ่งกลุ่มลูกค้าจะดำเนินการควบคุมปัญหานี้ค้างที่เคยสำเร็จมาแล้วในช่วงประวัติศาสตร์นับแต่ ธ.ก.ส. เข้าสู่ชุมชนประมาณ 3 ทศวรรษที่ผ่านมา โดย

อาศัยคำบอกเล่าซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้พนักงาน ธ.ก.ส. หรือ "หัวหน้า" ล่วงรู้ถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการชำระหนี้ โดยเฉพาะคำบอกเล่าของหัวหน้ากลุ่ม และลูกค้า ธ.ก.ส. กลุ่มเดียวกันที่เกร็งกลัวว่าหาก "ลูกค้า" ภายในกลุ่ม เสีย "เครดิต" จะทำให้ "กลุ่ม" เสียเครดิตไปด้วย "หัวหน้ากลุ่ม" โดยมากจะมีการเลือกตั้งทุกๆ ปี หรือเลือกตั้งทุกครั้งเมื่อมีการลาออก หัวหน้ากลุ่มแม้จะเป็นการเลือกจากสมาชิกในกลุ่มก็ตาม แต่คุณสมบัติของลูกค้าภายในกลุ่มส่วนใหญ่ที่มักจะได้รับเลือกเป็นหัวหน้ากลุ่มจะต้องมีคุณสมบัติอย่างน้อย 2 ประการคือ ประการแรกต้องเป็นคนที่สามารถเข้าได้กับทุกคนในกลุ่ม ที่นำข่าวสารความต้องการ (และความลับของลูกค้า) ภายในกลุ่มรวบรวมเสนอพนักงานสินเชื่อ ที่เป็นหัวหน้าเขต หัวหน้ากลุ่มจะมีความสามารถในการติดต่อสื่อสารเป็นอย่างดี เมื่อถึงระยะเวลาที่จะเปิดบริการให้ลูกค้ากู้เงิน โดยเฉพาะเงินสินเชื่อระยะสั้น (ชำระไม่เกิน 1 ปี) ซึ่งในแต่ละปีหัวหน้าเขตจะนำพนักงานสินเชื่อมาออกให้บริการประมาณ 3 ครั้ง คือเงินกู้ระยะสั้นคาบมีนาคม ซึ่งเป็นเงินกู้เพื่อนำไปลงทุนปลูกข้าวนาปี เงินกู้ระยะสั้นคาบมิถุนายน ซึ่งจะเป็นเงินกู้เพื่อนำไปเป็นต้นทุนในการผลิตถั่วเหลือง หรือกระเทียม และเงินกู้ระยะสั้นคาบกันยายน สำหรับพืชสวนเช่นลิ้นจี่ การเข้ามาบริการให้กู้เงินกู้ระยะสั้นนี้ หัวหน้ากลุ่มจะต้องประสานกับพนักงานสินเชื่อหัวหน้าเขตเพื่อขอใบนัดหมาย และขณะเดียวกันก็ต้องประสานกับลูกค้าภายในกลุ่มให้ได้ด้วยเพื่อมาทำสัญญากู้ให้ทันเวลา การประสานให้ลูกค้าภายในกลุ่มมาทำสัญญาถูกรอบใหม่ มีวัตถุประสงค์ที่แอบแฝงคือหมายถึงว่าคนที่มากู้เงินในรอบใหม่จะต้องมาชำระหนี้ด้วยพร้อมกัน ดังนั้นในเดือนนี้ให้ชำระหนี้แผนเล็กๆ สีขาว(หรือที่พนักงานเรียกว่าใบ 15-010) ซึ่งพนักงานสินเชื่อประจำเขตนำมาให้ลูกค้าแต่ละคน โดยผ่านหัวหน้ากลุ่ม นั้นนอกจากจะเปรียบเสมือนใบเตือนให้ต้องมาชำระหนี้ก่อนที่จะถูกรอบใหม่แล้ว ยังเป็นใบที่มันยับบ่งบอกถึงว่าลูกค้าจะได้รับการทำสัญญาในรอบใหม่หากชำระหนี้สัญญาเดิมสิ้นสุดลง คุณสมบัติประการที่สองของหัวหน้ากลุ่มคือการสะท้อนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับลูกค้าภายในกลุ่มให้กับหัวหน้าพนักงานสินเชื่อประจำเขตด้วย ซึ่งวันทำสัญญา หากพนักงานสินเชื่อมีท่าทีไม่ไว้วางใจลูกค้าคนใด หัวหน้ากลุ่มจะต้องรับหน้าที่ไปให้ข้อมูลภายหลังจากวันทำสัญญาที่สาขา หรือที่ที่เป็นส่วนตัว หรือหากหัวหน้ากลุ่มมีความสัมพันธ์ในทางลบกับลูกค้าในกลุ่มหรือได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับความล้มเหลวของลูกค้าในกลุ่มอาจจะไปบอกพนักงานสินเชื่อประจำเขตไว้ก่อนเป็นการล่วงหน้า เพื่อที่จะทำให้พนักงานสินเชื่อมีข้อมูลเพียงพอในการจัดอันดับความน่าเชื่อถือของผู้ที่จะมีกู้ การทำหน้าที่เช่นนี้เพื่อแลกกับสิ่งที่หัวหน้ากลุ่มจะได้รับคือวงเงินกู้ และสิ่งของเล็กๆ น้อยๆ เมื่อสิ้นปี ที่พนักงาน ธ.ก.ส. นำมามอบให้

2) ใช้กลุ่มติดตามหนี้

เครื่องมือบังคับหนี้ทางสังคมอีกเครื่องมือหนึ่งที่ ธ.ก.ส. สร้างขึ้นคือการให้กลุ่มติดตามหนี้และบีบบังคับให้ลูกกลุ่มชำระหนี้ เป็นการประยุกต์ใช้กลุ่มทางสังคมได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของสังคมชนบทไทย ก่อนหน้านั้นมีเรื่องเล่าว่าหากลูกค้าในกลุ่มคนใดไม่สามารถชำระหนี้ได้ กลุ่มทั้งกลุ่มจะเสียเครดิต และจะไม่ได้รับการให้กู้ในรอบต่อไป การกำหนดเช่นนี้เป็นสิ่งที่ลูกค้าในกลุ่มเกรงกลัวกันมาก ดังนั้นกรณีกลุ่มเก่าที่เกาะกลุ่มมาดีโดยตลอดเมื่อมีคนประสงค์จะเข้ากลุ่มใหม่ มักจะไม่ได้รับการต้อนรับจากลูกค้าในกลุ่มที่สังกัดกลุ่มมานานเข้าใจและรู้จักระดับเครดิตซึ่งกันและกันค่อนข้างดี กลไกกลุ่มดังกล่าวมีความเข้มแข็งในการกีดกันและป้องกันหนี้ค้างมาระดับหนึ่ง แต่นับแต่ปี 2530 เป็นต้นมากลไกกลุ่มเริ่มจะใช้ไม่ได้ในกรณีของกลุ่มใหม่ๆ ที่มีลูกค้าชาวนาขนาดเล็กรวมตัวกัน และมีปัญหาเรื่องขาดทุนในการจัดการเงินทุนอย่างต่อเนื่องจนไม่สามารถหาหนทางใดเพื่อนำเงินมาชำระหนี้พร้อมกับดอกเบี้ยค้างได้ กลุ่มจึงไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมเหล่านี้ได้อีกต่อไป ปรากฏการณ์นี้ต่างชำระจึงเริ่มขึ้นในกลุ่มใหม่ๆ มากกว่ากลุ่มลูกค้าเก่า และต่อมากลุ่มลูกค้าเก่าก็เริ่มมีหนี้ค้าง เพราะกลไกกลุ่มในทางปฏิบัติไม่มีอำนาจเพียงพอในการป้องกันหนี้ค้างได้อีกต่อไป เช่นกลุ่ม 313 มีหนี้ค้างในเดือนมิถุนายน 2541 ถึง 9 สัญญา ในขณะที่กลุ่ม 314²¹ มีหนี้ค้างในฤดูการชำระหนี้เดียวกัน 5 สัญญาในขณะที่กลุ่ม 55 มีหนี้ค้างเพียงสัญญาเดียว จำนวนเงินต้นเพียง 40,000 บาท และที่น่าสนใจกลุ่ม มอ. 7 ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่เคยมีปัญหาหนี้ค้างในเดือนมิถุนายน 2541 มีหนี้ค้างถึง 11 สัญญา จากจำนวนลูกค้าทั้งสิ้น 20 กว่าคน แต่การกระจายตัวของคนเป็นหนี้มันแตกต่างกันไปจากกลุ่ม 313 และกลุ่ม 314 เพราะกลุ่มทั้งสองข้างต้นจำนวนสัญญา และจำนวนลูกหนี้ที่ค้างชำระมีปริมาณใกล้เคียงกัน แต่กลุ่ม มอ.7 มีลูกหนี้ค้างชำระเพียง 4 คน แต่สัญญาค้างชำระกลับสูงถึง 11 สัญญา โดยเฉพาะนายฝัน และนายอุบล มีสัญญาค้างชำระรวมกันถึง 8 สัญญา โดยค้างชำระคนละ 4 สัญญา ข้อมูลดังกล่าวเป็นจุดที่น่าสนใจสำหรับศึกษาถึงความล้มเหลวของผู้ที่มีความสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ แต่สำหรับกลุ่มชาวนารวยกลุ่มตัวอย่างนั้นไม่มีหนี้ค้างในลักษณะต่างๆ ที่กล่าวมาแม้แต่เพียงคร่าวๆ เลย

สาเหตุที่กลุ่มไม่สามารถป้องกันหนี้ค้างได้เนื่องจากภาวะบีบรัดที่มีต่อลูกหนี้ภายในกลุ่มที่มีลักษณะเหมือนกัน กล่าวคือปัญหาการจัดการเงินกู้ที่ล้มเหลวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งครัวเรือนปัจเจกบุคคลแต่ละครัวเรือนดำเนินการผลิตด้วยตนเองการรวมกลุ่มเป็นเพียงเครื่องมือต่อรองกับแหล่งทุนสำหรับเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ หรือเป็นการขอมดำเนินการตามที่ทุนต้องการ (ทุนที่นี้หมายถึง ธ.ก.ส.) เพื่อจะสามารถเข้าถึงสินเชื่อได้ แต่เมื่อนำเงิน

21

ชื่อกลุ่มลูกค้านี้เป็นชื่อสมมุติ ทั้งนี้เพื่อเป็นการพิทักษ์สิทธิของลูกค้าเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย

มาจัดการแล้วกระบวนการกลุ่มไม่ได้มีบทบาทในการจัดการเงินทุนร่วมกัน ดังนั้นเมื่อแต่ละคนในกลุ่มประสบปัญหาขาดทุนอย่างต่อเนื่องกลไกของกลุ่มที่ตั้งจากบุคคลภายนอกก็ไม่สามารถแสดงบทบาทเช่นเดิมได้อีกต่อไป โดยเฉพาะ “เงินทุน” หรือ “เงินกู้” นั้นไม่ได้เป็นของกลุ่มแต่อย่างใด ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มหรือองค์กรเงินทุนของชุมชนที่เงินเป็นของชุมชนเองการจัดการติดตามหนี้ หรือการกู้หนี้ยืมสินจึงถูกพิจารณาอย่างรอบคอบ และทุกคนมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบร่วมกันแม้ว่าจะมีสมาชิกเพียงบางคนที่ดำเนินการจัดการเงินทุนล้มเหลว ทุกคนก็ต้องคอยดูแลเงินจำนวนที่สมาชิกผู้นั้นได้กู้ไป เพราะเงินดังกล่าวทุกคนมีส่วนร่วม ซึ่งในกรณีของ ธ.ก.ส. นั้นกลุ่มสามารถแสดงบทบาทติดตามหนี้ได้เพียงระยะเวลาหนึ่งทั้งนี้ก็เพื่อเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในรอบต่อไปเท่านั้นเอง แต่เมื่อทุกคนประสบปัญหาคล้ายๆ กัน ปรากฏการณ์นี้ค้างจึงเกิดขึ้นภายในกลุ่ม เช่นกลุ่ม 131 กับกลุ่ม 134

ในเมื่อกลไกที่ ธ.ก.ส. สร้างขึ้นมาไม่สามารถป้องกันหนี้ค้างได้ การปรับเปลี่ยนกลไกพิจารณาถูกหนี้เพื่อป้องกันหนี้ค้างของ ธ.ก.ส. จึงได้เกิดขึ้น จากในช่วงก่อนหน้านั้น พนักงานของธนาคาร ออกไปสอบลูกค้า โดยเน้นพิจารณาด้านทรัพย์สินมั่นคงที่ดิน แล้วจัดอันดับลูกค้าเป็น 5 กลุ่ม ตามจำนวนทรัพย์สินที่ถือครอง การจัดอันดับลูกค้ากลุ่มที่ 5 ถือเป็นอันดับต่ำสุด หรือมีความเสี่ยงมากที่สุดหากปล่อยกู้ ลูกค้าส่วนใหญ่เมื่อเข้ามาเป็นลูกค้าใหม่ๆ มักจะถูกจัดอยู่ในกลุ่ม 4-5 เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามการจัดอันดับกลุ่มลูกค้าไม่ได้ถูกนำมาพิจารณาการปล่อยสินเชื่อจริงจิงนัก เพราะการปล่อยสินเชื่อมากหรือน้อยเงื่อนไขสำคัญคือความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานสินเชื่อกับลูกค้าและความน่าเชื่อถือของลูกค้าในสายตาของคนภายในกลุ่มก็เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ลูกค้ารายนั้นสามารถกู้เงินได้จำนวนมากกว่าปกติ

ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนการงานของที่ดินพนักงานจะต้องวางแผนออกไปตรวจสอบที่ดินด้วยตนเองเพื่อยืนยันความถูกต้องนั้น การตีราคาหรือการประเมินราคาของที่ดินพนักงานจะมีอำนาจอย่างมากในการทำให้ราคาที่ดินนั้นสูงหรือต่ำก็ได้แม้จะมีราคากลางกำหนดไว้ก็ตาม แต่มีการพลิกแพลงระเบียบบางประการทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้นกว่าเดิมได้ซึ่งกรณีเช่นนี้ความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานกับลูกค้าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญ หรือที่เรียกว่า “ความมีน้ำใจ” การเลี้ยงดูอุปถัมภ์เป็นเสมือนพิธีกรรมสำหรับการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันพนักงานสินเชื่อส่วนใหญ่มักจะรับประทานอาหารบ้านของลูกค้าภายหลังจากเห็นคเหน้อยจากการเดินทางเข้าสู่ท้องทุ่งเพื่อตรวจสอบ แม้จะไม่เอ่ยปากขอ เพราะระเบียบของธนาคารถือว่าการเบียดเบียนลูกค้าเป็นข้อบัญญัติที่มีโทษถึงกับไล่ออกแต่กระนั้นก็ตามข้อบังคับข้อนี้กลับเป็นข้อบังคับที่มีจริงในระเบียบเท่านั้นแต่ในทางปฏิบัติเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ลูกค้าถือเป็นเกียรติที่ได้เลี้ยงดู “ห้วยหน้า” สักมือ และเช่นเดียวกันหากไม่มีการเลี้ยงดูเพื่อสร้างความสัมพันธ์ “ความไร้น้ำใจ” ในสายตาของกลุ่มพนักงานก็จะเกิดขึ้น

ทันที นั้นหมายถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับวงเงินประเมิน และวงเงินกู้ในอนาคตความสัมพันธ์ที่ต่างฝ่ายต่างสร้างขึ้นจึงเกิดขึ้นภายใต้บริบทสังคมชนบทแต่อย่างไรก็ตามไม่ว่าทุกกรณีจะเป็นเช่นนี้เสมอไปบางคนไม่สนใจแม้แต่จะอำนวยความสะดวกให้พนักงานเพราะได้ตกลงกับพนักงานระดับหัวหน้าที่ทำงานประจำสาขาเรียบร้อยแล้วก็มี

3) การเพิ่มลักษณะทางการของการติดตามหนี้

ผู้บริหารของ ธ.ก.ส. ตระหนักถึงความล้มเหลวของการจัดอันดับลูกค้าเพื่อการวิเคราะห์การปล่อยสินเชื่อ เพราะระบบชุมชนเอื้ออำนวยต่อการสร้างความสัมพันธ์ และความสัมพันธ์ทางสังคมกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลเหนือหลักวิชาการวิเคราะห์สินเชื่อที่พนักงานได้รับการฝึกอบรมมาและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านฐานะลูกค้ากับพนักงาน ธ.ก.ส. กลายเป็นสิ่งที่ปลูกฝังให้ลูกค้าทุกยุคทุกสมัยปฏิบัติติดต่อกันตามมา ลูกค้าสมัยใหม่บางคนลงทุนถึงขนาดขับรถมาจอดหน้าสาขารับพนักงานสินเชื่อไปรับประทานอาหารด้วยกัน และแน่นอนสุดท้ายลงเอยที่วงเหล้า และซื้อคอกอง ซึ่งต่างฝ่ายไม่ถือเป็นเรื่องจริงจิงอะไรมากนัก แต่เมื่อไรที่จะต้องมาพบปะกันเพื่อทำธุรกรรม พันธะทางใจจะผุดขึ้นมาโดยทันที การแก้ไขปัญหาที่เห็นได้ชัดกับเรื่องดังกล่าวนี้เป็นรูปธรรมขึ้นเมื่อระบบคอมพิวเตอร์ถูกนำมาใช้ตั้งแต่ปลายทศวรรษ ที่ 2530 จนถึงประมาณเดือน กรกฎาคม ปี 2542 ที่การจัดอันดับลูกค้าเพื่อนำมาวิเคราะห์สำหรับปล่อยเงินกู้เป็นจริงจิงขึ้นโดยพนักงานสินเชื่อระดับสาขาหรือหัวหน้าพนักงานสินเชื่อจะได้รับบทบาทนี้แทนพนักงานสินเชื่อระดับปฏิบัติในพื้นที่เพราะการจัดอันดับถูกทำโดยระบบโปรแกรมวิเคราะห์สถานะลูกค้าของธนาคารโดยลูกค้าทุกคนจะถูกจัดอันดับใหม่หมดโดยวิเคราะห์จากสถานะหนี้สินและการชำระหนี้ที่ผ่านมาลูกค้าที่กู้เงินไม่เกิน 60,000 บาท และมีประวัติชำระหนี้ดี จะถูกจัดไว้ในอันดับ A ซึ่งเป็นระดับที่มีคะแนน 11 หรืออันดับ B คะแนน 12 หากเริ่มต้นที่ระดับ B ปีที่หนึ่งชำระหนี้ได้ จะได้รับการยกฐานะเป็นระดับ A หากปีที่สองสามารถชำระหนี้ได้อีกคอมพิวเตอร์จะตรวจสอบพบและเปลี่ยนแปลงสถานะเป็นลูกค้าระดับ AA และหากปีที่สามยังชำระได้ตามปกติ ลูกค้ารายนั้นก็จะได้ AAA ซึ่งถือว่าเป็นระดับตัวเลข 9 ถือว่าเป็นระดับที่สามารถให้เครดิตและปล่อยสินเชื่อได้เต็มที่ แต่ทั้งนี้ต้องดูหลักทรัพย์ค้ำประกันด้วยสิ่งที่ลูกค้าต้องระวังคือต้องรักษามาตรฐานการจ่ายเงินคืนพร้อมดอกเบี้ยไว้อย่างดี หากปีไหนไม่สามารถชำระหนี้ได้จนพ้นระยะเวลากำหนดชำระหนี้ คอมพิวเตอร์จะจัดอันดับใหม่ทันทีที่เป็นระดับ B2 เป็นระดับตัวเลขที่ 16.5 ซึ่งถือว่าเป็นระดับต่ำสุด แต่หากไปผิดผ่อนการชำระหนี้ด้วยเหตุที่จำเป็นและได้รับอนุมัติก่อนพ้นกำหนดจะ ถูกลดอันดับมาอยู่ระดับที่ B1 แทน ซึ่งปีต่อไปจะต้องไต่เต้าขึ้นไปใหม่ (www.baac.or.th)

ระบบคอมพิวเตอร์จะจัดอันดับลูกค้าโดยไม่มีการยืดหยุ่นและระดับเครดิตจะถูกพิจารณาโดยตรงผ่านหน้าจอคอมพิวเตอร์โดยหัวหน้าพนักงานสินเชื่อการเสนองบเงินก็จะระหว่าง

พนักงานสินเชื่อบริษัทที่เกิดขึ้นในการทำสัญญาต่อหน้าลูกค้าจึงไม่ใช่เงื่อนไขเดียวที่จะทำให้รับประกันได้ว่าลูกค้าคนนั้นจะได้รับเงินตามที่ได้ทำสัญญาไว้เพราะผู้ตัดสินใจคนสุดท้ายตัดสินใจด้วยคอมพิวเตอร์ การจัดระดับเครดิตเช่นนี้ทำให้ลูกค้ากังวลใจเป็นอย่างมากกับการที่อาจจะต้องประสบปัญหาไม่สามารถชำระหนี้ได้เพราะอันดับถูกจัดโดยไม่มีคามยืดหยุ่นเหมือนเช่นดั้งเดิม

“ เราจำเป็นต้องทำเช่นนี้เพราะลูกค้ามีมาก.. และมีเล่ห์เหลี่ยมค่อนข้างมาก เมื่อก่อนเราอาศัยกลุ่มคอยดูแลกัน หรือคอยใช้หนี้ให้เพื่อให้ลูกค้าผู้ไม่สามารถชำระหนี้ได้สามารถนำเงินมาชำระหนี้ได้และกู้เงินก้อนใหม่ที่ไ้มากกว่าเก่าไปชำระหนี้คืนคนในกลุ่ม แต่ปัจจุบันกลุ่มไม่ค่อยเข้มแข็งตัวใครตัวมัน โดยเฉพาะบางคนใช้ที่ดินค้ำประกันเงินกู้ตนเอง การกำหนดให้มีกลุ่มจึงเป็นเพียงเพื่อเข้ามาเป็นลูกค้าเท่านั้น....”

สัมภาษณ์พนักงานสินเชื่อประจำสาขา 3 มีนาคม 2543

เพื่อป้องกันหนี้ค้าง ในกรณีของ ธ.ก.ส. นั้น จะดำเนินการส่งใบเตือนให้ชำระหนี้โดยจะมีรายละเอียดของสัญญาผู้ จำนวนเงินที่จะต้องชำระเมื่อถึงงวดในแต่ละสัญญา และอัตราดอกเบี้ยที่จะต้องนำไปเสีย พร้อมด้วยข้อความเตือน ในหมู่พนักงานเรียกในนี้ว่า "15-010" ซึ่งเป็นรหัสทางเอกสารของธนาคาร แต่สำหรับชาวนาผู้ได้รับใบดังกล่าวมักจะเรียกว่า "ใบบอกบุญ" หรือ "ซองขาว" ซึ่งมีนัยถึงการไม่อยากใครรับใบดังกล่าวไว้ แต่จำเป็นต้องรับสำหรับชาวนาฐานะร่ำรวยหรือฐานะปานกลางระดับบนของกลุ่มใบเตือนหนี้ไม่ใช่สิ่งที่น่ากังวลใจนักสำหรับพวกเขาบางครั้งเรือนจะไม่ได้รับ ใบเตือนหนี้จากธนาคาร ด้วยเข้าไปด้วยเหตุที่ว่าพวกเขานำเงินไปชำระให้ ธนาคารก่อนที่จะมีการทวงหนี้อย่างเป็นทางการเกิดขึ้น การนำเงินไปชำระหนี้ก่อนการทวงหนี้หมายถึงระบบเครดิตที่ดีของชาวนาคนนั้นๆ ในหมู่พนักงาน “เป็นพวกที่ไม่มีปัญหา” ซึ่งในการกู้เงินคาบต่อไปเขาจะมีอำนาจต่อรองกับพนักงาน ได้ และส่วนใหญ่จะสำเร็จ โดยแตกต่างไปจากชาวนาที่แม้จะมีใบเตือนหนี้แต่เมื่อถึงเวลากำหนดที่ต้องชำระแล้วยังไม่ได้ไปชำระ จนมีใบทวงหนี้ ชาวนาเหล่านี้จะถูกลดเครดิตลงทันที ซึ่งคล้ายๆ กับชาวนากลุ่มที่ไม่สามารถชำระหนี้กับพนักงานธนาคารเมื่อถึงกำหนดโดยมีข้ออ้างที่สามารถทำการผลักดันการชำระหนี้ได้ไปอีกระยะหนึ่ง ชาวนากลุ่มนี้ก็ถือว่าเครดิตไม่ดี เพราะอย่างน้อยพวกเขาก็จะไม่ได้รับการตัดสินใจให้กู้ในคาบต่อไปได้ ซึ่งการประเมินค่าเครดิตของกลุ่มพนักงาน ธ.ก.ส. นี้จะเป็นที่เกรงกลัวในหมู่ชาวนาเป็นอย่างมาก ดังนั้นการผลักดันการชำระหนี้แม้จะเป็นนโยบายของรัฐบาล หรือเป็นระเบียบของ ธ.ก.ส. เอง หรือแม้แต่การผัดผ่อนไม่สามารถชำระหนี้ได้ จึงไม่ค่อยเป็นทางเลือกที่ชาวนานิยมมากนัก การหันไปพึ่งเงินกู้ในระบบจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการรักษาเครดิตของตนเองกับ ธ.ก.ส. ไว้ ซึ่งระบบจัดอันดับ เครดิตโดยคอมพิวเตอร์จะปรับอันดับความน่าเชื่อถือของลูกค้าทันทีเมื่อสิ้นวันถึงกำหนดชำระหนี้ในแต่ละคาบชำระหนี้

การพิจารณาระดับเครดิตของ ธ.ก.ส. กับของนายทุนเงินกู้ในระบบ โดยเฉพาะนายทุนเงินกู้นอกชุมชนที่ให้อำนาจเงินเป็นจำนวนมากโดยอาศัยการค้ำประกันด้วยที่ดินในลักษณะขายฝากนั้นค่อนข้างแตกต่างกัน นายทุนเงินกู้ในระบบ เช่น ประจักษ์ และบุญสุข นั้นไม่สนใจมากนักถึงระดับเครดิตของลูกค้า เพราะนายทุนชนิดนี้จะให้ความสำคัญกับที่ดินว่ามีพื้นที่ตั้งอยู่ในทำเลเช่นใด หากที่ดินอยู่ในทำเลที่ดี นายประจักษ์ และนายบุญสุขจะให้ความสนใจเป็นอย่างมากเพราะความต้องการที่แท้จริงไม่ใช่เงินต้นพร้อมดอกเบี้ย แต่เป็นที่ดินแปลงนั้น ซึ่งการจะสนองความต้องการได้นั้นคือการทำให้ที่ดินนั้นหลุดจำนอง ดังนั้นการกำหนดอัตราเงินต้นให้อำนาจเงินจึงเป็นเสมือนการต่อรองราคาซื้อขายนั่นเอง แต่ปัจจุบันปัญหาเรื่องที่ดินกระจุกตัวและราคาตกต่ำลักษณะของผู้กู้กลับได้รับความสนใจเพิ่มมากยิ่งขึ้น

สำหรับนายทุนที่ให้อำนาจโดยไม่มีที่ดินค้ำประกันแต่มีการทำสัญญากันนั้นการพิจารณาระดับเครดิตนี้สยใจคอ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้กู้กับตัวนายทุนเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เช่น นายอ้วน นายมี หรือนายจัน ผู้ให้อำนาจในชุมชนแถวชานารายย่อยฐานะปานกลางและฐานะยากจน สิ่งที่น่ามาเป็นเครื่องมือในการพิจารณาว่าจะให้อำนาจหรือไม่ หรือหากให้อำนาจแล้วจะให้อำนาจจำนวนเท่าใดนั้นคือระดับความสัมพันธ์ระหว่างตัวเป็นสำคัญ กรณีนายอ้วน ดวงมณี ให้นายนิค กู้เงินได้ก็เพราะรู้จักนิสัยใจคอของนายนิค อย่างดี เนื่องจากนายนิค เป็นผู้เช่ามาของตนเอง และเช่ามาเป็นระยะเวลาหลายปี อีกทั้งหากให้นายนิคกู้ไปแล้วการได้รับเงินกู้คืนเป็นไปได้ง่ายเนื่องจากผลผลิตของนายนิคยังอยู่ในที่นาเช่าของตนเองสามารถล่วงรู้ว่าจะเก็บเกี่ยวในวันใด ซึ่งเมื่อถึงกำหนดหากไม่มีเงินให้ก็อาจจะหักผลผลิตเอาเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองก็ได้อีกทางหนึ่ง

4) การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์เพื่อล่องรู้สถานภาพลูกหนี้

นอกนี้แล้วป้องกันหนี้ค้างของนายทุนในระบบนั้นเกิดขึ้นก่อนกระบวนการปล่อยกู้ เพื่อล่องรู้นิสัยใจคอกัน และการคบหาสมาคมกับผู้มีอำนาจ เช่นกรณีของบุญสุขที่รู้จักมักคุ้นกับคนหลายกลุ่มไม่ว่าผู้จัดการ ธ.ก.ส. หรือปลัดอำเภอ และเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ในการทำ ธุรกิจของตัวบุญสุขเองทั้งสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ เจมส์ ค็อกซ์ และ ประสงค์ (2534) ได้เสนอว่าผู้ที่จะเป็นนายทุนให้อำนาจที่ยังคงดำเนินธุรกิจชนิดนี้ได้จะต้องมีความสามารถใน 2 รูปแบบที่สำคัญคือ รูปแบบแรกเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสร้างเครือข่าย(Network) กล่าวคือจะต้องมีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์มีเส้นสายโยงใยกับคนในระดับและสถานะต่างๆ ได้คือนายทุนผู้ให้อำนาจก็จะมีคุณสมบัติสนับสุนนรู้จักกับคนในสถานะที่สูงกว่าตนอยู่จำนวนหนึ่งทั้งนี้เพื่อช่วยให้การบังคับหนี้เป็นไปได้สะดวกขึ้นขณะเดียวกันเขาจะมีความสัมพันธ์กับคนในสถานะที่ทัดเทียมกันหรือต่ำกว่าเพื่อที่ตนจะได้ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับตัวผู้กู้และในบางครั้งก็อาศัยความสัมพันธ์กับคนอื่นนี้สร้างแรงกดดันทางสังคมเพื่อให้ลูกหนี้ชำระหนี้อีกด้วย

รูปแบบที่สองคือนายทุนผู้ให้กู้จะต้องมีความสามารถและประสบการณ์อย่างกว้างขวางอาจจะมีประสบการณ์ในการออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเช่นในเมือง หรือกรุงเทพฯ หรือในต่างประเทศ สำหรับนายทุนที่อยู่ในหมู่บ้าน ส่วนนายทุนที่เป็นพ่อค้าที่อยู่นอกหมู่บ้านก็จะเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับคนในหมู่บ้าน โดยเคยเข้าไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้านชั่วคราวเคยเข้าไปเร่ขายของเคยเข้าไปสนิทสนมกับชาวบ้านและรู้จักชาวบ้านในด้านการทำมาหากิน การตั้งบ้านเรือนจนสามารถประเมินหลักทรัพย์ตลอดจนสถานะทางสังคมของชาวบ้านได้ค่อนข้างดี ในบางกรณี นายทุนผู้ให้กู้จะได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์จากพ่อแม่หรือญาติพี่น้องโดยได้เคยเห็นเคยคลุกคลีกับการให้กู้เงินมาแต่เด็กซึ่งประสบการณ์ที่สำคัญได้แก่ประสบการณ์ในการเลือกผู้มาขอู้ หรือประสบการณ์ในการ "การดูคน" รวมถึงการเลือกข้อมูลข่าวสารที่เชื่อถือได้ ประสบการณ์ในการทำข้อตกลงสัญญาและประสบการณ์ในการทวงหนี้ หรือบังคับหนี้ (เจมส์ ค็อกซ์ และ ประสงค์ 2534 : 111-112)

5) การบังคับใช้กฎหมาย

สำหรับกลไกทางกฎหมายในแง่ของการฟ้องร้องดำเนินคดีจะเป็นสิ่งสุดท้ายที่เจ้าหน้าที่จะนำมาใช้โดยเฉพาะ ธ.ก.ส. นั้นกลไกกฎหมายเกือบจะไม่ได้นำมาใช้ เพราะเป็นกระบวนการที่รุนแรงในสายตาของชาวบ้าน และที่สำคัญ ธ.ก.ส. ฉลาดเพียงพอที่จะไม่นำกลไกนี้มาใช้ในการบังคับหนี้ การบังคับหนี้ของ ธ.ก.ส. นั้นนอกจากการใช้กลไกข้อบังคับของ ธ.ก.ส. แล้วกลไกที่สำคัญยิ่งคือการประนีประนอมหนี้โดยพนักงานสินเชื่อ ซึ่งจะมาพูดคุยให้ลูกหนี้ที่มีหนทางหาทางมาชำระหนี้ให้ได้หากมีที่ดินก็อาจจะขายที่ดินมาชำระหนี้หรือมาบีบบังคับกับกลุ่มหรือบุคคลค้าประกันมากกว่าแต่ในทางตรงกันข้ามธนาคารพาณิชย์ไม่รื้อหากมีหนี้ค้างและไม่มีหนทางใด การประกาศขายทอดตลาดจึงเป็นวิธีการที่ตามมาอย่างรวดเร็ว เช่นกรณีของนายดวง และพุทธรามาต ที่มี การประกาศขายทอดตลาดที่ดินในฐานะที่ผิดชำระหนี้

สาเหตุสำคัญที่น่าสนใจประการหนึ่งที่ได้รับจากการให้สัมภาษณ์ของพนักงานสินเชื่อของ ธ.ก.ส. คือพนักงานสินเชื่อเองนั้นไม่มีความประสงค์ที่จะสร้างความขัดแย้งในพื้นที่กับครัวเรือนชาวนาที่มีหนี้ค้าง พนักงานสินเชื่อพยายามจะเกลี้ยกล่อมให้ลูกค้านำเงินมาชำระหนี้หรือกระทำด้วยวิธีการใดๆ ก็ตามที่สามารถนำเงินมาชำระหนี้เพื่อรักษาระดับเครดิตไว้ แต่หากไม่สามารถดำเนินการตามคำแนะนำได้ พนักงานสินเชื่อก็ไม่ใช่ว่าผู้ที่ยังบังคับใช้กฎหมายโดยตรง แต่จะมีทนายความประจำสาขา ซึ่งดูเหมือนจะเป็นพนักงานที่เกือบจะไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ เลยในแต่ละวันต้องไปช่วยพนักงานอื่นๆ ประจำสาขาปฏิบัติงานประจำวันเท่านั้น ซึ่งหากวิเคราะห์แล้วจะปรากฏว่า ความเป็นเจ้าของทุน ในหมู่พนักงานสินเชื่อนั้นมีค่อนข้างน้อยเพราะ ธ.ก.ส. ไม่ใช่ธุรกิจเอกชนที่ทุนมาจากผู้ถือหุ้นที่เข้ามาบริหารงาน หากทุนของ ธ.ก.ส. มาจากหน่วยงานภายนอกไม่ว่าจะเป็นเงินอุดหนุนของรัฐ หรือเงินกู้ยืมจากแหล่งทุนระดับโลก ซึ่งผู้รับผิดชอบการกู้ยืมเงินคือรัฐบาล หรือ

กระทรวงการคลัง ดังนั้นบางครั้งมักจะได้อินลูกค้าและ พนักงานพูดทำนองว่า "เงินเราก็ดูไม่ใช่ว่า" หรือเงินของหัวหน้าก็ไม่ใช่ว่ามาทวงหนี้กันบ่อยทำไม...." ซึ่งความเป็นเจ้าของทุนที่มีระดับดำนั้นทำให้บางครั้งพนักงานต้องตัดสินใจเลือกเอาระหว่างการใช้หลักนิติศาสตร์หรือหลักรัฐศาสตร์ในการจัดการกับปัญหานี้บ้าง

เบื้องหลังที่สำคัญประการหนึ่งของ ธ.ก.ส. ในการให้ชวนาภูนั้น ไม่น่าจะเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรเพื่อให้หลุดพ้นจากวงจรความล้มเหลวหนี้สิน หรือหลุดพ้นจากความยากจน หากแต่ ธ.ก.ส. นั้นก็เป็นเพียงหน่วยงานหนึ่งที่ดำเนินธุรกรรมด้านการเงินผ่านความสามารถในการจัดการเงินทุนของชวนาโดย ธ.ก.ส. ได้รับดอกเบี้ยจากส่วนเกินที่ชวนาสร้างขึ้นมากได้ ดังนั้นการกู้หนี้ยืมสินของครัวเรือนชวนาทุกกลุ่มต่างๆ จึงเป็นเสมือนที่ถูกยืมมือจากนายทุนเจ้าของเงินทุน หรือนายทุนเงินกู้ เพื่อให้ครัวเรือนเหล่านี้ดำเนินการผลิตมูลค่าส่วนเกินภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ และระบบตลาดพาณิชย์ นั่นเอง โดยหากครัวเรือนชวนาประสบผลสำเร็จในการจัดการเงินกู้ก็จะได้รับกำไรเป็นสิ่งที่ตอบแทน ในขณะที่เจ้าหนี้ได้รับเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยคืน ซึ่งจากการวิเคราะห์ของเฮิร์ช แล้วเขาพบว่า สิ่งที่อยู่เบื้องหลังของการดำเนินธุรกรรมของหรือการปล่อยเงินกู้ให้กับครัวเรือนชวนาของ ธ.ก.ส. คือ การทำให้ชวนาชาวไร่รายย่อยเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเกษตรเพื่อการค้ามากขึ้น (เพื่อสร้างผลกำไร) และขณะเดียวกันก็ทำให้ชวนาชาวไร่รายย่อยเหล่านี้ขาดอิสระจากกระบวนการตัดสินใจในการผลิตด้วยการมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงการทำให้ชวนาชาวไร่รายย่อยเข้าถึง และถูกผนึกเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลกเท่านั้น เฮิร์ช ยังพบว่ากระบวนการให้สินเชื่อกับ ธ.ก.ส. ได้มีส่วนกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับปริมาณและชนิดของปัจจัยการผลิต (Input) ที่ใช้ และสินเชื่อบางส่วนก็ให้ในรูปวัสดุ (ปัจจุบัน ธ.ก.ส. รับผิดชอบค่าบริการด้านนี้: ผู้เขียน) และที่สำคัญสินเชื่อที่ให้กับชวนาชาวไร่รายย่อยส่วนสำคัญเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในด้านค่าเช่าเครื่องจักรและค่าแรงงานเท่านั้น สินเชื่อ ของ ธ.ก.ส. จึงค่อนข้างที่จะลำเอียงข้างชวนาที่ดำเนินการผลิตในเชิงการเกษตรเพื่อการค้าเป็นอย่างมาก และไม่สนับสนุนการเกษตรที่ไม่มุ่งทำเพื่อการค้า เพราะเป้าหมายที่แท้จริงของสินเชื่อจาก ธ.ก.ส. เพื่อเร่งการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม ซึ่งการสถาปนาความสัมพันธ์ดังกล่าวขัดกับความอยู่รอดของชาวไร่ชาวนารายย่อยที่ทำการเกษตรแบบเจ้าของเป็นผู้ลงมือทำเอง กระบวนการเช่นนี้คล้ายกับกรณีที่ธุรกิจการเกษตรทำสัญญากับชวนาชาวไร่รายย่อยในลักษณะ "การทำการเกษตรแบบสูตรสำเร็จ" โดย ธ.ก.ส. มีบทบาทในการนี้ซึ่งลักษณะสัญญาเช่นนี้ยิ่งทำให้ชวนาชาวไร่ไม่มีโอกาสในการตัดสินใจในการผลิตน้อยลงไปอีก ท้ายสุดจากการศึกษาของ เฮิร์ช เขาสรุปว่า ธ.ก.ส. มีฐานะขัดแย้งในตัว โดยทางด้านหนึ่งดูเหมือนว่าจะทำให้ชาวไร่ชาวนารายย่อยมีอำนาจต่อรองมากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง ธ.ก.ส. กลับทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสนับสนุนหรือแม้กระทั่งเป็นผู้นำเอาวิธีการดั้งเดิมแบบใหม่เข้ามาในชนบท เพราะฉะนั้นสถาบันของรัฐผู้อ้างว่า

กำลังช่วยชาวบ้านให้ได้รับผลพวงจากตลาด แต่แท้จริงสถาบันดังกล่าวกลับช่วยอำนวยความสะดวกให้กับระบบตลาดและเพิ่มผลพวงที่ระบบตลาดจะได้จากหมู่บ้าน และนอกจากนี้ยังเป็นผู้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์บางส่วนในกระบวนการนี้ด้วย (อ้างใน อนุสัญญา 2533 :217) ดังนั้นความสัมพันธ์เชิงหนี้จึงเป็นเสมือนความสัมพันธ์ที่ผู้กู้ต้องประสบภาวะเสียเปรียบแม้จะดำเนินการผลิตตามที่แหล่งทุนต้องการก็ตาม

สิ่งที่เรีรซ์ ลิกซึ่งในการวิเคราะห์อีกประการหนึ่งคือ การที่ธนาคารแห่งนี้สร้างองค์กรของกลุ่มชาวบ้านขึ้นมาในรูปแบบของ สมาคมฌาปนกิจสงเคราะห์นั้น เขามองเห็นว่าสมาคมฌาปนกิจสงเคราะห์ในระดับชุมชนหมู่บ้านถูก ธ.ก.ส. ดัดแปลงให้กลายเป็นสมาคม ฌาปนกิจของ ธ.ก.ส.เองในระดับอำเภอ โดยมีเป้าหมายเฉพาะเจาะจงที่จะประกันการชำระหนี้ของครอบครัวผู้ตาย แต่ในด้านหนึ่ง ธ.ก.ส. อ้างว่าเป็นงานสวัสดิการของธนาคารด้วย การรวบรวมเงินทำโดยหัวหน้าของกลุ่มสมาชิก ธ.ก.ส. สิ่งนี้จึงเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการที่รัฐเข้ามามีบทบาทในสถาบันของหมู่บ้านโดยผ่านตัวแทนของรัฐในระดับท้องถิ่น (เพ็ญอ้าง:127-128) การดำเนินงานของ ธ.ก.ส. จึงน่าจะจะต้องตั้งคำถามว่า "แท้จริงแล้ว ธ.ก.ส. ต้องการอะไรจากชาวนาผู้กู้เงิน" และที่สำคัญ ธ.ก.ส. ชาวนาฉลาดพอที่จะดึงเอากลไกทางสังคมในระดับชุมชนที่สร้างขึ้นในวิถีทางประวัติศาสตร์แห่งการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาอยู่ภายใต้การบงการของ ธ.ก.ส. เองได้สำเร็จ

แต่สำหรับนายทุนนอกระบบนั้น ความเป็นเจ้าของทุนมีสูง เพราะเงินที่ให้กู้ยืมนั้นเป็นของนายทุนเอง กรณีการใช้กลไกทางกฎหมายอย่างเฉียบขาดจึงเป็นที่นิยมของนายทุนนอกระบบหากมีการผิฉดการชำระหนี้ หรือบางคนพยายามป้องกันการผิฉดชำระหนี้ของลูกหนี้ ด้วยการใช้กฎหมายเข้ากำกับตั้งแต่เริ่มกู้คือการใช้กฎหมายเกี่ยวกับการขายฝากที่ดิน เป็นการอาศัยช่องว่างทางกฎหมายที่สำคัญและสร้างความเดือดร้อนให้กับลูกหนี้เป็นอย่างมาก เพราะลักษณะของสัญญาขายฝากมีลักษณะการบังคับล่วงหน้าอยู่แล้ว ลูกหนี้ที่เข้ามาทำสัญญานี้จะล่วงรู้อนาคตตนเองล่วงหน้าว่าหากไม่สามารถนำเงินมาชำระคืนภายในกำหนดเพียงวันเดียวกรรมสิทธิ์ในที่ดินจะตกสู่มือของผู้ซื้อโดยทันที ดังนั้นความขัดแย้งจึงไม่เกิดขึ้นระหว่างนายทุนผู้รับซื้อฝาก เช่นกรณีของนาย รื่น ที่ขายฝากให้กำนันผจญ ตัวนายรื่นทำใจไว้ตั้งแต่วันขายฝากแล้วว่าที่ดินแปลงดังกล่าวจะต้องตกเป็นของกำนันผจญในอีกไม่นาน สาเหตุที่ลูกหนี้ทำใจได้เพราะล่วงรู้ถึงข้อกำหนดที่มีข้อบังคับให้ลูกหนี้ต้องยอมจำนนต่อเจ้าหนี้หากผิฉดหนี้เองความรู้สึกที่มีต่อกฎหมายจึงมีความขัดแย้งมากกว่าไปขัดแย้งกับเจ้าหนี้โดยตรง

5.5.3 การปรับตัวเมื่อเกิดหนี้ค้ำของลูกหนี้

สำหรับลูกหนี้แล้วเมื่อต้องเผชิญกับภาวะหนี้ค้ำ และไม่สามารถหาเงินทุนจากแหล่งใดๆ สำหรับการชำระหนี้ได้นั้น ก็จะพยายามปรับตัวหรือจัดการกับสถานการณ์ดังกล่าว โดยมีทางออกที่ไม่มากนัก แต่ละหนทางที่นำมาแก้ไขปัญหานี้ค้ำนั้นจะส่งผลกระทบต่อการค้าขายของครัวเรือนชาวนาเป็นอย่างมาก จากการศึกษาปัญหานี้ค้ำและการหาทางออกของชาวนานั้น ปรากฏข้อมูลดังนี้

1) การขายที่ดิน

การขายที่ดินเป็นทางออกหนึ่งสำหรับลูกหนี้ที่ค้ำชำระและยังมีทรัพย์สินสำหรับขายได้ครอบครองอยู่ หรือได้นำทรัพย์สินคือที่ดินไปเป็นหลักค้ำประกันเงินกู้ เมื่อเกิดหนี้ค้ำขึ้นได้ตกลงกับเจ้าหนี้ในการนำที่ดินมาขาย เพื่อลดความตึงเครียดระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้โดยเฉพาะลดระดับการแก้ไขปัญหาระหว่างกันที่มีลักษณะเป็นทางการเช่นการนำข้อกฎหมายมาบังคับใช้ สำหรับกรณีครัวเรือนของคำปิ่นชาวนาฐานะปานกลาง ประสบปัญหานี้ค้ำมาตั้งแต่ต้นปี 2539 โดยเป็นหนี้ค้ำกับ ธ.ก.ส. ถึง 3 สัญญา รวมเงินกว่า 2 แสนบาท ครัวเรือนของ ปิ่นคำ ต้องขายที่ดินแปลงหนึ่งให้กับ นักการเมืองระดับ ส.ส. ที่เข้ามากว้านซื้อที่ดินด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านไปเมื่อประมาณปี 2527 และนำเงินดังกล่าวไปชำระหนี้ที่ส่งสมมาเมื่อช่วงสิบปีก่อน และขณะเดียวกันก็นำที่ดินที่อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านซึ่งเป็นที่ดินแปลงดีที่สุดจำนวนไว้กับธนาคารในตัวอำเภอฝาง จำนวน 7 ไร่ เป็นเงิน 1.5 แสนบาท

กรณีของนายรื่น ที่ขาดทุนจากการทำสวนลิ้นจี่มา 3 ปีติดต่อกันต้องสูญเสียที่ดินแปลงหนึ่งไปเพื่อนำเงินไปชำระคืนกับเจ้าหนี้ธนาคารบรายนี้อีกจำนวน 120,000 บาท พร้อมดอกเบี้ยอีก 75,300 บาท ในเดือนกันยายน 2541 เนื่องจากถูกเจ้าหนี้เร่งรัดอย่างหนักเพื่อนำหนี้ที่ค้ำชำระมาชำระคืน ก่อนที่จะยึดที่ดิน ภายหลังจากที่พ้นกำหนดเพียง 15 วันเท่านั้น กรณีของบุญเล็ก ต้องนำที่ดินซึ่งเป็นที่บ้านขายให้กับเพื่อนบ้านในราคาถูกและนำครอบครัวไปปลูกกระท่อมอยู่ปลายนา เพราะต้องนำเงินไปชำระคืน ธ.ก.ส. ที่ค้ำชำระมาเป็นระยะเวลา 2 ปีติดต่อกัน แม้จะไม่ได้ถูกเร่งรัดจากพนักงานเหมือนกับกรณีของนายรื่น ก็ตาม แต่บุญเล็กก็ไม่สบายใจที่คนในกลุ่มมติสินนิทาการค้ำชำระหนี้ของตนเองมาอย่างน้อย 2 ปี

2) การหนีหนี้

สำหรับครัวเรือนที่หาทางออกด้วยการหนีหนี้ มักจะเปลี่ยนรูปแบบการจัดการวิถีชีวิตตนเองไม่กลายเป็นคนเล่นการพนันเสเพล ก็กลายเป็นแรงงานรับจ้างที่ติดยาเสพติด (ยาบ้า) อย่างรุนแรง หรือบางคนต้องค้าขายยาเสพติดถูกจับติดตารางก็มีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นในชุมชน

บ้านดง หรือบางคนหนีไปบวชที่เรียกว่า “บวชหนีหนี้” บางคราวการจัดการเงินกู้ของชาวนา โดยการปรับตัวเพื่อให้ดำรงอยู่ในฐานะชาวนาต่อไปก็อาจจะจบลงด้วยการสูญเสียครอบครัวและอนาคต หรือบางคนอาจจะถึงกับสูญเสียชีวิต กรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือเมื่อกลางเดือนมกราคม 2543 มีข่าวการจับกุมตัวชาวนาฐานะยากจนของบ้านดง 2 คนคือ กรณีของพิบูลย์ กับเล็ฐ เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการปรับตัวภายใต้ภาวะบีบรัดจากระบบการผลิตแบบทุนนิยม และความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน จะกล่าวโดยเฉพาะพิบูลย์นั้น เป็นชาวแม่ฮ่องซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งของโรงสีขนาดกลางจำนวนมากที่สุดของตำบลแม่สาวอยู่ห่างจากบ้านดงไปทางทิศใต้ประมาณ 3 กิโลเมตร พิบูลย์มีภรรยาแล้วแต่งงานกันมาตั้งแต่ปี 2530 ขณะที่ทั้งคู่อายุประมาณ 20 ปี สองปีภายหลังจากแต่งงานมีบุตรด้วยกัน 1 คน และอีก 3 ปี ต่อมาพิบูลย์ได้ไปขอเจ้ากลุ่มลูกค้า ธ.ก.ส. และได้รับการยอมรับจากคนในกลุ่มเก่าเพราะบิดาของภรณานั้นเป็นลูกค้าของกลุ่มนี้ อีกทั้งพิบูลย์ จะเป็นเด็กหนุ่มที่มีฝีมือทำยันยันแข็ง จึงทำให้ปีนั้นเขาได้เข้าเป็นลูกค้าของ ธ.ก.ส. และสามารถกู้เงินก้อนหนึ่งได้ ประมาณ 5 พันกว่าบาท หนี้สินเก่าไม่มี มีเงินสะสมบ้างเล็กน้อย บุตรสาวกำลังเจริญเติบโต เขาขอเช่าที่นาจำนวน 10 ไร่ จากบิดาของตนเองเพื่อปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง แต่ค่าเช่าไม่ได้ลดลงเหมือนดังเช่นลูกขอเช่าจากพ่อแม่คนอื่นๆ เนื่องจากบิดาไม่ชอบให้พิบูลย์มามีภรรยาคนนี้ซึ่งฐานะยากจน ค่าเช่าจึงเป็นการเช่าแบบแบ่งกิ่งผลผลิต จะยึดหยุ่นบ้างเรื่องส่วนแบ่งการลงทุนที่ทางบิดาจะเป็นผู้ลงทุนเป็นส่วนใหญ่ แต่ในหลายปีที่ผ่านมาครัวเรือนของพิบูลย์ประสบภาวะการผลิตไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้จนถึงปัญหาหนี้ค้าง ในปี 2541 พิบูลย์มีหนี้ค้างถึง 2 สัญญา กับ ธ.ก.ส. รวมเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยกว่า 3.7 หมื่นบาท ซึ่งเป็นจำนวนเงินมากสำหรับครอบครัวของเขา พิบูลย์พยายามปรับตัวด้วยการออกขายแรงงาน อย่างเข้มข้นทั้งกลางวันและกลางคืนในโรงสี เวลาสำหรับครอบครัวเกือบไม่มี ความแตกแยกในครอบครัวเริ่มมีมากขึ้นเนื่องจากต้องจัดการแรงงานภายในครอบครัวอย่างเข้มข้นสุดท้ายพิบูลย์ติดยาบ้าจากการออกไปรับจ้าง ในโรงสี และไม่กลับบ้านตามปกติในวันเข้าภรรยาก็ขอหย่า ครอบครัวของพิบูลย์แตกแยกไปพิบูลย์กลายเป็นคนที่มีภาพลักษณ์ “จี้ยา” “เมียหนี” และท้ายสุดถูกจับพร้อมกับเล็ฐ ชาวนาเพื่อนบ้านเดียวกัน

5.6 สรุปและวิเคราะห์

การศึกษารูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างกลุ่มชาวนากลุ่มต่างๆ กับกลุ่มเจ้าหนี้ทั้งในระบบและนอกระบบ ผ่านกระบวนการจัดการเงินกู้ภายใต้บริบททุนนิยมของชาวนาในชุมชนบ้านดงนั้น เป็นการศึกษาถึงความสามารถในการจัดการเงินกู้หรือการจัดการเงินทุนของครัวเรือนชาวนากลุ่มต่างๆ ได้ข้อค้นพบหลายประการที่น่าสนใจกล่าวคือระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ผูกหนี้อยู่ในฐานะเป็นผู้ผลิตมูลค่าส่วนเกินจากเงินทุนที่ได้รับจาก

กลุ่มเจ้าหนี้แล้วนำส่วนเกินนั้นจัดสรรให้กับเจ้าหนี้ในรูปของดอกเบี้ยแก่เจ้าหนี้ผู้ครอบครองเงินทุน หรือในอีกแง่หนึ่งนั้นกลุ่มเจ้าหนี้ได้อาศัยความสามารถในการจัดการเงินทุนของชาวนาเพื่อสร้างมูลค่าส่วนเกินให้กับเงินทุนที่ตนเองครอบครองโดยได้รับส่วนแบ่งเป็นดอกเบี้ยพร้อมกับอาศัยระบบสินเชื่อบริการเป็นเครื่องมือสร้างระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ซึ่งได้ประเด็นที่น่าสนใจคือ

จากการศึกษาที่ผ่านมาสาเหตุของปัญหาหนี้สินไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับประสิทธิภาพการผลิตต่ำ มีการลงทุนต่ำ หรือเรื่องต้นทุนการผลิตสูงเพียงประการเดียวไม่ สาเหตุที่ได้รับจากการศึกษาในชุมชนนั้นมีความหลากหลาย โดยทุกสาเหตุเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของระบบทุนนิยมและการขยายตัวของอำนาจรัฐในการแทรกแซงกระบวนการควบคุมและการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยเฉพาะการขยายตัวของระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งต้องพึ่งปัจจัยทุน ปัจจัยการผลิต แรงงานรับจ้าง และระบบตลาดที่มีการรวมกลุ่มผูกขาดด้านการกำหนดราคา ดังนั้นการกู้เงินมาเพื่อการลงทุนในการผลิตภาคเกษตรนั้นจึงไม่ได้แก้ไขปัญหาลูกหนี้กับครัวเรือนชาวนาโดยเฉพาะชาวนาขนาดเล็กที่ดำเนินการผลิตในภาคเกษตรภายใต้เงื่อนไขที่ตนเองไม่สามารถเข้าถึงและครอบครองปัจจัยการผลิตและการตลาดได้ ในทางตรงกันข้ามการกู้เงินกลับส่งผลให้ต้องแบกรับภาระการชำระหนี้และอัตราดอกเบี้ยอีกด้วย และเมื่อการผลิตประสบภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่อง ภาวะพึ่งพิงเงินกู้จึงมีเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ ดังนั้นภายใต้บริบทการผลิตเชิงพาณิชย์นั้นครัวเรือนชาวนาขนาดเล็กจะหลุดพ้นจากวงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินค่อนข้างยาก ในขณะที่ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินนี้ เจ้าหนี้กับได้รับผลตอบแทนค่อนข้างแน่นอนจากการผลิตของชาวนาทั้งในภาคเกษตร เช่นครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน หรือการผลิตนอกภาคการเกษตร เช่นกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางบางส่วนหรือกลุ่มครัวเรือนชาวนารวย ซึ่งผลตอบแทนที่ลูกหนี้ได้รับนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถเข้าถึงเงื่อนไขต่างๆ ได้มากน้อยแค่ไหนดังได้เสนอไว้แล้ว

5.6.1 โอกาสในการขยายทุนของชาวนารวย

ผลการจัดการเงินทุนของชาวนารวยในฐานะกลุ่มลูกหนี้ ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ส่วนใหญ่มักลงเอยด้วยความสามารถในการชำระหนี้ได้และมีเงินสะสมพร้อมจะนำไปขยายการลงทุนต่อไปได้ (extended capital) ทั้งการขยายทุนนอกภาคการเกษตรหรือการผลิตซ้ำแบบขยาย (extended reproduction) ในภาคการเกษตร โดยชาวนารวยได้เฉพาะการอาศัยเงื่อนไขความเหนือกว่าในการเข้าถึง และควบคุมปัจจัยการผลิตและการตลาด โดยเฉพาะปัจจัยการผลิตที่ดิน แล้วนำมาเป็นกลไกสร้างความสัมพันธ์เชิงค่าเช่า (rent relation) และการสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน เพื่อเป็นฐานสำหรับการดักดวงเอาผลประโยชน์ในรูปค่าเช่าจากครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะจากครัวเรือนชาวนาฐานะยากจน นอกจากนี้ยังอาศัยความเหนือกว่าในการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มนายทุนเงินกู้ หรือเจ้าหน้าที่ของ

รัฐและใช้เงื่อนไขการครอบครองที่ดินที่เหนือกว่า ทำให้สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบได้ดีกว่าชนากลุ่มอื่นๆ สามารถนำเงินกู้ที่ได้มาลงทุนในกิจกรรมต่างๆ และบางส่วนนำเงินกู้ที่ได้รับมาปล่อยกู้ให้กับชาวนาฐานะยากจนที่ไม่สามารถเข้าถึงสินเชื่อในระบบได้ เพื่อรับผลประโยชน์ในรูปแบบดอกเบี้ยจากเงินกู้นำนามาปล่อยกู้

นอกจากนี้ชาวนารวยบางส่วนยังสามารถขยายทุนสู่อาชีพนอกภาคเกษตรโดยเฉพาะอาชีพค้าขายในระบบตลาด ซึ่งเกิดจากการที่ชาวนามีเงินทุนสะสมและปัจจัยการผลิตครอบครองเพียงพอ รวมทั้งมีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มนายทุนนอกชุมชน ทำให้สามารถประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรซึ่งมีภาวะเสี่ยงต่อการขาดทุนต่ำได้ดีกว่าชนากลุ่มอื่นๆ ดังนั้นการผลิตภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน จึงเป็นระบบความสัมพันธ์ที่มีส่วนเอื้ออำนวยประโยชน์ในการสะสมทุนให้กับกลุ่มครัวเรือนชาวนารวย ซึ่งมีผลทำให้ชาวนารวยมีอิสระจากวงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินได้ค่อนข้างสูง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวนารวยกับเจ้าหนี้จึงเป็น ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบบพึ่งพาอาศัยกัน แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการผลิตของครัวเรือนชาวนารวยยังคงดำเนินอยู่ภายใต้วงจรการหมุนเวียนของทุนอยู่เพียงแต่มีโอกาสและช่องทางในการสร้างความอิสระการตัดสินใจในกระบวนการผลิตระดับหนึ่งเท่านั้นเอง

5.6.2 ข้อจำกัดในการสะสมทุน และการขูดรีดตนเองของชาวนากลางและจน

สำหรับการจัดการเงินกู้หรือเงินทุนของชาวนาฐานะปานกลางภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินนั้น ผลของการจัดการเงินกู้ยู่ก้ำกึ่งระหว่างความสำเร็จและความล้มเหลว เงื่อนไขที่ทำให้ชาวนากลุ่มนี้สำเร็จในการจัดการเงินกู้คือรูปแบบการจัดการนอกการผลิตพืชเชิงพาณิชย์หรือการตลาดในฐานะพ่อค้าคนกลางรายย่อย โดยเฉพาะการขายข้าวสารหน้าโรงสี สำหรับกลุ่มครัวเรือนชาวนาที่ประสบกับภาวะขาดทุนจากการจัดการหรือความล้มเหลวเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขการจัดการในรูปแบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์เป็นอาชีพหลัก โดยภาวะขาดทุนจากการผลิตพืชเชิงพาณิชย์นั้นเกิดขึ้นจากเงื่อนไขการที่ชาวนากลุ่มนี้ไม่สามารถขยายทุนเข้าสู่อาชีพนอกภาคการผลิตพืชพาณิชย์ได้ เนื่องจากขาดแคลนปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะเงินทุน หรือลักษณะของเงินทุนที่กู้ยืมได้มีไม่พอเพียงสำหรับลงทุนในอาชีพใหม่ๆ ได้ หรือมีหนี้สินเดิมค่อนข้างมากทำให้มีภาระในการชำระหนี้สินเดิมสูง ที่สำคัญมีความสามารถเข้าถึงและควบคุมปัจจัยทุนสำหรับประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรน้อยไม่ว่าจะเป็นระบบการขนส่ง การเข้าถึงระบบตลาดน้อย เป็นต้น

ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางที่ประสบความสำเร็จในการจัดการเงินกู้ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินนั้นส่วนใหญ่แล้วจะยึดอาชีพการตลาดเป็นรูปแบบลงทุนหลักโดยพยายามหลีกเลี่ยงภาวะขาดทุนจากการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการปลูกข้าวสาเหตุที่ชาวนากลุ่มนี้สามารถขยายทุนประกอบอาชีพนอกภาคการผลิตการเกษตร ได้เกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่สำคัญ

คือความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในระบบสูง และพอเพียงสำหรับการลงทุนซึ่งมีระยะเวลาการผ่อนชำระยาวนาน มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ ลักษณะการบีบรัดหรือเร่งรัดให้ชำระหนี้จากเจ้าหนี้ค่อนข้างน้อย นอกจากนี้ชาวนากลุ่มนี้ยังมีอัตราส่วนการใช้จ่ายเพื่อการลงทุนมากกว่าการใช้จ่ายที่ไม่ก่อให้เกิดการลงทุน และที่สำคัญปริมาณของหนี้สินเดิมที่ชาวนาเหล่านี้มีน้อย หรือแม้จะมีหนี้สินเดิมในปริมาณมากแต่ก็เป็นหนี้สินที่มีระยะเวลาผ่อนชำระยาวนานทำให้ไม่เป็นภาระหนักสำหรับการนำเงินทุนมาชำระหนี้ อย่างไรก็ตามสาเหตุสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนกลุ่มนี้ประสบผลสำเร็จในการจัดการเงินกู้คือความสามารถในการเข้าถึง และครอบครองปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะที่ดินที่แม้จะไม่ผลิตเองก็สามารถนำออกให้ครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเช่าเพื่อรับผลตอบแทนเป็นค่าเช่าได้ ตลอดถึงเข้าถึงระบบการขนส่ง และเข้าถึงระบบตลาดได้ ความสำเร็จในการจัดการเงินกู้ของชาวนากลุ่มนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังกล่าวข้างต้น

ชาวนาฐานะปานกลางที่จะประสบผลสำเร็จในการจัดการเงินทุนหรือเงินได้ขึ้นอยู่กับว่าครัวเรือนนั้นที่มีความสามารถในการหยิบยืมเงินเหล่านี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์กับตนเองได้มากน้อยเพียงไร สำหรับครัวเรือนที่ไม่สำเร็จมักจะขาดเงื่อนไขหลายๆ ประการโดยเฉพาะรูปแบบของการจัดการเงินทุน และความสามารถในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรที่มีจำกัดทำให้ครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางส่วนหนึ่งอยู่ในตำแหน่งที่ล่อแหลมระหว่างการสามารถตั้งตัวได้ และการชำระหนี้ไม่ได้ซึ่งหมายถึงการเสียเครดิตในสายตาของเจ้าของทุนหรือนายทุนเงินกู้ และแม้ว่าจะมีความสามารถในการสร้างมูลค่าส่วนเกินในรูปกำไรจากการผลิตหรือการจัดการเงินกู้ก็ตาม อย่างไรก็ตามจากการศึกษาปัญหาประการหนึ่งของชาวนากลุ่มนี้คือข้อจำกัดในการขยายลงทุนในรอบต่อไปแม้ว่าจะประสบผลสำเร็จในการประกอบการหรือจัดการเงินทุนการที่จะนำเงินสะสมไปขยายการลงทุน (extended capital) ได้นั้นมีอยู่อย่างจำกัดในระดับหนึ่งเท่านั้นเนื่องจากลักษณะของทุนที่มีไม่เพียงพอ ความสามารถในการเข้าถึงระบบตลาดยังมีข้อจำกัดอยู่เพราะต้องอาศัยการพึ่งพากลุ่มครัวเรือนชาวนารวยในการเข้าถึงระบบตลาด เป็นต้น

จากการที่ครัวเรือนชาวนากลุ่มฐานะปานกลางอยู่ในฐานะกำกึ่งระหว่างความสำเร็จและความล้มเหลวในการจัดการเงินกู้ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ดังนั้นจึงทำให้รูปแบบของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างครัวเรือนชาวนากลุ่มนี้ กับเจ้าหนี้แสดงรูปลักษณะออกมาใน 2 ลักษณะ คือลักษณะแรก รูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบบกึ่งพึ่งพา ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินระหว่างกลุ่มครัวเรือนชาวนาที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการเงินทุนแต่อย่างไรก็ตามยังต้องพึ่งพากลุ่มเจ้าหนี้ในด้านเงินทุนอีกต่อไปยังไม่มีอิสระเพียงพอที่จะสลัดพ้นจากเจ้าหนี้ได้ แต่มีอิสระในการกำหนดอาชีพของตนเองได้ระดับหนึ่ง และลักษณะหนี้สินในรอบต่อไปไม่ได้เกิดขึ้นจากการนำมาชดเชยส่วนที่ขาดทุนเป็นหลัก แต่เป็นการกู้เพื่อขยายทุนหรือรักษาระดับทุนเดิม

ของตนเองไว้ สำหรับรูปแบบที่สอง คือ รูปแบบความสัมพันธ์แบบกึ่งจำนน ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนชาวนาฐานะปานกลางที่ประสบความล้มเหลวจากการจัดการเงินกู้ในการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ทำให้ชาวนาต้องพึ่งพาเจ้าหนี้เพื่อนำเงินกู้มาชำระหนี้สินเดิม พร้อมกับผลิตซ้ำในไร่นาของตนเอง โดยไม่สามารถขยายการลงทุนนอกภาคเกษตรได้ชาวนาอยู่ในฐานะพึ่งพาพึ่งจำนนจากเจ้าหนี้โอกาสที่จะหลุดพ้นจากวงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินที่เข้มข้นมีหนทางไม่มากนัก หากปีใดครัวเรือนชาวนาผลิตพืชและขายขาดทุนจะถูกดูดเข้าสู่ภาวะจำนนต่อเจ้าหนี้ภายใต้วงจรความสัมพันธ์เชิงหนี้สินที่เข้มข้นทันที

สำหรับกลุ่มครัวเรือนชาวนาจนปรากฏว่ารูปแบบการจัดการเงินกู้หลักเน้นไปในการผลิตพืชพาณิชย์ในไร่นา โดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งเป็นการลงทุนภายใต้แรงบีบคั้นแบบธรรมดา (simple reproduction squeeze) โดยครัวเรือนชาวนาจนจะต้องเพิ่มทุนในการผลิตมากยิ่งขึ้นทุกรอบการผลิต แต่ผลตอบแทนกลับลดน้อยลง โดยเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนชาวนาจนนี้ต้องเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์เนื่องจากระบบการผลิตเพื่อยังชีพของครัวเรือนชาวนาได้ถูกทำลายลงไปประวัติศาสตร์การขายของทุนที่มีต่อชุมชน ชาวนาจะดำเนินการผลิตเชิงพาณิชย์ได้จะต้องเข้าสู่วงจรความสัมพันธ์กับกลุ่มทุนที่หลากหลาย ทำให้ต้องสูญเสียรายได้หรือมูลค่าส่วนเกินให้กับกลุ่มทุนหลายๆ ทางในทุกขั้นตอนกระบวนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นค่าเช่าภายใต้ความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับชาวนารวยที่ครอบครองที่ดิน หรือการซื้อหาปัจจัยการผลิตในลักษณะของเงินเชื่อในราคาที่สูง การเสียค่าจ้าง หรือการเสียเปรียบในตลาดราคาสินค้า และที่สำคัญชาวนาจนนี้ต้องผลิตในรูปแบบการผลิตเชิงพาณิชย์และเสียเปรียบดังกล่าว เนื่องจากมีข้อจำกัดในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นเงินทุน ที่ดิน แรงงาน ระบบการขนส่ง ระบบตลาด ดังนั้นชาวนาจึงต้องดำเนินการผลิตเชิงพาณิชย์อยู่ต่อไป ซึ่งสำหรับชาวนาฐานะยากจนเขาจำเป็นต้องสร้างหลักประกันไว้สำหรับการดำรงชีพและยังถือว่าเป็นรูปแบบการจัดการแรงงานที่ดีกว่าการออกไปรับจ้างขายแรงงานซึ่งไม่มีความแน่นอนเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุดังกล่าวนี้การผลิตของชาวนาจึงเป็นลักษณะการผลิตภายใต้ความสัมพันธ์แห่งการขูดรีด ยิ่งภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินยิ่งทำให้ครัวเรือนชาวนาตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบมากยิ่งขึ้น จนต้องขูดรีดตัวเอง (self-exploitation) เพื่อความอยู่รอด

แม้ว่าชาวนาจะพยายามปรับตัวด้วยการจัดการแรงงานที่หลากหลายภายใต้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน แต่กระบวนการปรับตัวของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนเพื่อการจัดการการผลิตนั้นเปรียบเสมือนการปรับตัวเข้าสู่กระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมการผลิตของตนเองมากขึ้น และที่สำคัญการจัดการทุนของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นต้องตกอยู่ภายใต้วงจรของแรงบีบคั้นจากการผลิตซ้ำแบบธรรมดา (simple reproduction squeeze) ที่เป็นผลกระทบต่อบริบทการผลิตของชาวนาให้เกิดการเพิ่มต้นทุนการผลิตแต่ผลตอบแทนต่อแรงงานลงอยู่เสมอมา

ซึ่งจากแรงบีบบังคับการผลิตดังกล่าวจึงทำให้กระบวนการผลิตของชาวนาที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระบวนการพัฒนาสังคมปัจจุบันต้องเข้าสู่การพึ่งพิงทั้งปัจจัยการผลิตอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้นจนทำให้ปัจจุบันชาวนาในชุมชนชนบทไม่สามารถหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งความยากจนได้แต่อย่างไรยิ่งในกระบวนการผลิตของครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นต้องประสบกับภาวะการถูกขูดรีดมูลค่าส่วนเกินจากหลายทาง ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญทำให้ชาวนาจน ไม่สามารถสร้างสมมูลค่าส่วนเกินสำหรับนำไปผลิตแบบขยายนอกภาคเกษตร ได้

ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาฐานะยากจนกับกลุ่มเจ้าหนี้จึงมีลักษณะของความสัมพันธ์เชิงหนี้สินแบบจำนนและบีบรัดตนเอง เพราะจากการผลิตโดยใช้ปัจจัยทุนอย่างเข้มข้นและการถูกขูดรีดมูลค่าส่วนเกินหลายทางนี้เอง ส่งผลให้ชาวนาไม่สามารถหลุดพ้นจากการครอบงำในด้านการตัดสินใจใน กระบวนการผลิตโดยกระบวนการและกลไกที่หลากหลายได้ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการตกอยู่ใน ภาวะพึ่งพา ต่อไป โดยเฉพาะภายใต้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินกลุ่มครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นส่วนใหญ่แล้วไม่สามารถชำระหนี้ได้และไม่สามารถหลุดจากการเป็นหนี้ได้ ซึ่งการจัดการการผลิตหรือการนำเงินกู้มาลงทุนภายใต้บริบททุนนิยมในสังคมชนบทนั้นถือว่าเป็นกระบวนการผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงหนี้สินให้ดำเนินต่อไปได้เป็นอย่างดี ซึ่งเกิดจากปัญหาการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากร (access and the control of resources) ที่สำคัญคือที่ดิน และเงินทุน ของชาวนาจนมีอย่างจำกัด โดยชาวนานั้นแม้จะมีแรงงาน และความสามารถในการประกอบการในไร่นา แต่ยังไม่ครบองค์ประกอบของปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะการผลิตพืชพาณิชย์ ดังนั้นชาวนากลุ่มฐานะยากจนจึงต้องอาศัยรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลายเพื่อเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่ดินและเงินทุน โดยเฉพาะการเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และการอาศัยความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ากับครัวเรือนชาวนารวยและนายทุนเงินกู้เพื่อเข้าถึงปัจจัยที่ดินและเงินทุนดังกล่าว ผลกระทบจากข้อจำกัดต่างๆ ทำให้ชาวนาต้องผลิตภายใต้วงจรการหมุนเวียนของทุนอีกต่อไป

ซึ่งจากการศึกษาปัญหานี้สินในมิติของความสัมพันธ์ ระหว่างชาวนากลุ่มต่างๆ กับกลุ่มเจ้าหนี้ ผ่านการจัดการเงินทุนทำให้ทราบถึงสาเหตุของปัญหานี้สินอย่างมีเงื่อนไข และข้อสรุปประการสำคัญของการศึกษาทำให้ทราบว่าปัญหานี้สินในหมู่ชาวนากลุ่มต่างๆ นั้นมีลักษณะแตกต่างกัน ทั้งในส่วนที่เป็นความต้องการก่อนเป็นหนี้ สาเหตุของปัญหานี้สินที่เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น และการปรับตัวเพื่อแก้ไขปัญหานี้สิน ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างกันจึงปรากฏภาพให้เห็นว่าระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สินนั้นมีอย่างน้อย 3 รูปแบบดังที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว โดยในแต่ละรูปแบบนั้นมีลักษณะบีบรัดหรือบงการมากน้อยแตกต่างกัน ซึ่งครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนมีตำแหน่งที่ดีที่สุดในระบบความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน ซึ่งลักษณะของความสัมพันธ์กับเจ้าหนี้เป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกัน แต่สำหรับครัวเรือนชาวนากลุ่มอื่น ลักษณะของการพึ่งพา

เจ้าหนี้จะเพิ่มระดับความสำคัญมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนชาวนาฐานะยากจนนั้นถูกบงการและบีบรัดจากเจ้าหนี้เพิ่มมากยิ่งขึ้นทุกขณะเนื่องจากยี่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์เป็นรูปแบบหลักของการจัดการหนี้สิน